

αυτὲς θέλανε νὰ χορέψουν, σηκώθηκε τότε κι ὁ Σκουρογιάννης καὶ στριφογύριζε σὰν ἐλέφας ἀπὸ τὸ τσίρκο. Γελούσαμε, τὶς κεράσαμε, ἡ ὥρα περνοῦσε καλά. Οἱ ἄλλοι σηκωθῆκαν κάποτε νὰ φύγουν — ἐγὼ κι αὐτὴ κοιταχτήκαμε μιὰ στιγμή — ἐμεῖς θὰ μείνουμε λίγο, τοὺς εἶπε. Μείναμε. Δὲν εἶχαμε τί νὰ ποῦμε, δὲ χορεύαμε, δὲν πίναμε, μὰ δὲ φεύγαμε.

— Ἦρθαμε νὰ βροῦμε κανένα καλὸ ἀγόρι, λέει στὸ τέλος αὐτῆ.

Δὲν εἶπα τίποτα — καὶ πάλι δὲ φεύγαμε. Εἶταν ἀργά, περασμένες οἱ δύο, ὅταν τῆς εἶπα νὰ τὴν πάρω στὸ σπίτι.

— Μὰ ἀφοῦ γι' αὐτὸ ἦρθαμε; λέει.

Καὶ λέω καὶ γὼ μέσα μου — Παναγία βοήθα, τί σπαθὶ κορίτσι εἶναι τοῦτο.

Ἔγιναν ὅλα ὅπως γίνονται καὶ τὶς ἄλλες φορές, χωρίσαμε ὠραῖα τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ. Ἄνοιγω καὶ τὸ συρτάρι τοῦ κομοδίνου, τῆς δείχνω μέσα τοὺς θησαυροὺς μου.

— Πάρε ὅ,τι θέλεις, τῆς λέω.

Τά'βγαλε ὅλα, τ' ἀνακατεύει, τὰ βάζει πάλι σὲ τάξη — πῆρε ἕνα ζευγάρι ἀντρικὰ κορδόνια.

— Τί τὰ θέλεις; ρωτάω.

— Τίποτα, λέει. Γι' αὐτὸ τὰ παίρνω.

Σπαθί.

Ἔνα ζευγάρι κορδόνια ποὺ δὲν χρειάζονται σὲ τίποτα — αὐτό, λοιπόν, μπορεῖ νά'ναι ὁ ἔρωτας; Χωρίσαμε τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ, ὠραῖα-ὠραῖα ὅπως τὶς

ἄλλες φορές. Μὰ δὲν εἶταν ὠραῖα ποὺ δὲμποροῦσα νὰ τὴν ξεχάσω, ὅπως γινόταν τὶς ἄλλες φορές. Τῆ Δευτέρα κουβαλάω τὰ κασόνια μου στὸ διάδρομο καὶ μετανιώνω ποὺ τὴν ἄφησα κ' ἔφυγε. Τὸ σπαθὶ δὲν φεύγει ἀπ' τὸ νοῦ μου, καρφώθηκε, τὸ κορμί της δὲν φεύγει ἀπὸ πάνω μου, κόλλησε. Σκολνάω καμιά φορά, τρέχω σὰν τρελὸς στὸ κατάστημα ποὺ δουλεύει, κάνω πῶς φωνίζω ἕνα σαποῦνι, δὲν εἶναι ἐκεῖ, διαλέγω κ' ἕνα μολύβι — ὥσπου τὴ βλέπω, τῆς κάνω νόημα πῶς περιμένω ἀπ' ἔξω. Βγαίνει κάποτε, τρέχει, πέφτει στὴν ἀγκαλιά μου — Μάιν Κώστας... Μόνο ποὺ δὲν μᾶς πῆραν τὰ δάκρυα καὶ τοὺς δύο.

Πῶς εἶταν; Τὸ πρόσωπο στρογγυλό, τὰ μαλλιά της κοντὰ κομμένα — ἔτσι ποὺ μ' ἀρέσουν ἐμένα. Καστανά, πολὺ μαλακά. Ὅλη της εἶναι στρογγυλὴ πάνω στὰ γερά της τὰ πόδια, μὲ τὸ κρεατάκι της παντοῦ, τὸ στῆθος, τὰ πισινόλια της, σωστὴ γυναίκα. Μιὰ ζέστη βγαίνει ἀπ' τὸ στῆθος της. Ἄν μένει κάτι ἀπ' αὐτὴν, τὸ μικρὸ τὸ μυαλό μου θὰ μποροῦσε νὰ τὸ πεῖ στρογγυλό. Ἡ Ἔρικα εἶτανε μιὰ στρογγυλὴ γυναίκα μὲ στρογγυλὴ ζεστασιά.

Ἄλλιῶς; Εἶταν σ' ὅλα της πολὺ βολικιά, λογικεμένη, ἔτσι ποὺ μ' ἀρέσει ἐμένα, ἔτσι ὅπως εἶμαι καὶ γὼ — ὅπως θέλω νά'μαι — χωρὶς παρλαπίπες, καμώματα, τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ — δὲν ξέρω πῶς νὰ τὰ πῶ. Ἔνα παιδί, γεννημένο κάπου ἐδῶ γύρω, μεγαλωμένο στὴ μεγάλη τὴ λεωφόρο τῶν ξένων, στὴν ἄσφαλτο ποὺ φοφοῦν οἱ μικρὲς οἱ Σπανιόλες, μὲ τὴ νόρμα του, τὸ μιστό του, τὴ μικρὴ του τὴν ἄδεια κάθε χρόνο, τὴν

μπανιέρα του κι αυτό σαν τή μωρουδίστικη τή δική μου για τήν έξοδο του Σαββάτου —χωρίς έλπίδα να φύγει ποτέσ απ' αυτά —και χωρίς άπελπισιά. 'Ο δικός μας κόσμος ό σημερινός.

Δέν είναι χτυπημένη, σπασμένη, φοβισμένη. Είναι σοφή —τόν ξέρει τόν κόσμο μας. Και καρτερική —μέσα στα σίδερα, τ' άλουμίνια, τὰ βαριά μπετόν πού τόν δένουν. Μοῦ φαίνεται ώστόσο —δέν ξέρω— πίσω από κείνη τήν ήμεράδα της, τήν ύποταγή της, αν θέλεις, είναι μιὰ φλόγα πού καίει, δέν σβήστηκε όλότελα. Μιὰ παπαρούνα πού πολεμάει από κάτω να σπάσει τήν άσφαλτο. 'Ετοιμη μοῦ φαίνεται να δώσει τὰ πάντα για μιὰ στάλα άληθινή ζωή. Και δέν ξέρει βέβαια, τί θα πεί, πώς είναι αυτό. Και δέν τó ξέρω και γώ. Μόνο πού θέλω να τής τή δώσω. Αὐτηνής. 'Εγώ.

'Ετσι πήγαμε όλη τή βδομάδα —κάθε βράδι νά'μαστε μαζί, να μη χορταίνουμε ό ένας τόν άλλον —κι όσο τή βλέπω τόσο να τή θέλω, όσο τή συλλογιέμαι τή μέρα τόσο να τή λαχταρώ για τó βράδι. Και να μη τής βρίσκω κανένα ψεγάδι. Αὐτός είναι ό έρωτας; λέω. Και δοξασμένο, άς είναι, λοιπόν, τ' όνομά του στους αιώνες τῶν αιώνων αν είναι αυτός, αν είναι έτσι. Εΐταν αυτός. Εΐταν έτσι.

Τό βράδι περνάω από τó κατάστημα και τήν παίρνω. Δέν πολυμιλοῦμε στο δρόμο —τή νιώθω να καμαρώνει περπατώντας δίπλα μου, κρεμασμένη απ' τó μπράτσο μου. Νά'ναι τίποτα παράξενο στο δρόμο —δυστύχημα, φασαρία, καμιά καινούργια βιτρίνα, έγώ στέκομαι βέβαια να τó χαζέψω λιγάκι —δέν γίνεται άλλιώς. Αὐτή δέ

χαζεύει —θετικιά Γερμανίδα— στέκεται μαζί μου. Τό κάνει για μένα. "Υστερα με τραβάει —πᾶμε σπίτι— τ' αφήνω τó χάζεμα. Τό κάνω γι' αυτήν.

Και να δείς πού τήν ήθελε κ' ή Φράου Μπάουμ, τó πουλί με τó κακό του τó ράμφος. "Οπως είπα, δέν έρχεται ποτέ στο δωμάτιο τó δικό μου. 'Ηρθε κείνο τó πρωί, τρίτη Κυριακή, πού'ταν ή "Ερικα μέσα. 'Ακούμε και χτυποῦνε τήν πόρτα —πεταχτήκαμε απ' τó κρεβάτι, τó στρώσαμε λίγο, συγυριστήκαμε γρήγορα-γρήγορα, πάω κι άνοίγω. 'Η Φράου Μπάουμ κάθεται στη μοναδική μου καρέκλα, ή "Ερικα στην άκρη του κρεβατιού, έγώ στέκομαι όρθός. 'Ηρθε, λέει, να μοῦ πεί για τήν κόρη της, πώς άγόρασαν τὰ καινούργια τους έπιπλα και, λοιπόν, σκέφτηκε τότε για μένα, πώς μπορούσε να μοῦ δώσει ένα τραπέζι και δυό καρέκλες από τὰ παλιά, να τὰ βάλω στο δωμάτιο, να μην είναι σ' αυτό τó χάλι. Γυρίζει τὰ μάτια της, κοιτάζει τήν "Ερικα.

—Θά μπορείτε, λέει, να κάθεστε στο τραπέζι, να φᾶτε κάτι, να πιείτε ένα τσάι. Δέν είναι έτσι Φροϋλάιν —νίχτβαρ;

Τὰ χρήματα —γυρίζει τώρα σε μένα— δέν είναι πολλά και δέν είναι άνάγκη να τής τὰ δώσω άμέσως, μπορούμε να συμφωνήσουμε είκοσι μάρκα τó μήνα και τὰ βάζω στο φάκελο μαζί με τó νοίκι. Ξανακοιτάζει τήν "Ερικα, τής χαμογελάει —ξαναγυρίζει σε μένα, σά να μοῦ τή δείχνει:

—Τώρα βέβαια πιό πολύ θα τó χρειάζεστε αυτό τó τραπέζι, μοῦ λέει.

Εΐπα, ναί, συμφωνήσαμε, κανονίσαμε και για τή

μεταφορά, θά μου τὰ χρεώσει κι αὐτά, σηκώνεται νὰ φύγει καὶ χαμογελάει πάλι στὴν Ἑρिका. Σὲ λίγο, ξαναχτυπάει τὴν πόρτα, μᾶς φέρνει τέσσερα τσουρεκάκια, ἀπ' αὐτὰ τὰ γερμανικά τους καὶ τὰ δίνει στὴν Ἑρिका.

— Σὲ πῆρε ἀπὸ καλὸ μάτι, τῆς λέω.

— Τὴν ἄλλη Κυριακὴ θά τῆς φέρω λουλούδια, λέει.

— Καὶ δὲ μου λές, σὲ παρακαλῶ, τὴ ρωτάω σὲ λίγο, δική σου πεθερὰ θά τὴν ἔχουμε ἢ δική μου αὐτὴ τὴ χέξε; — στρίγγλα πάει νὰ πεῖ.

Ἡ Ἑρिका μὲ κοιτάζει στὰ μάτια, μὲ κοιτάζει καλὰ — καὶ ξαφνικά μου γυρίζει τὶς πλάτες, πέφτει στὸ κρεβάτι — κλαίει μ' ἀναφιλητά. Εἶναι ἡ εὐτυχία. Θέλω καὶ γὼ νὰ τῆς πῶ — μὴ φοβᾶσαι — θά τὸ πᾶμε ἐμεῖς οἱ δύο, θά τὸ πᾶμε... Καὶ τέλος ἀπὸ μένα τὸ βράδι μὲ τὰ μετρήματα, μὲ τὰ τεχνικά μου, τέλος μὲ τὸ σουλάτσο στὴ λεωφόρο — θά κάτσω στὸ σπίτι, θά γίνω φάτι καὶ γὼ — νὰ σὲ κοιτάζω μονάχα, μισόγυμνη, ξυπόλητη μπροστὰ στὴν κουζίνα νὰ ζεσταίνεις τὸ φαῖ γιὰ τὰ παιδιά μας — ὅλα εἶσαι ἐσύ...

Καὶ νὰ το, λοιπὸν καὶ κεῖνο τὸ φίλτρο, πού λέγαμε πὼς μου λείπει. Φοβηθήκαμε ν' ἀγαποῦμε — μὴ γελάσουμε τοὺς ἄλλους, μὴ μᾶς γελάσουν — καὶ κάθεται μέσα, βαθιά, μαζεμένο, φοβισμένο. Κάτι πρέπει νὰ ῥθει καὶ τὸ βγάζει πάνω. Ἦρθε αὐτὴ, ξεθάρρεψε τὸ δικό μου, πῆρε δρόμο καὶ δὲν σκέφτομαι καθόλου νὰ τὸ συμαζέψω πίσω, δὲ φοβᾶμαι νὰ τὸ φανερώσω.

Αὐτὰ τὰ λουλούδια δὲν εἴτανε νὰ ῥθουν ποτέ. Τὴν ἄλλη βδομάδα πήγαμε πιά στὸ δωμάτιο τὸ δικό της. Φτωχικὸ κι αὐτὸ σὰν τὸ δικό μου κι ἄς ἔχει μέσα καὶ τὴ μικρὴ τὴ ντουλάπα του, τὸ τραπέζι του καὶ δυὸ καρέκλες — καὶ τί θά πεῖ δηλαδή; — τώρα τίς ἔχω καὶ γὼ τίς δικές μου. Δὲν εἴταν δύσκολο νὰ τὸ δῶ πὼς ὄλον αὐτὸ τὸν καιρὸ γι' αὐτὸ δὲ μὲ πῆρε ἐκεῖ, νὰ τὸ καθαρίσει λίγο, νὰ τὸ συγυρίσει — σὰν ἡ μάνα μας ὅταν εἴχαμε κανένα γιορτάσι. Ἐδῶ πιά, σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο μ' ἐπνίξε ὀλότελα ἡ τρυφερότητα, ἡ ζέστα της. Λύθηκε καὶ μένα ἡ γλώσσα μου. Τῆς τὰ εἶπα ὅλα — ὅσα σοῦ'πα καὶ σένα, γιὰ τὸ Βόλο, τὸ Μάστορα, τὴν Ἀναστασία, γιὰ τὸ ΑΟΥΤΕΛ, τὸ Μύλλερ, τὸν Τοῦρκο, τὴ λεωφόρο, τὰ τραῖνα, γιὰ τὴ Σπανιόλα πού διώξανε, γιὰ τὴν ξανθὴ, πού μὲ βίασε. Ὅλη νύχτα τῆς μιλάω — ὅλα τὰ γερμανικά πού ξέρω — καὶ μου φαίνεται δὲν τῆς εἶπα τίποτα ἀκόμα. Τότε τὸν εἶπε καὶ κεῖνον τὸ μεγάλο τὸ λόγος της, πὼς γι' αὐτὸ μὲ λατρεύει, ἐπειδὴς εἶμαι τόσο κουτός. Ὅλη νύχτα δὲν κοιμηθήκαμε — καὶ μου φαίνεται, τὴ διψᾶω ἀκόμα.

Ἔτσι πήγαμε ὅλες τίς μέρες, κάμποσες βδομάδες ἀκόμα ὡς ἐκεῖνη τὴν Κυριακὴ — στὸ δωμάτιο τὸ δικό της. Σηκώθηκε τὸ πρωί, ἔβαλε νὰ κάνει καφέ. Πονηρὰ μ' εἶχε ρωτήσει μιὰ μέρα τί νούμερο παπούτσια φοράω. Θέλει νὰ μου κάνει κανένα δῶρο, σκέφτηκα — ἄς μου τὸ κάνει τὸ χρυσὸ τὸ κορίτσι, τῆς κάνω καὶ γὼ τὸ τε-

τραδίπλο— και τί δῶρα μεταξύ μας, ἔτσι πού τὸ πᾶμε; Καὶ στ' ἀλήθεια, νά την, τὸν ἀφήνει τὸν καφέ, πάει στὴ ντουλάπα, βγάζει ἓνα πακέτο, τ' ἀνοίγει, ἔχει μέσα ἓνα ζευγάρι ἀρβυλάκια, ἔξτρα καλιτέτ.

— Φόρα τα, μοῦ λέει καὶ γονατίζει μπροστά μου στὸ πάτωμα.

“Ὅπως εἶμωνα στὸ κρεβάτι σηκώνομαι, τὰ φοράω ξεκάλτσωτος, μιὰ χαρὰ μοῦ πᾶνε, παραγγελία νὰ τὰ χα.

— Τί νὰ τὰ κάνω; τῆς λέω.

Σηκώνεται, κάθεται δίπλα μου στὸ κρεβάτι. Εἶναι γλυκιά, ζεστή, χορτασμένη. Καὶ δική μου, κατάδική μου.

— Ντύσου τώρα, λέει, εἶναι δέκα περασμένες. Θὰ πάρουμε τὸ τραινάκι νὰ πᾶμε στὸ δάσος.

— Στὸ δάσος; Ἐγώ;

— Ἐμεῖς... Θὰ πᾶμε γιὰ μανιτάρια.

— Δὲν εἶσαι μὲ τὰ καλά σου, τῆς λέω, πρωὶ-πρωὶ μὲ τὰ μανιτάρια σου... Ν' ἀγοράσουμε δώδεκα κιλά νὰ τὰ χεῖς σ' ὅλη σου τὴ ζωὴ.

— Ὅχι, λέει. Εἶναι ὁ καθαρὸς ὁ ἀέρας... Γιὰ μᾶς πού δουλεύουμε ὅλη μέρα μέσα, πολὺ μᾶς χρειάζεται.

— Ἄσε με ἡσυχο, τῆς λέω. Μ' ἀφάνισες ὅλη τὴ νύχτα, φέρε τώρα τίποτα νὰ φᾶμε, αὐτὸ μᾶς χρειάζεται.

Βγάζω τ' ἀρβυλάκια, ξαναπέφτω στὸ κρεβάτι. Τὰ πῆρε, τὰ ξανάβαλε στὴ ντουλάπα καὶ δὲν εἶπε τίποτα, ἔκανε τὸν καφέ, ἐτοίμασε καὶ τὰ κοῦχεν, ξανάρθε δίπλα μου. Κάτι κρύωσε μέσα στὸ δωμάτιο —μετάνιωσα πού φέρθηκα ἔτσι ἀπότομα. Δὲ βαριέσαι, λέω ὕστερα, θὰ περάσει. Τ' ἀπόγεμα πῆγαμε σ' ἓνα σινεμά. Τὸ βράδι

εἶπαμε νὰ κάτσουμε φρόνιμα, πῆγαμε σ' ἓνα ἰταλικό, φάγαμε τὰ κανελόνια τους —σπατάλες— καὶ μείναμε ἐκεῖ ἀκούγοντας ἓναν μὲ τὴν κιθάρα. Τὸ κεφάλι τῆς εἶταν συνέχεια στὸν ὤμο μου, ἐγὼ τῆς κρατοῦσα τὸ χέρι. —μὰ δὲ μιλούσαμε πιά τὰ πολλὰ τῆς περασμένης νύχτας.

Ἦθελα νὰ χουμε τελειώσει μ' αὐτὴ τὴ βλακεία, τὰ μανιτάρια τῆς, στὰ καλά καθούμενα —καὶ νόμιζα κιόλας πὼς εἶχε τελειώσει. Ἡ ἀγάπη θά'ρθεῖ κ' ἡ μικρὴ ταραχὴ θὰ καταλαγιάσει. Ἔτσι σκεφτόμουν. Καὶ δὲν εἶχε τελειώσει —ἡ ταραχὴ τῆς δὲν καταλάγιασε. Μὲ παρακάλεσε πάλι, ἔκλαψε κιόλας. Τὴν ἄλλη πῆρε πάλι τὸ σοβαρὸ τῆς —νὰ μὲ δασκαλέψει πάλι γιὰ τὸν ἀέρα τὸν καθαρὸ καὶ πόσο πολὺ μᾶς χρειάζεται.

Ἄρχισα λίγο καὶ καταλάβαινα —πολὺ λίγο, πολὺ θολά. Τὰ μανιτάρια εἶταν τὸ πρόσχημα. Ἄν δὲν εἶταν αὐτὰ θὰ βρισκότανε τίποτ' ἄλλο. Γιὰ τὴ δικὴ τῆς ἐπιμονὴ νὰ τῆς τὸ κάνω ἐγὼ τὸ χατήρι —γιὰ τὴ δικὴ μου τὴν ἄρνηση —νὰ μοῦ τὸ κάνει αὐτὴ τὸ δικό μου. Εἶταν ὁ ἴδιος ὁ ἔρωτας πού δοκιμαζότανε μέσα σ' αὐτὰ —κι ἄς εἶτανε καὶ τόσο μικρά.

Ἐγὼ δὲν τὴν ἤθελα τὴ δοκιμασία, νόμιζα ἀκόμα πὼς μπορεῖ νὰ γίνεῖ καὶ χωρὶς αὐτὴν. Τῆς λέω, λοιπόν, νὰ πάει μονάχη τῆς, νὰ πάρει μιὰ φίλη τῆς, κάθομαι ἐδῶ στὸ δωμάτιο καὶ τὴν περιμένω, συγυρίζω μιὰ χαρούλα, τῆς φκιάχνω καὶ τὸ φαῖ.

— Καὶ χωρὶς τὸν ἄντρα μου; λέει. Καὶ γιατί νὰ πάω; Κι ἅμα μοῦ'ρθεῖ ἡ ἐπιθυμία νὰ τὸν φιλήσω κάτω

ἀπ' τὸ δέντρο; Ἀναβάλλεται νομίζεις ἐσὺ γιὰ τὸ ἀπόγεμα;

Τὴν κοιτάζω. Κάθε φορὰ πού μιλάει γι' αὐτό, ἕνας τρόμος εἶναι μέσα στὰ μάτια της. Αὐτὸ τὸ ἡμερο πλάσμα ἔχει πάνω στὰ χεῖλια της, στὴ δεξιὰ μεριά, κάτι σὰ σατανικό. Εἶναι σὰν κακὸ χαμόγελο κ' εἶναι σὰ σπασμὸς μαζί. Σὰ νὰ τὴ σέρνει μιὰ ξένη δύναμη, πού δὲν τὴν ξέρει, δὲν τὴν ὀρίζει, δὲ μπορεῖ νὰ τῆς ἀντισταθεῖ. Ὑστερα μοῦ δίνεται μ' ἄγρια ἀπελπισιά, τρέμει, γαντζώνεται ἀπὸ τὶς πλάτες μου, νὰ μὲ λειώσει, νὰ μὲ καταπιεῖ.

— Κώστας, ἐσὺ ἢ ἀγάπη μου, δὲ μπορεῖς νὰ θυσιάσεις γιὰ μένα δυὸ ὥρες τὴν Κυριακὴ τὸ πρωί;

— Ἐρिका, ἀγάπη μου, δὲ μπορεῖς νὰ θυσιάσεις γιὰ μένα αὐτὰ τὰ σκατά σου τὰμανιτάρια;

— Δὲν καταλαβαίνεις.

— Ἐσὺ δὲν καταλαβαίνεις.

Δὲν καταλαβαίνουν. Τί ἔγινε ἐκεῖνος ὁ φάτι, ὁ παραιτημένος ἀπ' ὅλα —μονάχα αὐτὴν νὰ κοιτάζει; Τί ἔγινε ἢ μούτι μὲ τὰ δώδεκα παιδιὰ πού περίμενε νὰ τῆς κάνω; Αὐτός, λοιπόν, εἶναι ὁ ἔρωτας; Αὐτὸ τ' ἄγριο ξέσχισμα;

Δὲν τὸ θέλω τὸ ξέσχισμα, τὸ πάλαιμά μας ἐγώ. Κ' ἔχω καὶ τύψεις πού φέρθηκα ἀπότομα, πού δὲν τῆς ἔκανα τὸ χατήρι, τόσο πολὺ πού τὴν ἀγαπάω. Ἐγώ σιταρος εἶσαι κύριε, λέω καὶ ξαναλέω στὸν ἑαυτό μου. Τ' ἀποφασίζω, λοιπόν καὶ τὴν ἄλλη Κυριακὴ —σῆχω νὰ πᾶμε, τῆς λέω. Βάζω καὶ τ' ἀρβυλάκια της, λέει πῶς μοῦ πᾶνε ὠραῖα. Λέω καὶ γὼ πῶς μοῦ κάθονται θαυμάσια στὰ πόδια, ξεκινᾶμε —τὸ νιώθω— κάνουμε κ'

οἱ δύο τὸ χαρούμενο. Μπαίνουμε στὸ τραινάκι, θέλουμε νὰ κρατήσουμε τὴν κουβέντα, κάνουμε σχόλια γιὰ τὸ τοπίο πού βλέπουμε —τὸ νιώθω πάλι, δὲν πάει μονάχο του, μὲ τὸ ζόρι γίνεται— νὰ μὴν πάψουμε νὰ κάνουμε τὸ χαρούμενο γιὰ τὴν ὠραία μας ἐκδρομὴ. Βγαίνουμε στὸ δάσος, περπατᾶμε λίγο —καὶ δὲ μὲ φίλησε σὲ κανένα δέντρο, δὲν πῆγε πουθενὰ γιὰ τὰμανιτάρια της. Καθόμαστε σ' ἕνα παγκάκι, μουλωχτοί, μουτρωμένοι πού δὲν μποροῦμε πιά νὰ κάνουμε τὸ χαρούμενο. Εἶμαι ἀκριβῶς ὅπως εἶμωνα τὸ σαββατόβραδο πού πήγαίνα στὸ χωριό. Θέλω νὰ κλάψω. Ἔτσι πρέπει νά'ναι τώρα δίπλα μου κι αὐτή. Ἡ στερημένη ψυχούλα της τό'κανε ὄνειρο μεγάλο τὴν ἐκδρομὴ πού θὰ πήγαίναμε μαζί γιὰ τὰμανιτάρια της —ποιὸς ξέρει πόσο μεγάλο. Εἶτανε λάθος, λοιπόν, πού τὴν κάναμε τὴν ἐκδρομὴ της —καὶ τὸ σκορπίσαμε τ' ὄνειρό της; Καὶ μὲ τὴν ἄρνηση τὴ δική μου; πάλι δὲ βγαίναμε πέρα.

Δυὸ ὥρες πικρὲς περάσαμε σ' αὐτὸ τὸ καταραμένο παγκάκι, χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ σπάσουμε τὴ σιωπὴ πού μᾶς κρατᾶει ἀπ' τὸ σβέρκο.

— Ἐρिका, ἀγάπη μου, λέω σὲ μιὰ στιγμὴ κ' εἶναι σὰ μιὰ πνιγμένη κραυγή.

Δὲ λέει τίποτα, δὲν ρίχνεται στὴν ἀγκαλιά μου νὰ κλάψουμε, σὲ λίγο σηκώνεται.

— Εἶσαι ἐντάξει, Κώστας, λέει. Τὴν ἔκανες γιὰ μένα τὴν ἀγγαρεία. Ἐσὺ δὲν ἤθελες νά'ρθεις.

— Καὶ πειράζει, πού τὴν ἔκανα γιὰ σένα; ρωτάω.

— Πειράζει. Ἄλλο θά'ταν νὰ τὸ θέλαμε κ' οἱ δυὸ, λέει πεισματωμένη καὶ ξεκινᾶει νὰ φύγουμε.

Δὲ μιλήσαμε σ' ὄλο τὸ δρόμο —ξέρουμε κ' οἱ δυὸ μας. Εἶναι τὸ τέλος.

Πόσο τὸ πήγαμε αὐτὸ τὸ τέλος; Δυὸ μῆνες, τρεῖς μῆνες; Μήτε νά'μαστε σὰν πρῶτα μήτε νὰ χωρίζουμε. Σερνόμασταν. Ἐμεῖς ποὺ ἀγαπηθήκαμε τόσο... Τὴν ἔκανα ἐγὼ τὴν ἀρχή. Δὲν πέρασα ἓνα βράδι στὸ κατάστημα νὰ τὴν πάρω. Ἐκείνη δὲν ἤρθε τὸ Σάββατο σπίτι —εἶμουνα μέσα καὶ τὴν περίμενα. Ἐγὼ δὲν πῆγα τὴν Κυριακὴ στὸ δικό της τὸ σπίτι —ἐκείνη θά'τανε μέσα καὶ θὰ περίμενε. Τὸ τέλος, λοιπόν.

Πέντε μῆνες ὄλο κι ὄλο βάσταξε ὁ δικός μας ὁ ἔρωτας. Τόσο, λέω, νά'ναι ἡ νόρμα του καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους; Ἡ μήπως ὁ ἔρωτας δὲν εἶναι γιὰ τοὺς φτωχοὺς —τὰ μπερδεύουν ὅλα καὶ πεινασμένοι γι' αὐτὸ ποὺ λέγαμε, τὴν ἀληθινὴ τὴ ζωὴ —τὰ περιμένουν ὅλα μονάχα ἀπ' τὸν ἔρωτα; Ἡ μήπως ἀκόμα, ἔτσι εἶναι ὁ κόσμος αὐτὸς ὁ σημερινός μας —ξεμάθαμε ν' ἀγαποῦμε, δὲν ξέρουμε τί μᾶς φταίει —καὶ διαβολίζομαστε μὲ τὸν ἔρωτα, ὅσο νὰ τὸν χαλάσουμε, νὰ δοῦμε τί ἔχει ἀπὸ μέσα;

Ἔτσι τὸν ἔμαθα καὶ τὸν ἔρωτα. Ἐμαθα, πὼς εἶναι μεγαλύτερος ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, εἶναι, λοιπόν, ἀκατόρθωτος. Μιὰ φαντασία γιὰ κάποιον καιρὸ καὶ καταλαγιάζει, σκορπίζεται. Καὶ πρέπει, λέω, νά'ναι πολὺ σπάνιο πράμα —τῆς τύχης ὀλότελα— τὰ δυὸ πλάσματα νὰ μποροῦν νὰ μείνουν ἐνωμένα, ἔτσι ποὺ τὸ θέλαμε ἐμεῖς. Ὁ συμβιβασμὸς ποὺ μποροῦν νὰ κάνουν —ὀρί-

στε, τὸν ἔκανα ἐγὼ— δὲν εἶναι γιὰ νὰ σώσουν τὸν ἔρωτα, εἶναι γιὰ νὰ τὸν ξεφύγουν, νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' αὐτόν. Καὶ πάλι δὲν σώζεται τίποτα. Ἄλλοι μένουνε παραιτημένοι, μαζὶ καὶ χωρὶς τὸν ἔρωτα. Οἱ ἄλλοι χωρίζουν —νά μὴν τὸν προδώσουν. Κ' ἔτσι κι ἄλλιῶς ἡ πίκρα μένει μονάχα. Γιὰ πάντα. Δὲν εἶναι ποὺ λείπει τ' ἀγαπημένο τὸ πρόσωπο, αὐτὸ ποὺ φάνηκε πὼς εἶταν ὁ ἔρωτας. Εἶναι γιὰ τὴ γνωριμιὰ τοῦ ἀκατόρθωτου. Γι' αὐτὴ τὴν αἴσθησι τοῦ ἄφθαστου ποὺ ἔχω καὶ ἐγὼ. Ἡ Ἐρिका καὶ κεῖνα τὰ τραῖνα τὰ μισητά μου ποὺ δὲν πᾶνε πουθενά, γίναν ἓνα πράμα. Εἶναι ὁ μεγάλος, ὁ ἄπιαστος κόσμος —ποὺ δὲν ὑπάρχει. Ἡ φαντασία μας τὸν ἀγγιξε μιὰ στιγμὴ μὲ τὸν ἔρωτα. Μιὰ στιγμὴ μονάχα — καὶ χάθηκε.

Ἡ Ἐρिका πού'ταν ὁ ἔρωτας ἔφυγε. Ἡ ἄλλη ἡ Ἐρिका εἶναι μιὰ κοπέλα ποὺ δουλεύει χαμάλισσα σ' ἓνα κατάστημα λίγο πιὸ κάτω ἀπ' τὸ Ντόμ. Γλυκιά, φτωχὴ, βολικιά. Εἶναι μιὰ τίμια κοπέλα —τίμια στὸ φίφτυ-φίφτυ, τίμια στὸν ἔρωτα, τίμια στὸ χωρισμό. Ἀπὸ μᾶς τοὺς φτωχοὺς —καὶ γὼ πολὺ τὴν ἀγάπησα. Ἄμα θέλω, μπορῶ νὰ πάω, στέκομαι καὶ περιμένω τὴν ὥρα ποὺ θὰ σκολάσουν, τὴν παίρνω στὸ σπίτι, ξαναπηγαίνουμε στὸ δικό της. Γιὰ τὸ φίφτυ-φίφτυ, χωρὶς τὸν ἔρωτα. Καὶ πάω τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ καὶ στὰ ματιάρια της—γιὰ τὸν ἀέρα τὸν καθαρὸ, γιὰ νὰ σκοτώνουμε τὸν καιρὸ —ἀφοῦ δὲν ἔχουμε καὶ τί νὰ τὸν κάνουμε. Καὶ παντρευόμαστε κιόλας —γιὰ τὸ γάμο, χωρὶς τὸν ἔρωτα. Κ' ἔχουμε καὶ δύο μιστούς. Καὶ κάνουμε καὶ δύο παιδιὰ, ἀπὸ τὰ δώδεκα ποὺ'θελε. Ἔτσι δὲν εἶναι;

Ἔτσι δὲ γίνεται μ' ὅλους;

Ἔ, λοιπόν, ὄχι τοῦ κερατᾶ... Μένω μὲ τὴν ἄλλη — πού δὲν θὰ ξανάρθει. Ἐκείνη τὴν Ἔρικα πού'χε τὸν τρόμο στὰ μάτια. Νὰ πικραίνομαι, νὰ μετανιώνω, ν' ἀποδιώχνω τὸ βράδι τὴν ἀγαπημένη της θύμηση, νὰ τὴν ὄνειρεύομαι μέσα στὸν ἄπιαστο κόσμος —ναί, ναί, ἐγὼ τὸ τίποτα τῶν ἀνθρώπων, ὁ Κώστας ἐκεῖνος ὁ ἀνύπαρκτος...

Δυὸ χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε. Ξαναγύρισα στὸ φίφτυ-φίφτυ τοῦ σαββατόβραδου. Καὶ ξαναγύρισα κουβαλώνοντας μέσα μου αὐτήν, τὶς μέρες, τὶς ὥρες πού ἔχαμε ζήσει μαζί — ἓνα μέτρο νὰ μοῦ τὴ σκοτώνει πιά καὶ τὴ μικρὴ τὴ χαρὰ του. Δὲν ἔχω τὴν Ἔρικα —μοῦ τὴν ἔφαγε ὁ ἔρωτας. Καὶ δὲν ἔχω καὶ τὸ φίφτυ-φίφτυ —μοῦ τό'φαγε ἡ Ἔρικα.

Τρεῖς μῆνες ὕστερα ἀπὸ τὸ χωρισμό μας βροῖκα στὸ σπίτι μιὰ κάρτα της, πέρασε καὶ τὴν ἔριξε —δὲν εἶχε γραμματόσημο πάνω. Πῶς παντρεύτηκε ἓνα Γερμανό, ἔγραφε καὶ τ' ὄνομά του. Εἶναι καλὰ καὶ μὲ χαιρετάει. Δὲν εἶχα κανένα της μήνυμα ἀπὸ τότε κ' ὕστερα, δὲν πέρασα ἀπὸ τὸ μαγαζί της, δὲν τὴν εἶδα ποτέ.

Ὅπου —Κυριακὴ τὸ πρωί, χαράματα ἀκόμα, ἀκούω καὶ μοῦ χτυποῦνε τὴν ἔξω πόρτα. Πηγαίνω κι ἀνοίγω —ἡ Ἔρικα. Κάθεται στὴν ἄκρη τοῦ κρεβατιοῦ,

εἶναι σὰν ἓνα τιμωρημένο παιδάκι. Δὲν προφταίνω νὰ τὴ ρωτήσω —ἀρχίζει μόνη της καὶ τὰ λέει, σὰ νὰ τά'χε ἐτοιμασμένα —καὶ τά'χε. Πῶς εἶναι πάντα μὲ τὸ Γερμανό, εἶναι καλὸ παιδί, δουλεύει σ' ἓνα γκαράζ, ζοῦνε καλὰ, τὴν ἀγαπάει, κάνουνε σχέδια, λογαριάζουνε τὰ λεφτά τους, κάνουν οἰκονομία. Ἔχουνε κ' ἓνα παιδάκι, μπῆκε τώρα στὸ δεύτερο χρόνο, ἀγόρι —καὶ κάποτε πού τὸ κοιτάζει νομίζει πῶς μοιάζει ἐμένα. Ὁ ἄντρας της ἔφυγε αὐτὴ τὴ στιγμή —πῆρε καὶ τὸ παιδί νὰ τὸ πάει στὴν ἀδερφή του, τὸν πῆγε αὐτὴ στὸ σταθμὸ —ἄρπαξε ἓνα ταξί, ἦρθε κατευθεῖαν ἀπὸ ἐκεῖ. Μὲ συλλογιέται συχνά, ἤθελε νά'ρθει καμιά φορὰ —καὶ δὲν ἔχει ποτὲ τὴν εὐκαιρία — τὴ μέρα δουλεύουμε, ξέρεις, τὸ βράδι μὲ τὸ παιδί, τὴν Κυριακὴ εἶναι βέβαια μὲ τὴν οἰκογένεια.

— Καὶ πᾶτε μαζί γιὰ μανιτάρια; ρωτᾶω.

— Κβάτς, λέει, σαχλαμάρες δηλαδή. Ποτὲ δὲν πήγαμε.

— Τότε... γιατί;

— Ἄντρας μου εἶναι αὐτός, γιατί νὰ πᾶμε; Ἐσὺ εἶσουν ἄλλο, λέει κι ἀρχίζει νὰ ξεκουμπώνει τὴ μπλούζα της. Στὴν ἄκρη στὰ χεῖλια της εἶναι πάλι ἐκεῖνο τὸ δικό της —σὰ σπασμός.

Πᾶω καὶ γώ. Τῆς χαϊδεύω τὰ μαλλιά πού ἀγαποῦσα, τὸ πρόσωπο πού δὲν ἄλλαξε. Μὰ δὲν ἔχουμε τίποτα νὰ ποῦμε, ν' ἀγκαλιαστοῦμε δὲν ξέρουμε, σὰν κάτι νά'ναι στὴ μέση, μᾶς χωρίζει, μᾶς ἐμποδίζει πιά νὰ χαροῦμε.

Τελειώσαμε. Κάθεται στὴν ἄκρη τοῦ κρεβατιοῦ, ντύνεται σιγὰ-σιγὰ. Τώρα δὲν εἶναι πιά σὰν τιμωρη-

μένο παιδί. Είναι μιὰ ώριμη γυναίκα πολύ λυπημένη. Σηκώνει τὰ μάτια της, με κοιτάζει πού κάθομαι στο τραπέζι —μαζί τ' αγοράσαμε.

—'Ο δικός μας ό έρωτας, Κώστας, εΐταν πολύς, λέει σέ λίγο. Δέν εΐταν αγάπη, φιλία, εΐταν ό έρωτας μόνο. Δέ μποροΐσα νά τó βαστάξω νά τόν κουβαλάω σέ όλη μου τή ζωή.

— Καί γλύτωσες τώρα; ρωτάω.

—'Όχι, λέει καί σηκώνεται νά φύγει. "Ηθελα νά τó δεΐς καί σϋ πώς αν είχαμε μείνει μαζί, κάπως έτσι θά γινότανε στο τέλος καί με μᾶς. "Όπως γίνεται μ' όλους. Καί νά μὴ λυπᾶσαι.

6. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΡΚΟΥΔΑ ΤΟΥ ΠΙΝΔΟΥ

Ο Σκουρογιάννης μᾶς χαιρέτησε, μᾶς ἀποχαιρέτησε προχτές. Γύρισε στην πατρίδα.

Κάπου-κάπου μέσα στη δική μου τήν ιστορία έχω πεϊ καί γι' αυτόν δυό λόγια, ποιός εΐταν. 'Από τούς παλιούς μετανάστες, εκείνους τῆς πρώτης μεγάλης φουρνιαῶς, ἔμεινε εΐκοσι χρόνια ἐδῶ. Με τó συμβόλαιο κ' ἔκοβε σύρματα —συρματόσκοινα στην ΑΕΓΚ. "Ενας σιδερένιος μπάγκος με τó μαχαίρι, στέκεσαι μπροστά —δὲ χρειάζονται μπράτσα, τέχνη, μυαλό, τίποτα δὲ χρειάζεται, νά κόβεις μονάχα. "Ωρες ὀχτώμιση κάθε μέρα, μισή ὥρα διάλειμμα γιά τó μεσημέρι —καί σοϋ τὰ μετροϋν με τή νόρμα. — «Νά τὰ βάλεις συνέχεια, φτάνουν πάνω ἀπό σαράντα φορές Στουτγκάρτη - Ντομπρίνοβο τὰ σύρματα πού'κοψα» —εΐπε μιὰ μέρα στο ἔλληνικό καφενεϊο.

"Άλλο τίποτα δὲν ἔκανε, δὲ χρειάστηκε νά κάνει, δὲν εΐχε νά κάνει καί δὲ μποροῦσε νά κάνει. Κοιμήθηκε χρόνια μαζί με τούς ἄλλους σέ κείνα τὰ κοινόβια, τὰ «χάιμ» πού λένε, κοιμήθηκε κάποιον καιρὸ καί στο δωμάτιο τó δικό μου, ξαναγύρισε στὰ «χάιμ», ξαναπῆρε

κάποτε κάποιο δωμάτιο με κάποιους άλλους — πού θα πεί πώς κατοικιό δικό του δὲν εἶχε — κάπως ἔτσι σὰ νά'ταν περαστικός. Εἴκοσι χρόνια περαστικός. Ἐφαγε τὸ μεσημέρι στὶς καντίνες μετὰ τὸ κουπόνι, τὸ βράδι τὸ πακετάκι του μετὰ τὰ τέσσερα ψωμάκια, ἑκατὸ γραμμαρία τὸ σαλαμικό, τὸ βούτυρο πάντα στὰ δυὸ — γιὰ δυὸ μέρες. Πάλι δηλαδὴ σὰν περαστικός, ταξιδιώτης, σὰν στρατιώτης. Καμιὰ φορὰ σαββατόβραδο, μετὰ τὸ καλὸ τὸ κοστουμι του, ἐρχόταν μαζί μου — νὰ βροῦμε καμιὰ Γερμανίδα. Καὶ νὰ τὴ βρεῖς — ἄσε πού δὲν γίνεται πάντοτε — τὴν Κυριακὴ τὴν ἔχεις πάλι τὴ μοναξιά σου — καὶ νά'σαι βέβαια ἀπ' τὸ Ντομπρίνοβο τὰ συλλογιέσαι καὶ τὰ λεφτὰ πού ξοδεύτηκαν — καὶ τὰ λυπᾶσαι διπλὰ νὰ τύχει νὰ πᾶνε χαμένα — ἐκείνη ἢ ξανθὴ — στὸ τέλος δὲν ἔγινε τίποτα — αὐτὸς εἶτανε τότε στὸ «χάιμ» — αὐτὴ δωμάτιο δικό της δὲν εἶχε — εἶπε «σιάντε», κρίμα δηλαδὴ τὸ καημένο — καλὸ κορίτσι φαινόταν — μὰ τὰ λεφτὰ τὰ λυπᾶσαι — δὲν εἴμαστε μεῖς γιὰ τὰ τέτοια — μπάρ καὶ κεράσματα, τσιγάρα ἀκριβότερα. Καὶ τὸ ἑλληνικὸ καφενεῖο, νὰ πᾶς καὶ κεῖ κάθε βράδι, τὰ θέλει κι αὐτὸ τὰ δύο-τρία μαρκούλια του — ὁ Σκουρογιάννης δὲν τά'δινε εὐκόλα. Τὰ περισσότερα βράδια ξεροστάλιασε μαζί με τοὺς ἄλλους στὸ σταθμὸ τῶν σιδηροδρόμων — νὰ πεῖς δυὸ λόγια μετὰ τοὺς Ρομιούς — δὲν εἶναι δὰ καὶ τῆς προκοπῆς — ὅλο τὰ ἴδια — βαριέσαι — ὅσο πού νιώθεις τὴν κούραση, σὰ ν' ἀνεβαίνει, σὲ πιάνει ἀπ' τὰ πόδια, ἔχεις καὶ νὰ ξυπνήσεις πρωί, νά'σαι στὴν ὥρα σου στὴν ΑΕΓΚ, νὰ χτυπήσεις τὴν καρτέλα σου σὲ κεῖνο τὸ μηχανάκι — «Ἄντε, γειά σας

ἀπὸ μένα, τὰ ξαναλέμε κι αὔριο...».

Ἔτσι. Εἴκοσι χρόνια. Ἐφτὰ χιλιάδες τρακόσιες μέρες — κάπου χίλια κοψίματα κάθε μέρα — δυὸ κοψίματα στὸ λεφτὸ — εἶναι ἡ νόρμα — ἐγὼ τοῦ τά'κανα αὐτὰ τὰ μετρήματα. Ἐφτὰ χιλιάδες τρακόσια τὰ βράδια, τὰ τέτοια βράδια — αὐτὰ τὰ μέτρησε μόνος του — τὸ κάθε βράδι μετὰ τὸν καημὸ του.

Ἡ Γερμανία, ἡ Στουτγκάρτη, κτίρια μεγάλα, δρόμοι φωτισμένοι, κέντρα, θεάματα — ὅλα τοῦ μείνανε ξένα, πεντάξεννα, μακριὰ ἀπ' αὐτόν, ἀδιάφορα, ἀνυπαρκτα — μιὰ μάντρα κλεισμένη γύρω του. Ψηλὴ, κλειστὴ γύρω-γύρω, μετὰ κάποιες μικρές, χαμηλές πορτοποῦλες — ἀνοίγει ἢ μία κάθε πρωί — βγάζει στὴν ΑΕΓΚ — ἀνοίγει ἢ ἄλλη τὸ μεσημέρι — στὴν καντίνα βγάζει μονάχα — τὸ βράδι ἀνοίγεται ἢ τρίτη — φαίνεται νά'ναι μεγάλη, πλατύτερη — πουθενὰ δὲ βγάζει — κι αὐτὴ, στὸ σταθμὸ μονάχα, στὸ ἑλληνικὸ καφενεῖο, στὸ «χάιμ» — καὶ ξανακλείνουνε πίσω του κάθε φορὰ πού περνάει. Αὐτὴ'ταν ἡ Γερμανία τοῦ Σκουρογιάννη.

Πῆρε, λοιπόν, τὴ μικρὴ του τὴ σύνταξη γιὰ τὰ εἴκοσι χρόνια του, εἶχε βέβαια καὶ κάτι λεφτὰ μαζεμένα μετὰ τὴν τόση τὴ στέρηση καὶ ξεκίνησε ἀμέσως γιὰ τὴν Ἑλλάδα — πίσω γιὰ τὸ Ντομπρίνοβο — Ἡλιοχώριον, ἐπαρχία Δωδώνης. Μέσα γιὰ μέσα στὴν καρδιά τοῦ Πίνδου. Δημήτριος Σκουρογιάννης — ἡ Μήτηρος πού λέγαμε —

ὁ ἐπιστήθιος φίλος μου καὶ φίλος πολὺ καὶ τοῦ συγγραφέα μας. Στὰ σαράντα πέντε του πιά μὰ γερός ἀκόμα σὰ βούβαλος, στρογγυλοπρόσωπος, ἀγριομάλλης, μεγάλοκορμος καὶ στραβοπόδαρος, ὅπως εἶναι ὅλοι τους ἀπὸ κεῖνα τὰ μέρη, ἀπὸ κεῖνα τὰ βουνὰ τὰ μεγάλα.

Καὶ γύρισε ὁ Σκουρογιάννης ἐκεῖ. Ἔτσι πού τ' ἔχε τάξει στὸν ἑαυτό του. Αὐτὸ τὸ Ντομπρίνοβο εἴταν τὸ στήριγμα τῆς καρδιάς του στὰ χρόνια τῆς ξηνητιάς, εἴταν τὸ τέρμα τοῦ μακρινοῦ ταξιδιοῦ του — κ' ἡ ἀνταμοιβή του μαζί. Τὰ μεγάλα βουνὰ τῆς πατρίδας ἐρχόνταν καὶ ξαναρχόνταν στὴν ἐρημία τοῦ ξένου τοῦ τόπου, σκεπάζοντας μὲ τὴν ἀχλὺ τῆ γαλάζια τους τὴν καταχνιά τῆς βορεινῆς πολιτείας. Καὶ τὸ βράδι πάλι, καθὼς ἔκλεινε ἀποσταμένος τὰ μάτια του, τὸ ξερό, μονότονο ὄλη μέρα κροτάλισμα τῶν σιδερικῶν πού βούιζε ἀκόμα στ' αὐτιά του, σκεπαζότανε σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ κεῖνο τὸ γνώριμο, τὸ βαθύ τους ἀνάσασμα τῶν χιλιάδων καὶ χιλιάδων πεύκων κ' ἔλατων στὸν Πίνδο — ἐκεῖ, σὲ κεῖνον τὸν τόπο, πού' ταν ὁ τόπος του, ὅσο δὲν εἴτανε κα-νενὸς — κι ἀποκοιμότανε μέσα σ' αὐτό.

Κρυφά, νὰ μὴ φανερώνηται στοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἀποπαίρνονε μὲ τὶς σαχλαμάρες καὶ τὰ πειράγματα τοῦ ἑλληνικοῦ καφενεῖου, αὐτὸν τὸ γυρισμὸ δούλευε μέσα του — καὶ τὸν χαιρόταν πού θὰ τὸν εἶχε. Νὰ τελειώσει καμιά φορά μὲ τὶς νόρμες, τὰ ἀκόρντ, τὰ ὄρντουγκ, τὰ συρματόσκοινα καὶ νὰ τελειώσει καὶ μὲ τὴν ἄσφαλο, τὸ τσιμέντο καὶ τ' ἄλουμίνιο, νὰ φτάσει κάποτε κεῖ:

— Κόβι, Μήτρου μ', κόβε νὰ γυρίσουμε καμιά φορά...

Καὶ καμιά φορά ξεχνιόταν ὡστόσο, ξεσποῦσε μπρο-

στὰ στοὺς ἄλλους: — «Ἰμεῖς ἀπὸ τοῦ Ντομπρίνου-βουν» — «Ἰμεῖς ἐκεῖ στὸ Ντομπρίνουβον... Ἰδέαν δὲν ἔχετε ἰσεῖς...»

— Παράτα μας ρὲ Σκουρογιάννη, μ' αὐτὸ τὸ Ντομπρίνοβο, τοῦ ριχνόνταν ὅλοι.

Τότες ἔσκυβε τὸ κεφάλι, φούσκωνε τὰ μάγουλά του, μετάνιωνε πού τοῦ ξέφυγε καὶ τὸ ξανάπε, σώπαινε κι ὀρκιζότανε μέσα του νὰ φυλάγεται, νὰ τὸ φυλάει γιὰ τὸν ἑαυτό του, θησαυρό του, καημό του.

Αὐγουστος εἴταν. Ἄπὸ τῆ Θεσσαλονίκη πού κατέβηκε μὲ τὸ τραῖνο — τίποτα δὲ στάθηκε νὰ δεῖ — γραμμὴ λεωφορεῖο καὶ στὴν Κοζάνη, γραμμὴ κι ἀπὸ κεῖ γιὰ τὴν Κόνιτσα. Ἐκεῖ τὸ νοίκιασε τὸ μικρὸ ἡμιφορτηγὸ γιὰ τὶς ἔξη βαλίτσες του, κάτι δέματα, κάτι πακέτα, ἄλλα μικρότερα — τὰ καζάντια του στὴ Γερμανία. Σὲ τρεῖς-τέσσερες ὥρες σταματήσανε στὸ μικρὸ μπακάλικο — εἴταν ἀπὸ τότε, πρὶν φύγει. Τώρα μὲ τὸ δρόμο πού φκιάξανε, τὸ μεγαλώσανε καὶ σταματοῦν ἐκεῖ τὰ λεωφορεῖα. Κατέβασε τὰ πράματα, πλήρωσε τὸν ἄνθρωπο, ἔφυγε τὸ φορτηγάκι, αὐτὸς στάθηκε μιὰ στιγμή καὶ κοίταξε γύρω του. Ἄριστερά του τὸ βουνὸ τῆς Λάιστας, κάτω ἡ βαθιὰ ποταμιὰ πού πάει μὲ τ' ἄλλα νερά νὰ βρεῖ τὸν Ἀῶο. Τὸ χειμῶνα βούιζε, ἡ πλατιά της χαλικάρια λαμποκοπάει τώρα μέσα στὸν ἥλιο. Πέρα, μπροστά του, ὁ Γυφτόκαμπος. Ἀντίκρου του ἐκείνη ἡ πλαγιά μὲ τὰ πεῦκα, τὰ ἐλάτια νὰ κατρακυλοῦν ἀραδιαστά, πυκνά, στητά, φουντωτά. Ἐωπίσω της, πέρα, τὰ βουνὰ τὰ μεγάλα — ὅπως τὰ ἔξερε. Ὁ τόπος του.

Εἴκοσι χρόνια τὰ στείλε ταχτικά κάθε μήνα στοὺς γονιούς του τὰ ὀγδόντα του μάρκα καὶ νά'ρθεῖ δὲν θέλησε. Δὲν εἶτανε μόνο γιὰ τὰ λεφτά, τὴν οἰκονομία καὶ δὲν εἶταν ὕστερα μονάχα γιὰ τὴ δικτατορία, τὶς φασαρίες. Χωρὶς νὰ τὸ ξέρει, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ τέτοια πράματα εἶταν κι αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ δὲν τὸ λιανίζουσε τ' ὄνειρό τους, τὸ θέλουν ἀκέραιο, σωστό, μιὰ καὶ καλή, τὸ φκιαχνοῦνε μέσα τους, τὸ στήνουνε, τὸ δουλεύουν καὶ ξέρουν, μποροῦνε νὰ τὴν καρτεροῦνε τὴν ὥρα του.

Τὸ χωριὸ ἀρχίζει λίγο πιὸ κάτω ἀπ' τὸ δρόμο, κατηφορίζοντας ἀπὸ τούτη τὴ μεριά τῆς βαθιᾶς κοιλάδας. Τίποτα δὲ φαίνεται ἀπὸ τὸ δρόμο. Μεγάλες καρυδιές τὰ κρύβουν, τὰ σκεπάζουν ὀλότελα τὰ πέτρινα σπίτια του ὡς κάτω στὴν ἐκκλησία μὲ τὸν πελώριο πλάτανο μπρὸς της. Τὸ μεσημέρι κρατοῦσε ἀκόμα, ψυχὴ δὲν εἶταν στὸ δρόμο. Τράβηξε τὰ πράματά του στὴν ἄκρη, κάθησε στὸν ἴσκιο πάνω σ' ἓνα κασόκι κι ἄκουγε τὰ τζιτζιλία. Σήκωσε μιὰ στιγμή τὸ κεφάλι κατὰ τὸ δέντρο, χαμογέλασε —τὸν καλωσορίζανε.

Ἐκεῖ τὸν βρῆκαν ἀργότερα, τὸν γνωρίσανε, τὸν βοήθησαν νὰ κατεβάσουν τὰ πράματα, μπῆκε στὸ πατρικό του, ἤρθαν ὅλοι, τὸν καλωσορίσανε, τὸν δεχτήκανε μετὰ χαρᾶς, μείνανε ὡς τὸ βράδι μαζί του.

Εἶχε φτάσει.

Ἀπὸ τότε ποὺ γίνηκε ὁ κόσμος οἱ Ντομπρινοβίτες ξενητεύονται. Στὸ χωριὸ τους γυρίζουν ἅμα γεράσουν. Ποτές τους δὲν εἶτανε ξυλοκόποι στὰ δάση ποὺ ἔχουν γύρω τους, ἀγωγιάτες στὰ βουνά τους, τσομπαναραῖοι,

μαστόροι, χρυσικοί, καλαντζῆδες. Ἐνα παρακλάδι τῆς Ἐγνατίας περνοῦσε ἀπὸ κεῖ. Τὸ παίρνανε καὶ τραβοῦσαν —ὅπου τοὺς βγάλει. Ξενητευόντανε γιὰ νὰ καζαντίσουν. Στὰ Γιάννινα, τὴ Θεσσαλονίκη —τὸν παλιὸ καιρὸ πηγαίνανε στὰ μέρη τῆς Μαύρης Θάλασσας, κάτω χαμηλὰ στὴ Μεσημβρία, τὸν Πύργο, τὴν παλιὰ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία —δικὰ τους εἶτανε κάποτε κεῖνα τὰ μέρη. Ὁ συγγραφέας μας λέει πὼς εἶναι ἀνθρώποι σὲ τοῦτο τὸν κόσμο ποὺ τό'χουν στὸ αἷμα τους νὰ προκόβουν. Δὲν πέφτουν ἔξω μὲ τὶς δουλειές, τὰ λεφτά. Οἱ Ντομπρινοβίτες εἶναι ἀπ' αὐτούς: Γερὴ καρδιά, γερὸ κορμί, σίγουρο μάτι.

Δίπατα πέτρινα σπίτια, ἐκκλησίες μεγάλες μὲ πλατώματα πλακόστρωτα μπροστά τους, σχολεῖο δικό τους, ποὺ φκιαζανε μόνοι τους, τὰ στενορύμια τοῦ χωριοῦ τους ὅλα καλντερίμι μὲ δουλεμένη τὴν πέτρα —τὴ μαρτυροῦνε τὴν προκοπὴ ποὺ κἀναν στὰ ξένα καὶ ποὺ τὴν φέραν καὶ δῶ.

Ξενητεμένοι καὶ τώρα, πᾶνε καὶ τώρα τὸ καλοκαίρι, μὲ τὰ γιωταχί τους, τὰ τρανζίστορ, τὶς ἠλεκτρικὲς τους κουζίνες, μὲ τὶς νικέλινες πολυθρόνες ποὺ κουβαλοῦνε μαζί τους γιὰ τὶς αὐλές τους. Ἐργάτης στὴ Γερμανία ἀπὸ τὸ Ντομπρίνοβο δὲν πῆγε κανένας —αὐτὸς ὁ Σκουρογιάννης μονάχα.

Κόσμος εἶτανε καὶ τώρα στὸ χωριὸ του, πολὺς, Αὐγούστο μήνα ποὺ γύρισε. Καὶ χάρηκε βέβαια ποὺ τοὺς βρῆκε τόσοις ἐκεῖ. Ἄλλοι τὸν ξέραν, τοὺς ἤξερε, μ' ἄλλους βρεθήκανε νά'χουν συγγένειες, παλιές γνωριμίες.

Τὸ βράδι ἀνεβαίνουνε καὶ μαζεύονται στὸ μπακαλικάκι τοῦ δρόμου, κατεβαίνουν στὴν ἐκκλησιά μὲ τὸ μεγάλο της πλάτωμα, πότε πάλι στὴν πλατεία τοῦ σχολείου — μιὰ ταράτσα πάνω ἀπὸ τὴ ρεματιά.

Θά 'θελε νὰ τοὺς ἔλεγε κάτι κι αὐτὸς γιὰ τὰ δικά του τῆς Γερμανίας, τὴν ξενητιά, τὴ νοσταλγία, τὰ βάσανα. 'Εδῶ τώρα μποροῦσε νὰ τὸ λέει πιά καὶ νὰ μὴν φοβᾶται, πὼς — «'Ιμεῖς ἰδῶ στὸ Ντομπρίνοβον»... Διοκοὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γύρω του, Ντομπρινοβίτες, Ντομπρίνοβο εἶναι ὅλα.

Καὶ δὲν τὸ λέει. 'Απὸ τὶς πρῶτες μέρες ἀκόμα ἀρχίζει νὰ νιώθει πὼς κάπως εἶναι καὶ κάπως δὲν εἶναι μαζί μὲ τοὺς ἄλλους. Κάτι τοῦ λείπει γιὰ νά'ναι μαζί τους, γιὰ νά'ναι ἀπ' αὐτούς. 'Ο συγγραφέας μας νά'ταν ἐδῶ, θὰ μποροῦσε νά'λεγε πὼς αὐτὸς ἀπόμεινε ὅλα τὰ χρόνια τῆς Γερμανίας Ντομπρινοβίτης, οἱ ἄλλοι δὲν εἶναι τίποτα πιά, ἀπὸ πουθενὰ δὲν εἶναι. "Οπου βρεθοῦνε, μόλις βρεθοῦνε, θ' ἀρχίσουν σὲ λίγο καὶ λένε πάλι γιὰ τὶς δουλειές τους, γιὰ τὰ λεφτά τους, τὰ μαγαζιά τους, τὰ πράματα, μηχανήματα, χτήματα ποὺ ἀγόρασαν, ποὺ θ' ἀγοράσουν. "Αν εἶταν ἐδῶ κανένας Μπρουσάκης, Σαββίδης, Γιαννόπουλος, ἀπὸ κείνους τοὺς φιλοσόφους τοῦ ἑλληνικοῦ καφενεῖου, θά'χε πάλι τὴ σοφὴ τὴν ἐξήγησή του — κοινωνία τῆς κατανάλωσης καὶ τὸ ξερίζωμα, τὴν ἀλλοτρίωση τῶν ἀνθρώπων καὶ τ' ἄλλα ποὺ λέγανε.

'Ο Σκουρογιάννης δὲ μποροῦσε βέβαια νὰ σκέφτεται τέτοια πράματα, τόσο πολλά. "Αρχισε μόνο καὶ τὸ νιώθε πὼς εἶτανε μόνος μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους

ἔτσι σὰ λίγο ξένος ἀνάμεσά τους. Τοῦ φαίνονται λίγο παράξενοι — ἄλλος κόσμος εἶναι. "Άλλοι, λοιπόν, εἶταν ἐκεῖνοι οἱ φιλόσοφοι μὲ τὶς πολλὲς θεωρίες τους, τὶς παρλαπίπες καὶ τοὺς καυγάδες. Αὐτὸς εἶταν ποὺ τοὺς ἀπόπαιρνε τότε — τοὺς θυμιέται τώρα καμιὰ φορὰ τὸ βράδι, γυρίζοντας σπίτι. Καὶ κεῖνα τὰ βράδια τῆς ξενητιάς, τὸ κουτό, βαρετὸ ξεροστάλιασμα στὸ σταθμὸ — δὲν ξέρει βέβαια κι αὐτὸ νὰ τὸ πεῖ — ἂν ἄλλο δὲν εἶχανε μέσα — εἶτανε κάπως σὰν νὰ τοὺς δέναν, νὰ τοὺς ἐνώναν — ἴδιος καημός, ἴδια πίκρα — κάπως κοντά σου τὸν νιώθεις τὸν ἄλλον. Πολὺ σκορπισμένοι τοῦ φαίνονται τοῦτοι — μέσα στὴν Ἑλλάδα, μέσα στὸ δικό τους τὸν τόπο. Καὶ δὲν τὸ λέει — «'Ιμεῖς ἰδῶ εἰς τὸ Ντομπρίνοβον» — φοβᾶται ὁ Σκουρογιάννης μὴ τοῦ ριχτοῦνε, τὸν ἀποπάρουν κ' ἐδῶ.

"Ἐβαλε μαστόρους κ' ἔφκιαξε τό'να δωμάτιο, ἔφκιαξε δίπλα τὸ μαγειριό του, ταχτοποίησε μὲ μεράκι τὰ γερμανικὰ κουζινικὰ ποὺ'χε φέρει, ἔφκιαξε μπροστὰ τὴν αὐλὴ τὴν πλακόστρωτη, τὴν περγολιά της. "Ἐφκιαξε καὶ λίγο τὸ φράχτη — πῆγε κ' ἔφκιαξε καὶ τοὺς τάφους τῶν γονιῶν του στὸ νεκροταφεῖο — τὰ τέλειωσε ὅλα σωστά, νοικοκυρεμένα. Οἱ ἄλλοι θὰ φεύγαν ὡς τὸ φθινόπωρο, αὐτὸς δὲν ἔφευγε, ἐρχόταν. Κατέβηκε γιὰ λίγες μέρες στὰ Γιάννινα, κανόνισε τὴν ἐπιταγὴ γιὰ τὴ σύνταξή του νὰ τοῦ τὴ στέλνουνε στὸ χωριό, ἔβαλε τὰ λεφτά του στὴν τράπεζα, τέλειωσε μ' αὐτά, γύρισε πίσω.

Καιρὸς εἶτανε πιά νὰ περπατήσει καὶ λίγο τὸν τόπο του. Πῆρε τὸ δισάκι του ἕνα πρωὶ — νὰ κατέβαινε

ὡς κάτω στή ρεματιά, νά'μπαινε λίγο στοῦ δάσος. Κατέβηκε. Μικρά «πριόνια» δουλεύουν καί τώρα στήν ἄκρη τοῦ δάσους. Ἐκατσε λίγο —τήν εἶδε τήν τυράγνια τῶν ἀνθρώπων, τῶν μουλαριῶν νά κουβαλοῦν ὡς τὰ φορτηγά τοὺς μεγάλους κομμένους κορμούς. Πιὸ γνώριμος τοῦ φάνηκε ὁ κόσμος αὐτός, πιὸ δικός του. Τράβηξε ὕστερα λίγο πιὸ πέρα, ἔκοψε ἀριστερά, μπῆκε στοῦ μεγάλο δάσος. Πῆρε τὸ παλιὸ μονοπάτι τῶν τσομπαναραίων, τῶν ξυλοκόπων, τῶν παλιῶν ληστάρχων ποὺ τραβᾶει γιὰ τήν κορφή. Ἀνάσανε βαθιὰ τὸ βουνίσιον ἀγέρα, στάθηκε μιὰ στιγμή καί τ' ἄκουσε ζωντανὸ τὸ βούισμα ἐκεῖνο τῶν δέντρων —ποὺ μακρινὸ τὸν ἀκολουθοῦσε τότε στή Γερμανία. Ἐφτάσε στοῦ ξέφωτο ποὺ ἔφερε, κοντὰ στήν κορφή —ἓνα μικρὸ λιβάδι— σκηνίτες ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὰ φέρναν ἐδῶ καί βοσκοῦσανε τὰ μικρὰ κοπάδια τους.

Γύρισε ἀργὰ στοῦ χωριὸ μὲ τὸ ἡλιοβασίλεμα —γραμμὴ γιὰ τὸ σπίτι— κανέναν δὲν ἤθελε. Εἶτανε μιὰ μέρα καλή, κάτω στή ρεματιά, στή χαλικάρια, στὰ πριόνια, ψηλὰ στοῦ βουνό. Τ' ὄνειρο τοῦ γυρισμοῦ του, δὲν τὸν εἶχε γελάσει.

Αὐτὸ τὸ ταξίδι τῆς Κόνιτσας δὲν τό'χε θελήσει, σὲ κανέναν λογαριασμὸ δὲν τό'χε. Ὁ ξάδερφος ποῦ'ταν ἐκεῖ, αὐτὸς τὸν ἔφαγε νά σηκωθεῖ καί νά πάει —εἶχανε λέει, νά μιλήσουν. Πῆγε. Ὁ ξάδερφος εἶχε, λοιπόν, καί

κεῖνος κάτι λεφτά, αὐτὸν περίμενε ν' ἀνοίξουν καθαριστήριο, ἔτοιμη τὴν εἶχε καί τὴν ταμπέλα, Στεγνοκαθαριστήριο Ὁ Ἥλιος —μαζὶ νά τ' ἀνοίγανε —μαζὶ νά δουλεύανε —σὰν ἀδέρφια— σίγουρη δουλειά, σίγουρα τὰ κέρδη —Ντομπρινοβίτες εἴμαστε τέλος πάντων, κάτι ξέρουμε ἀπὸ τέτοια.

Ὁ Σκουρογιάννης τὸν ἄκουσε, φούσκωσε τὰ μάγουλα. Ἄν εἶναι γιὰ τὰ λεφτά, νά τοῦ δώσει, τοῦ δινε μεταχαρᾶς —σκοπὸ ν' ἀνοίξει καθαριστήριο δὲν εἶχε κανέναν —κανέναν ἥλιος δὲν τοῦ χρειάζεται. Ὁ ξάδερφος δὲν κατάλαβε, δὲν τὸν πίστεψε, τὸν ζόρισε ἀκόμα. Γιατί δὲν θέλει νά τὴν ἀνοίξουνε τὴ δουλειά; Τί θὰ κάνει στοῦ Ντομπρινοβο; —νέος ἄνθρωπος ἀκόμα; Ἄν εἶταν ἐδῶ κανέναν Σαββίδης, Γιαννόπουλος, μπορούσε νά τὸ ἐξηγήσει σ' αὐτὸν τὸν ξάδερφο πὼς ὁ Σκουρογιάννης ἔζησε ἔξω προλετάριος τόσα χρόνια —νόρμα, μιστὸς μὲ κορδέλα στοῦ δεκαπενθήμερο. Τώρα μὲ τὴ σύνταξη, τὸ μικρὸ του τὸν τόκο —δὲν ἤθελε, δὲν χρειαζότανε καμιὰ δουλειά. Εἶπε, λοιπόν, πὼς παιδεύτηκε πολὺ, ἤθελε τώρα νά ξαποστάσει, τὸ Ντομπρινοβο, τοῦ φτάνει. Κ' εἶπε πάλι —νά στὰ δώσω τὰ λεφτά —ἀνοιξέ το τὸ μαγαζὶ σου.

Ὁ ξάδερφος δὲν κατάλαβε τίποτα —τί τὸν πείραζε νά τ' ἀνοίξουν τὸ μαγαζὶ —ἀφοῦ τοῦ τάδινε καί τὰ λεφτά; Τοῦ γράψε καί κατάπισω του γράμμα στοῦ Ντομπρινοβο. Ἐγράψε καί στοῦ γέρο τὸν Τράκα νά τοῦ μιλήσει κι αὐτός. Τότες ὁ Τράκας σηκώθηκε καί πῆγε στοῦ σπίτι του. Καί τί τὸν θέλεις, τοῦ λέει, αὐτὸν τὸν ξάδερφο, ἀνεπρόκοπος ἄνθρωπος εἶναι αὐτός, θὰ ζημιω-

θεῖς νὰ τὰ ταιριάσεις μαζί του, θὰ σοῦ φάει καὶ τὰ λεφτά. Ἔχουν ἂν θέλεις, καὶ τὰ παιδιὰ του λεφτά, τοὺς γράφει στὴ Λάρισα, μαγαζὶ μποροῦν ν' ἀνοίξουν μαζί, θέλει μπακάλικο, καθαριστήριο θέλει, θέλει στὰ Γιάννινα, στὴν Κόνιτσα, στὸ Τσεπέλοβο —χρειάζεται ἓνα καὶ κεῖ— σίγουρα θὰ πάει καλά. Τά'χουμε ἐμεῖς τὰ λεφτά, μωρὲ Μῆτρο, κατάλαβέ το.

— Κι ἀφοῦ τά'χετε τὰ λεφτά, τί τὰ θέλετε καὶ τ'ἄλλα τὰ μαγαζιά;

Ὁ Τράκας ἀνοίξε τὰ μάτια του, ἀπόμεινε μ' ἀνοιχτὸ τὸ ξεδοντιασμένο του στόμα. Ἐκατὸ χρόνια τώρα —ἐκατὸ μονάχα;— μαγαζιά στὴν Πόλη, στὴ Βάρνα, στὴ Θεσσαλονίκη, ἐμπόρια τώρα μεγάλα στὴ Λάρισα —κάθε Τράκας μποροῦσε νὰ δώσει τὴν ἀπάντηση πού'θελε αὐτός, νὰ μὴ τὴ δίνει, νὰ τὴ δίνει καὶ νὰ μὴ τὴ δίνει, σ' ὅ,τι καὶ νὰ τὸν ρωτοῦσαν. Τί ν' ἀπαντήσει σ' αὐτὸν τὸ μποῦφο;

— Πονηρὸς εἶναι αὐτός, σκέφτηκε ὁ γέρος. Σίγουρα θά'χει λεφτὰ μαζωμένα, μᾶς παίζει.

Ὁ ξάδερφος δὲν ἐπαιρνε ἀπάντηση, σηκώθηκε καὶ πῆγε αὐτὸς στὸ Ντομπρίνοβο. Ἄρχισε πάλι νὰ τὸν ζορίζει. Σὲ τύλιξε, αὐτὸς ὁ παλιόγερος, δικό μου φταίξιμο πού τὸν ἀνακάτεψα στὴ δουλειά μας.

— Τὰ λεφτὰ πού σοῦ'ταῖα, ἓκατὸ χιλιάδες, θὰ σοῦ τὰ δώσω. Νὰ κάνουμε τὰ χαρτιά καὶ μοῦ τὰ χρωστᾶτε. Μὲ μαγαζιά μὴ μ' ἀνακατεύεις ἐμένα —δὲν θέλω, εἶπε τέλος ὁ Σκουρογιάννης καὶ τὴν ἔκοψε τὴν κουβέντα. Τὸν εἶχανε ζορίσει κι αὐτὸς κι ὁ Τράκας.

Καὶ τὸ πῆρε πάλι τὸ δισάκι του καὶ κατέβηκε πάλι στὴ ρεματιά, στὰ πριόνια, μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζῶα πού τυραννιόνταν, ἀνέβηκε πάλι στὸ ξέφωτο ἐκεῖνο — νὰ ξεδώσει λίγο, νὰ φύγει, ἀπ' αὐτούς. Τὸν εἶχαν πειράξει —σὰ νὰ τὸν ἔβρισαν, νὰ τὸν πρόσβαλαν. Ὁ κόσμος ἀραίωνε στὸ χωριό, ἀρχίσαν καὶ φεύγαν. Ἄς φεύγαν. Ξαναπῆγε καὶ τὶς ἄλλες μέρες στὴ ρεματιά, στὰ πριόνια, ξαναἔβηκε στὸ βουνό, ξαναζήτησε πέρα ἀπ' τὸ ξέφωτο τὰ παλιὰ τὰ μονοπάτια πού βγάζουν στὸ Σμόλικα.

Μὰ κάπως ἔγινε κιόλας —δὲν εἶναι πιά σίγουρος πὼς φτάνει νὰ ζήσει μ' αὐτά. Δεκάξη οἰκογένειες θ' ἀπομένανε στὸ χωριὸ τὸ χειμῶνα —ὄλο γέροι.

Τότε σηκώθηκε καὶ πῆγε στὸ Βόλο νὰ βρεῖ τὸ Σταῦρο. Πέντε χρόνια κάνανε στὴ Γερμανία μαζί —αὐτὸν ἤθελε τώρα νὰ δεῖ καὶ κανέναν ἄλλον.

Ἐνα μικρὸ σαπουνάδικο θά'νοιγε ὁ Σταῦρος γυρίζοντας —ἔτσι τοὺς εἶπε —ἐκεῖ κάπου γύρω στὸ Βόλο. Αὐτὸ σκεφτόταν ὅλα τὰ χρόνια τῆς ξενιτιάς του. Τὴ μέρα δούλευε στὸ ΑΟΥΤΕΛ —χαμᾶλης στὴ Σπεντισιὸν πρὶν ἀπὸ μένα —τὸ βράδι πῆγαινε σ' αὐτὴ τὴ δουλειά —ἤθελε νὰ τὴ μάθει. Τὴν ἔμαθε. Ἦξερε πιά καὶ τὶς μηχανές, κάτι μικρές, κουκλίτσες ἀληθινές καὶ φτηνές —πεντάρια-πεντάρια τὰ μάζευε τὰ λεφτὰ νὰ τὶς ἀγοράσει. Καὶ δὲν τό'φκιαξε τὸ μικρὸ σαπουνάδικο —μαγερικο εἶχε ἀνοίξει πάνω στὸν καινούργιο δημόσιο δρό-

μο. Ἐκεῖ πῆγε ὁ Σκουρογιάννης καὶ τὸν βρῆκε.

— Πῶς ἔγινε;

— Ὅταν εἶπα γιὰ σαπουνάδικο, μοῦ ριχτῆκαν ὄλοι νὰ μὲ φᾶνε ζωντανόν, τράπεζες, ἐφορίες, οἱ χωριάτες, ὁ συνεταιρισμός, οἱ ἐμπόροι. Ἀγωνίστηκα λίγο, βαρέθηκα, μπούχτισα, δὲν πῆγα νὰ πάρω τίς μηχανές. Κι ὅταν εἶπα πιά πῶς θ' ἀνοίξω μαγέρικο —ρεστοράν πάνω στὸ δρόμο, σκοτωθῆκαν ὄλοι νὰ μὲ βοηθήσουν. Τί νὰ πεῖς;

— Καὶ γιατί δὲν τ' ἀνοίγεις τώρα πού πιάστηκες ἀπὸ λεφτά;

— Μεράκι εἶναι ὅλα, Σκουρογιάννη. Χάθηκε τὸ μεράκι —τί σαπουνάδικο, τί μαγέρικο; Τὸ μεράκι δὲν τό'χω πιά...

Ὁ Σκουρογιάννης ἤθελε κι ἄλλα νὰ πεῖ, νὰ τὸν ρωτήσῃ πολλά. Στὸ Ντομπρίνοβο δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει, καθαριστήριον δὲν θέλει ν' ἀνοίξῃ —τί μπορεῖ νὰ κάνει κανένας; Ποῦ μπορεῖ νὰ πάει;

Καὶ δὲ μπορέσανε τίποτα νὰ μιλήσουν. Ἡ γυναίκα τοῦ Σταύρου, πού βοηθοῦσε καὶ στὸ μαγέρικο, τοῦ πεσε δίπλα. Νὰ τὸν παντρέψουν μὲ μιὰ ἀνηψιά της Βολιώτισσα —κορίτσι παρθένο— ὄχι τίς βρωμὲς τίς Γερμανίδες πού μάθατε ἔξω —φτουῦ... —καλομαθημένο, νοικοκυρά, μὲ τὴν προίκα του —κορίτσι Δημητράκη μου, πού νὰ κάνει στράκες. Ὁ Σκουρογιάννης δὲν ἤξερε καθόλου πῶς εἶναι αὐτὰ τὰ βολιώτικα τὰ κορίτσια πού κάνουνε στράκες. Ἐκεῖνη ἡ Σιαρλότε, κάτι Ἀνεμαρίες ἢ Γκέρτες στὴ Γερμανία εἶταν μονάχα καλὰ κορίτσια —τίμιος κόσμος καὶ τίποτα παραπάνω.

Ὁ Σταῦρος δὲν ἔλεγε τίποτα, δὲν ξανάπε τίποτα, τὴν ἄφησε καὶ τὸν ἄλεθε. Πολὺ λυπημένος τοῦ φαινόταν τοῦ Σκουρογιάννη, μαραμένος ἄνθρωπος εἶταν αὐτός, μὲ κείνη τὴν ἄσπρη ποδιά του τοῦ μάγειρα —δὲν τοῦ πῆγαινε καθόλου τοῦ Σταύρου τέτοια ποδιά —τέτοιου Σταύρου.

— Ἄντε, ρὲ Σκουρογιάννη, τοῦ λέει στὸ τέλος, κάνε μου τὴ χάρη καὶ φύγε ἀπὸ δῶ. Σήμερα κιόλας, νὰ μὴ σὲ βλέπω. Στενοχωριέμαι... Μᾶς πῆρε ὁ διάολος ὅλους. Καὶ μένα μὲ τὸ μαγέρικο καὶ σένα, μ' αὐτὸ τὸ Ντομπρίνοβο —φεύγα ἀπὸ δῶ.

Ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος ὁ δικός του εἶταν ὁ Σταῦρος —καὶ δὲν ὑπῆρχε κι αὐτός. Οἱ ἄλλοι —εἶναι κι ἄλλοι, ὑπάρχουν ἀκόμα;— εἶχανε μείνει στὴ Γερμανία, ψευτοφιλόσοφοι ὠραῖοι, βασανισμένοι χαμάληδες, Ρομιοὶ τῆς πίκρας, τῆς φτώχειας, τῆς νοσταλγίας.

Καὶ τότες ὁ Σκουρογιάννης, γυρίζοντας στὸ Ντομπρίνοβο πού'χε ἐρημώσει, μποροῦσε πιά νὰ τὸ ξέρει πῶς ὁ τόπος αὐτὸς εἶταν ὁ τόπος τῆς τελευταίας, τῆς τελειωτικῆς ἐρημίας. Ἀνύπαρκτος τόπος. Πῶς εἴκοσι χρόνια παιδεύτηκε, ὄνειρεύτηκε, σ' αὐτὸν τὸν ἀνύπαρκτο τόπο νὰ φτάσει...

Ἐκεῖνη ἡ ξαφνικὴ βροχούλα τὰ'κανε ὄλα, ἀπ' αὐτὴν γινῆκαν ὄλα. Πῆρε πάλι τὸν κατήφορο γιὰ τὴ ρεματιά, πῆρε τὸν ἀνήφορο γιὰ τὸ δάσος. Ἐκεῖ τὸν ἔπιασε. Στάθηκε ὅσο νὰ περάσει —πέρασε γρήγορα. Πῆρε πάλι τὸν

άνηφορο σιγά-σιγά για τὸ ξέφωτο. Ὁ ἥλιος πρόβαλε πάλι, ὁ τόπος ἀπόμεινε ὑγρός, ὅλο τὸ μικρὸ λιβάδι. Ἐκατσε στὴ συνηθισμένη του θέση —εἶτανε σήμερα πολὺ λυπημένος, δὲν τ' ἀνοιξε τὸ δισάκι του —καθόθονταν ἐκεῖ λυπημένος. Ὁλομόναχος —ἐντάξει. Διωγμένος, καταδιωγμένος —ἀπὸ ποιόν; Γιατί;

Κι ὀλότελα ξαφνικὰ τὰδε μπροστά του. Σηκώθηκε, τὰ κοιτάξε, ξανακοιτάξε —δὲ μπορεῖ νὰ γελιότανε, τὰ'ξερε. Εἶταν αὐτά. Τ' ἀρκουδίστικα χνάρια, τὰ μεγάλα τῆς πέλματα. Αὐτὴ'ταν. Ἡ ἀρκούδα τοῦ Σμόλικα, τοῦ Πάπιγκου, τῆς Πολιάνας —ἡ Μάρω τοῦ Πίνδου. Καὶ ζοῦσε ἀκόμα. Ζοῦσε κι αὐτὴ. Ἡ λύπη του σκόρπισε μονομιᾶς —ἡ καρδιά του χτύπησε δυνατὰ, τὸν παλμὸ τῆς βουνίσιας του ράτσας, τῆς δικῆς του τῆς γῆς. Σὰν τώρα μονάχα νά'φτασε ἐκεῖ, τώρα μονάχα νά'χε γυρίσει. Αὐτὰ τὰ χνάρια γινόντανε τώρα, ξαναγινόταν, ἡ σιγουριά του ἢ χαμένη πὼς εἶχε φτάσει σὲ τόπο ποὺ δὲν εἶταν ἀνύπαρκτος, ποὺ δὲν εἶτανε τῆς νοσταλγίας του μόνο, τῆς φαντασίας του —ἡ σιγουριά ποὺ'χε χάσει μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς τρελοὺς, τοὺς μισοὺς, τοὺς ἀφιονισμένους, τοὺς νικημένους ἀνθρώπους ποὺ βρῆκε γυρίζοντας.

Πῆγε ὡς τὴν ἄλλη ἄκρη ἀπ' τὸ ξέφωτο, ἐφιασε λίγο τὸν τόπο μὲ τὶς παλάμες του, ἄδειασε ἐκεῖ τὸ δισάκι του. Τὴν ἄλλη μέρα ξεκίνησε ἀπ' τὸ πρωὶ —τὸ ψωμί, τὸ τυρί, ποὺ τῆς ἄφησε, δὲν εἶταν ἐκεῖ. Τῆς ἔφερε πάλι —καὶ ζάχαρη. Καὶ τὶς ἄλλες μέρες —κάθε μέρα.

—Ἐ, λοιπόν, εἶπε ὁ γέρος ὁ Τράκας. Γιὰ μεγάλη δουλειὰ πᾶς ἐσύ. Ξυλεία; Καλὰ τὸ κατάλαβα.

—Καὶ βέβαια, εἶπε αὐτὸς χωρὶς δυσκολία.

—Θὰ γράψω ἀμέσως στὰ παιδιὰ μου στὴ Λάρισα. Γι' αὐτὸ δὲν τὰ'θελες τὰ καθαριστήρια.

—Καὶ βέβαια, εἶπε πάλι ὁ Σκουρογιάννης, μεγάλη δουλειὰ.

—Αὐτὸ μελετᾶς ἐκεῖ πάνω ποὺ πᾶς;

—Αὐτό.

—Καλὰ κάνεις. Τό'ξερα ἐγώ.

Καὶ τὸ μελετοῦσε. Πάρα πολὺ. Μέρα μὲ μέρα μὲ τὸ φατὶ ποὺ τῆς ἄφηνε στὴν ἴδια θέση. Ὡσπου τὴν εἶδε. Ξεπρόβαλε μέσα ἀπ' τὰ δέντρα. Στάθηκε μιὰ στιγμή —τράβηξε ὕστερα γιὰ τὴ θέση ποὺ τῆς ἄφηνε τὸ φατὶ. Τὸν εἶδε, τρόμαξε, ἔκανε νὰ φύγει πίσω —ἔμεινε ἐκεῖ. Αὐτὸς τὴν κοιτοῦσε ἀσάλευτος. Πρέπει νά'τανε μικρὴ, θηλυκιά, δὲ θά'ταν ἀκόμα δύο χρονῶν. Μεῖναν ἔτσι —καὶ κοιταζόνταν. Ὁ τελευταῖος ἀνθρώπος τοῦ Ντομπρίνοβου κ' ἡ τελευταία ἀρκουδίτσα τοῦ Πίνδου σταθῆκαν ἐκεῖ στὸ ξέφωτο ἐκεῖνο τοῦ δάσους, ἀπὸ τὶς δυὸ τὶς μεριές του καὶ κοιταζόντανε. Δύσπιστα, δισταχτικὰ καὶ καχύποπτα —χωρὶς νὰ μποροῦνε νὰ φύγουν —δὲν εἶχανε ποῦ νὰ πᾶνε.

Τὴν ἄλλη μέρα τ' ἀρχιζε πιά τὸ μεγάλο παιγνίδι: Γέμισε τὸν τορβά του, πῆρε μαζί του καὶ τὸ μεγάλο δίκοπο μαχαίρι. Ἐκατσε στὴ θέση του καὶ περίμενε. Τὴν ἴδια ὥρα, τὴ χτεσινὴ, τὸ ζῶο ξαναπρόβαλε μέσ' ἀπ' τὰ δέντρα. Ξανασταθῆκανε μιὰ στιγμή καὶ κοιταχτήκανε

πάλι. Ἄνοιξε τὸ δισάκι του, τοῦ πέταξε ἓνα κομμάτι φωμί. Τὸ ζῶο τὸ πῆρε, πῆγε τώρα κοντύτερα. Καὶ τρίτο — ἀκόμα κοντύτερα. Εἶτανε τόσο κοντά, πού χρειάστηκε νὰ κρατάει τὴ λαβὴ τοῦ μαχαιριοῦ του. Τοῦ πέταξε ὕστερα μιὰ σακουλίτσα ζάχαρη — ὅλα πήγανε καλά γιὰ σήμερα.

Καὶ πήγανε καὶ τὶς ἄλλες μέρες. Καὶ τὸ ζῶο πλησίαζε κάθε φορά περισσότερο, τρία μέτρα, δύο μέτρα, ἓνα μέτρο, μισό.

— Καὶ πῶς πᾶμε; ρώτησε ὁ Τράκας.

— Τελειώνει, εἶπε αὐτός, ἔρχεται πιά τὸ φθινόπωρο.

Καὶ τελείωσε στ' ἀλήθεια. Ἄπλωσε πιά καὶ τὸ χέρι του — μιὰ χούφτα ζάχαρη. Ἡ ἀρκούδα πῆγε καὶ τό'γλειψε. Καὶ τὴν ἄλλη μέρα — καὶ τὴν παράλλη κ' ἔμεινε δίπλα του, περιμένοντας. Καὶ τότες αὐτὸς ἄπλωσε τὰ χέρια του καὶ τῆς ἀγκάλιασε τὸ κεφάλι. Τὸ ζῶο τ' ἄφησε μ' ἐμπιστοσύνη μέσα στὰ χέρια του. Ξεχείλισμα τῆς δικῆς του λύπης, τῆς μοναξιᾶς, τῆς ἀπελπισιᾶς του — ἔσφιξε τ' ἀγαπημένο κεφάλι μέσα στὰ χέρια του. Ἡ ἀρκουδίτσα τανύστηκε — ἔνωσε μέσα στὰ χέρια του τὸ σπαρτάρισμα τοῦ ἀζευγάρωτου θηλυκοῦ. Ἔτσι ὅπως εἶτανε ἔσκυψε καὶ τὸ φίλησε στὸ κούτελο, τὸ ζῶο μούγκρισε, στὰ δικά του τὰ μάτια ἀνεβῆκαν τὰ δάκρυα, τόσον καιρὸ κρατημένα.

— Τελειώσαμε, τοῦ'πε τοῦ Τράκα.

— Ἐγραφα πιά στὰ παιδιὰ, εἶπε κείνος.

Τὸ φθινόπωρο φτάνει πάντα γρήγορα στὸν Πίνδο — τὸν Ὀκτώβρη συνεφιᾶζει πιά, ἀρχίζει κιόλας τὸ κρύο. Ὁ Σκουρογιάννης κατάλαβε — ἡ ὥρα τῆς ἀρκούδας του γιὰ τὸ χειμωνιάτικο ὕπνο της κόντευε. Ἔβλεπε τὰ μάτια της καὶ μισόκλειναν κάποτε, τὸ κεφάλι της βάραινε. Κάθεται δίπλα του, τοῦ γλείφει κάποτε καὶ τὸ χέρι μὰ τὸ φαί του ἀπὸ μέρα σὲ μέρα ὅλο λιγότερο γίνεται.

Αὐτὴ τὸν πῆγε στὴ χειμωνιάτικη τρύπα της — μιὰ μεγάλη κουφάλα καὶ τρία πεῦκα τριγύρω. Αὐτὸς κουβάλησε ζάχαρη, τῆς τὴν ἔβαλε σὲ μιὰ γαβάθα — νὰ τὴν βρεῖ ξυπνώντας τὴν ἀνοιξη. Εἰσπλωσε τὸ ζῶο, τοῦ χάιδεψε αὐτὸς τὸ κεφάλι στὸ κούτελο, ὅπως χαιδεύουνε τὰ σκυλιά. Μισάνοιξε μιὰ φορά τὰ μάτια του πάλι — ὅλο καὶ βάραινε — ἔγειρε τὸ κεφάλι του. Αὐτὸς ἔσκυψε, τὸ χάιδεψε καναδυὸ φορές — εἶχε κοιμηθεῖ. Τελείωσε. Σηκώθηκε νὰ φύγει. Ξαναστάθηκε μιὰ στιγμή στὴν ἄκρη τῆς κουφάλας:

— Κοιμήσου ἐσύ, ἔρ' μου πουλί μου, κοιμήσου τώρα. Θὰ ξαναβρεθοῦμε τὴν ἀνοιξη; Ἰμεῖς οἱ δυὸ ἀπομείναν σὲ τοῦτον τὸν τόπο — κανέννας ἄλλος — δὲν ἔμεινε τίποτα ἐδῶ.

Καὶ κατέβηκε στὸ ἐρημωμένο χωριό, πού δὲν εἶχε νὰ κάνει τίποτα, τετράδιπλα ὀρφανεμένος.

Καὶ τότες ἔρχεται ὁ συγγραφέας ὁ φίλος μας, αὐτὸς πού γράφει καὶ τούτη τὴν ἱστορία. Ἀρχίζει τώρα νὰ φανερώνεται κι ὁ χαλασμός ὁ δικός του. Τὴν γράφει, τὴν

συγγ.

πάει την ιστορία του και να την τελειώσει δεν ξέρει. Διχασμένος, μοιρασμένος, κομματιασμένος ανάμεσα σε σαράντα δύο Ντομπρίνοβα και σαράντα δύο σημερινές πολιτείες, σαράντα δύο καλούς Σκουρογιάννηδες και σαράντα χιλιάδες δικές του μαύρες κακίες, δεν ξέρει να δώσει μια λύση. Είχε χίλιες έτοιμες, σωστές, να διαλέξει κάποια, όπως κάθε συγγραφέας της προκοπής ξέρει να κάνει: Να το σκοτώσει ο Σκουρογιάννης τ' αγαπημένο του ζώο. Να πεθάνει και κείνος μαζί του. Να τοῦ τὸ σκοτώσουν οἱ Ντομπρινοβίτες, οἱ Σκαμνελίτες, ὅπως σκοτώνουν λαθραῖα τὶς ἄλλες ἀρκουῖδες. Μὲ μιὰ στάλα καλοσύνη μπορούσε ἀκόμα νὰ βάλει τὸ Σκουρογιάννη καὶ νὰ τὸ πάρει μαζί του, νὰ τὸ κρατήσει στὴν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ του —αὐτὸ θὰ ῥχόταν πίσω του σὰ μανάρι— ὅπως εἶχε ἀκούσει παλιὰ καὶ κἀναν οἱ βλάχοι —οὔρσου τὴ λέγανε τὴν ἀρκουῖδα πού'χαν δεμένη μπροστὰ στὸ κονάκι τους. Καὶ δὲν τὶς θέλει —καμιὰ ἀπ' αὐτὲς δὲν τοῦ πάει. Τὸ Ντομπρίνοβο, λέει, μὲ τὴν παλιὰ προκοπὴ του, οἱ γεροὶ τοῦ ἀνθρώπου πὸν ξεριζώθηκαν καὶ χαθῆκαν, ὁ Σκουρογιάννης ἐκεῖνος πὸν γύρισε νὰ τὸ βρεῖ καὶ δὲ βρῆκε τίποτα, ἡ τελευταία ἀρκουδίτσα τοῦ Πίνδου πὸν πεινασμένη, ἀζευγάρωτη, τοῦ φιλοῦσε τὰ χέρια —πέθαναν. Καὶ πέρα ἀπ' τὸ θάνατο, λέει, δὲν εἶναι τίποτα.

7. ΤΑ ΓΟΥΔΟΧΕΡΙΑ

Ἢὰ μπορούσαμε νά'χουμε τελειώσει μὲ τὸ ΑΟΥΤΕΛ, ἐκεῖ στὸ πρῶτο κεφάλαιο —περισσότερα δὲν ὑπάρχουν —πῶς νὰ ὑπάρχουν; Ἐκίνα κάποιες προσπάθειες μέσα στὰ χρόνια πὸν πέρασαν, νὰ βρῶ μιὰν ἄλλη δουλειά. Σὲ ξυλάδικο, φυσικὰ —σὲ κάποια μηχανὴ τέλος πάντων. Ὅ,τι μηχανὴ καὶ νά'τανε, θὰ τὴν ἀγαποῦσα, τὸ ξέρεις. Δὲν ἔγινε τίποτα. Δὲν γίνεται, λένε στὸ καφενεῖο. Δὲν μᾶς φέραν στὴ Γερμανία γιὰ τεχνίτες, ὅπως νόμιζε ὁ καημένος ὁ πατέρας μου —Μάθε τὴν καλὰ τὴν τέχνη, ἔξω πὸν θὰ πᾶς, αὐτὸ χρειάζονται ἐκεῖ... Γιὰ χαμάληδες μᾶς φέραν, χαμάληδες μᾶς ἔχουν.

Κάθομαι, λοιπόν, τέσσερα χρονάκια τώρα στ' αὐγά μου, αὐτὰ τ' αὐγά τοῦ ΑΟΥΤΕΛ. Τέτοιος πού'μαι μπορῶ νὰ χαίρομαι λίγο πὸν δὲν ἔχω τίποτα νὰ σκεφτῶ, νὰ προσπαθῶ, νὰ κανονίσω, ν' ἀλλάξω. Μπορῶ νὰ χαίρομαι ἀκόμα πὸν κανένας ἐμένα δὲν θέλει νὰ μ' ἀδικήσει, ν' ἀλλάξει τὸ μεροκάματο τὸ δικό μου, τὸ δρομολόγιο, τὴ νόρμα μου. Τὸ μεροκάματο εἶναι κανονισμένο, τὸ δρομολόγιο πάει ἀπὸ μόνο του, ἡ νόρμα μου εἶναι μέσα στὴν νόρμα τῶν ἄλλων, μέσα στὴ συνολικὴ

παραγωγή. Πρέπει ν' αλλάξει τῶν ἀλλουνῶν, ν' ἀλλάξουν ὅλα στὰ κάτω πατώματα, στὰ πάνω πατώματα, γιὰ νὰ μ' ἀλλάξουν καὶ μένα τὴ χαμαλίτικη νόρμα μου — ἓνα τίποτα γιὰ τὸ ΑΟΥΤΕΛ.

Κάθομαι, λοιπόν, στ' αὐγά μου. Τὰ κλωσσᾶς δεκαπέντε χρόνια — εἴκοσι εἶναι τὸ κανονικὸ — καὶ τότε βγάξουν ἓνα μικρὸ, φαλακρὸ πουλί. Εἶναι ἡ σύνταξή σου, εἶσαι σύ. Τὰ παίρνεις — τὴ σύνταξη καὶ τὸ ἐσύ σου — καὶ γυρνᾶς στὴν Ἑλλάδα.

Τέλος, λοιπόν, ἀπὸ μένα — τέλος τὸ τηλεγράφημα τὸ δικό μου, κύριε συγγραφέα. Τὸ ἔλαβες, τέλειωσες καὶ σὺ μὲ μένα. Τί ἄλλο μποροῦσες νὰ περιμένεις; Σοῦ τό'πα καὶ στὴν ἀρχή. Μὰ στάσου λίγο. Ἔχει μιὰ μικρὴ συνέχεια — μιὰ παρένθεση καλύτερα.

Διώξανε τὸν Τοῦρκο. Δὲν ξέρω γιατί. Δὲν τὸν ξανάδα πιά στὸ διάδρομο. Πάει, λέω, ὁ καημένος μου ὁ μποχιστέρης, χάθηκε — ὅπως ἡ μικρὴ Σπανιόλα. Ἄν πέθανε, σκέφτομαι, θὰ δυσκολευτοῦν πολὺ νὰ βροῦν χότζια στὴ Στουτγκάρτη γιὰ νὰ τὸν κηδέψουν αὐτόν. Ἕνας Γερμανὸς ἤρθε στὴ θέση του. Μεγαλόσωμος, μουτρωμένος — εἶναι σὰ μπουλντόκ. Τί μὲ νοιάζει πῶς εἶναι; Οἱ νόρμες μας νά'ναι καλά. Ἐγὼ τὰ κιβώτια τὰ δικά μου γιὰ τὸ κατάστημα — αὐτὸς τὰ δικά του γιὰ τὰ ἐργοστάσια.

Καὶ νὰ ποῦ μὲ νιάζει. Ἦρθε αὐτός, ἄρχισε τὸ κακό, ἢ τρικυμία ποῦ μέ'δειρε τὸν τελευταῖο καιρὸ.

Δυὸ-τρεῖς μέρες τὰ πήγαμε καλά, ὅπως τὰ'χαμε κανονισμένα μὲ τὸν ἄλλον. Ὑστερα, ὀλότελα ξαφνικά, τὰ σύρματα ὅλα μπερδεύτηκαν, τὸ ρολοὶ ξεκουρδίστηκε. Ἡ θαυμαστὴ τάξη πού'χαμε φκιάζει, πῆγε περίπατο. Φτάνω στ' ἄσανσέρ φορτωμένος, φορτωμένος ἔρχεται κι αὐτός. Κατεβαίνω στὴν αὐλὴ — ἐκεῖ'ναι κι αὐτός. Τὸ ρολοὶ δὲν δουλεύει πιά, οἱ ἄσπρες μικρὲς ἀποδείξεις μου γυρίζουν ὅλες μὲ καθυστέρηση. Ἡ ξανθὴ μου, κάθε φορὰ ποῦ τίς πάω, σηκώνει τὰ μάτια της, μὲ κοιτάζει καλὰ-καλὰ. Τὴ δεύτερη βδομάδα μου τό'πε πιά:

— Ἔχετε καθυστέρηση καὶ νὰ τὸ προσέξετε, λίμπερ φρόνιτ.

— Τί νὰ προσέξω, μωρὲ κορίτσι;

Ἔγινε τότε κι αὐτό: Ὁ Μύλλερ ὁ ἴδιος σηκώθηκε ἀπ' τὴν καρέκλα του, ἤρθε καὶ μὲ βρῆκε — ἐμένα! — στὸ διάδρομο. Μὲ σταματᾶει, μὲ ρωτᾶει πῶς γίνεται. Τοῦ τὰ λέω — ὁ Γερμανὸς τους τὰ φταίει, ἐγὼ δουλεύω ὅπως πρῶτα. Μὲ πιστεύει, λέει, μὰ δὲν ἔχει σημασία τί πιστεύει αὐτός. Τὰ ἔτοιμα τὰ κασόνια πρέπει νὰ φεύγουν μέσα στὴ μέρα. Φύγανε, τοῦ λέω καὶ τὰ δικά μου καὶ τοῦ Τοῦρκου φύγανε, πάντοτε φύγανε, τέσσερα χρόνια τώρα, ποτὲ δὲν εἶχε μείνει κανένα, διῶξτε τον αὐτόν καὶ θὰ δεῖτε, πάλι θὰ φύγουν. Πάλι λέει πῶς δὲν ἔχει σημασία — πρέπει νὰ φεύγουν. Τὰ δικά μου νὰ φεύγουν — μὲ τὸν ἄλλον θὰ τὰ βροῦν αὐτοί. Γιὰ τὸ συμφέρον τὸ δικό μου μιλάει. Τὸ ξέρω, τοῦ λέω. Ἄν δὲν εἶταν αὐτός, θὰ μ' εἶχανε κιόλας σκολάσει — κατάλαβέ το.

Τὸ καταλαβαίνω, τοῦ λέω. Καλὸς ἄνθρωπος εἶν' αὐ-
τὸς —τό'χε πεῖ κι ὁ Σταῦρος —τὸ βλέπω τώρα κ' ἐ-
γώ. Εἴμουνά μόνο πολὺ ταραγμένος καὶ δὲν πρόφτα-
σα νὰ προσέξω τὸ μαγνητόφωνο στὸ στόμα του, τό'χε
ἢ δὲν τό'χε τὴν ὥρα ποῦ μοῦ μιλοῦσε. Θὰ τὰ χάσω, λέω,
κι αὐτὰ τὰ ὠραῖα μου μέσα σὲ τούτη τὴν ταραχὴ ποῦ
μὲ δέρνει. Χάνω τὸν ἑαυτό μου.

Ὅπως φαίνεται τοῦ τὰ'πανε καὶ τοῦ Γερμανοῦ. Εἶ-
δα ποῦ τὸν φωνάξανε στὸ γραφεῖο —εἶταν κι ὁ ψηλός,
ὁ μαντράχαλος, ἢ ξανθὴ σταμάτησε καὶ κάτι σημείωνε.
Τὸν κρατῆσαν κάμποσο— τί εἶπαν δὲν ξέρω. Ξέρω πὼς
δὲν διορθώθηκε τίποτα. Ἡ καθυστέρηση μένει, δέκα-
εἴκοσι κιβώτια κάθε μέρα ποῦ δὲν κατέβηκαν στὴν αὐ-
λὴ —δὲ μπορῶ νὰ τὰ προφτάσω μὲ τὴν ἀνακατωσοῦρα
ποῦ μοῦ κάνει.

Ὅλη μέρα πρέπει νὰ λογαριάζω μὲ τὸ δευτερόλεπτο
ποῦ βρίσκεται ἐκεῖνος τὴν κάθε στιγμή. Λαχανιάζω
νὰ τὸν προφτάσω, τὸν προφταίνω, μία-δύο διαδρομὲς
πᾶμε καλά, γίνεται γιὰ λίγο κάποια τάξη, ξαναμπαί-
νουμε σὲ κάποιο λογαριασμὸ —καί, νὰ τος πάλι, κάπου
στέκεται, κάπου κολάει, καθυστερεῖ —καὶ τὸν ξαναβρί-
σκω φορτωμένον μπροστὰ στὸ ἄσανσέρ τὴν ὥρα ποῦ
πάω νὰ κατέβω. Ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ μας θὰ τὸ πάρει;
Καὶ τὸ παίρνει πάντοτε ἐκεῖνος —ἐγὼ κάθομαι καὶ τὸν
περιμένω— καθυστερεῖ καὶ στὴν αὐλὴ —χαμένα κάθε
φορὰ καὶ δέκα καὶ δεκαπέντε λεφτά, εἴκοσι κάποτε
—πῶς νὰ προφτάσω;

Ἔτσι γίνηκε ἡ ζωὴ μου τώρα στὸ ΑΟΥΤΕΛ. Ἡ

νόρμα μου —δὲ μὲ προστατεύει πιά. Ὁ Γερμανὸς δὲν
φεύγει, δὲν διορθώνεται, τὰ κιβώτια μένουν, ἀπὸ τὸ
γραφεῖο δὲ λένε, δὲ δείχνουνε τίποτα —ὑποπτη σιωπὴ.
Βασανίζομαι ὅλη μέρα μ' αὐτά. Ἄν δὲν εἶταν ὁ Μύλλερ
στὴ μέση, θὰ βρισκόμουνά κιόλας στὸ δρόμο. Ἡ θὰ
μᾶς σκολάσουν καὶ τοὺς δυὸ μαζί, τὴν ἄλλη βδομάδα
ποῦ πληρωνόμαστε.

Καὶ βασανίζομαι καὶ τὴ νύχτα. Πᾶνε πιά κ' οἱ κα-
λοὶ μου λογαριασμοί, τὰ τεχνικὰ τὰ ζητήματα, τὰ με-
τρήματα στὸ κρεβάτι μου, οἱ φιλοσοφίες. Μονάχα αὐτό,
μονάχα αὐτὸν συλλογίζομαι. Γιατί τὸ κάνει; Γιὰ νὰ πά-
ρω κι ἀπὸ τὰ δικά του κιβώτια; Καὶ γιατί —γιατί τὸν
ἀφήνω καὶ μοῦ τὸ παίρνει αὐτὸς τ' ἄσανσέρ; Γιατί φο-
βᾶμαι, λέω. Μονάχα γι' αὐτό. Νὰ τσακωθοῦμε ἐκεῖ,
νὰ κάνει πὼς μ' ἔσπρωξε, φοβᾶμαι μὴ τὸν σκοτώσω.
Νὰ τὸν σκοτώσω... Εἶναι μιὰ λύση καλὴ. Τὴ συλλο-
γίζομαι κάθε βράδι κι αὐτὴν —πράματα παλαβά, σὰν
αὐτὰ ποῦ βλέπω στὰ φιλμ μὲ τὰ ἐγκλήματα. Σχεδιά-
ζω τὸ τέλειον ἐγκλημα κι ἀποκοιμιέμαι τώρα μ' αὐτό.

Καὶ δὲν ἔχω καὶ κανέναν. Ὁ Σκουρογιάννης, νὰ
τὸ μιλήσουμε λίγο μαζί, νὰ μοῦ πεῖ κι αὐτὸς τὴν ἰδέα
του, τὸν πόνου μου τουλάχιστο νὰ τοῦ πῶ —ἐφυγε.
Ὁ συγγραφέας ποῦ μ' ἀκολουθεῖ τέσσερα χρόνια, ἐξα-
φανίστηκε τώρα, δὲν τὸν βρίσκω πουθενά, τώρα ποῦ
θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ καμιὰ λέξη. Δὲν ξέρω γιατί τὸ κά-
νει.

Σηκώνομαι, πάω στὸ ἑλληνικὸ καφενεῖο καὶ τοὺς
τὰ λέω. Ἀρχίζουν ὅλοι καὶ λέν ἱστορίες διάφορες —οἱ
περισσότερες ἄσχετες. Καὶ λέν ὅλοι τους —τώρα τὸ

κατάλαβες ἐσύ; —οἱ Γερμανοὶ μᾶς μισοῦνε, γομάρια λαὸς —ἐσύ μονάχα δὲν τὸ κατάλαβες— ἔρχεσαι ἐδῶ καὶ μᾶς τοὺς παιναῖς —Χίτλερ εἶναι ὅλοι τους— κάνουνεις δηλαδή πὼς δὲν κατάλαβες —τοὺς καλοπιάνεις ἐσύ —τοὺς γλείφεις ἐκεῖ στὸ ἐργοστάσιο. Τώρα, σοῦ πατήσαν τὸν κάλο, ἔρχεσαι ἐδῶ καὶ παραπονιέσαι... "Ἄλλοι πάλι, παίζουν τὰ κομπολογάκια τους, παίρνουν τὸ ὕφος πού πρέπει, λένε —πὼς, κάτι μᾶς εἶπες τώρα καὶ σύ, πὼς τὰ ξέρουν αὐτοὶ— θέλουνε νὰ σᾶς βάλουνε δουλειὰ περισσότερη, ν' ἀνεβάσουν τὴ νόρμα —ἔτσι κάνανε καὶ στὸ δικό τους τὸ ἐργοστάσιο μ' ἓνα γορίλα πού φέραν καὶ —ποῦ τὸ ξέρεις;— μπορεῖ νά'ναι ὁ ἴδιος... —Προβοκάτσια, ἀποφαίνεται ὁ Γιαννόπουλος ὁ λενινιστής. "Ἐνας ἄλλος, μαῦρος, τὸν ξέρουν ὅλοι, τῆς χούντας, ἔρχεται κοντά μου, σέρνεται σὰ φίδι, μὲ συμβουλεύει νὰ πάω στὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο —θὰ τὰ κανονίσουν αὐτοί, ἂν θέλω, πᾶμε μαζί.

Τό'ξερα πάντα, τώρα τὸ βλέπω —βοήθεια ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔχω νὰ περιμένω. Φεύγω διπλὰ στενοχωρημένος ἀπ' τὸ καφενεῖο τους, ἡ γλωσσοκοπάνα, ἀκούω —δουλεύει πίσω μου ἀσταμάτητα.

Εἶμαι μέσα στὸ σκοτάδι. Δὲ μπορῶ νὰ βρῶ τὴν αἰτία —εἶναι τάχα σχέδιο, πού λένε —εἶναι κακοτυχία μου μονάχα —πὼς νὰ τὸ ξέρω; Νὰ προφτάσω τὰ κασόνια μου —δὲν γίνεται. Νὰ τὸν διώξουν αὐτὸν —δὲν βλέπω νὰ γίνεται. Δουλειὰ νὰ ζητήσω ἄλλοῦ —τώρα θὰ τὴ βρῶ; Κάνω πράματα ὀλότελα παλαβὰ μέσα στὴν ἀπελπισιά μου. Τὰ πέντε τελευταῖα-τελευταῖα λεφτὰ

πρὶν σκολάσουμε, τρέχω, παίρνω τὰ δικά μου τὰ κιβώτια πού μείνανε, τὰ φορτώνω ὡς ἀπάνω στὸ καροτσάκι μου, τρέχω στὸ διάδρομο νὰ προφτάσω. Τὸ μπουλντόκ στέκεται μὲ τὰ χέρια στίς τσέπες καὶ μὲ κοιτάζει. Φτάνω στὴν αὐλή, στὸν δικό μας τῆς Σπεντισιὸν —μὲ κοιτάζει στραβά, σὰ ν' ἀναγουλιάζει πού μὲ βλέπει καθυστερημένο. Τρέχω πάλι νὰ ξαναπέσω, προτοῦ μοῦ φύγει ἡ ξανθή, νὰ τῆς δώσω τὴν τελευταία μου ἀπόδειξη —στραβά μὲ κοιτάει κι αὐτή. Πότε προφταίνω, πότε δὲν προφταίνω. Καὶ μιὰ φωνή, ἔτσι πού τρέχω λαχανιασμένος, ἀλαφιασμένος, πνιγμένος στὸν ἴδρωτα, ἔρχεται πίσω μου —ἀνεβαίνει ἀπὸ κείνη τὴ βουρκωμένη λιμουλά τῶν παιδικῶν μου χρόνων, τῆς στερημένης μου νιότης —τώρα βγαίνει —μ' ἀκολουθεῖ στὸ διάδρομο:

— Πῶς κατάντησες ἔτσι μωρὲ Κώστα; Πῶς σὲ χορεύουν ἔτσι μωρὲ παιδί μου;

Τελείωσε —πρέπει νὰ σκοτώσω τὸ Γερμανό. "Ἡ μήπως πρέπει καλύτερα νὰ σηκωθῶ νὰ πάω στὸ Μύλλερ, νὰ τοῦ πῶ πὼς τίς παίρνω ἐγὼ καὶ μιὰ καὶ δυὸ καὶ τρεῖς ἀκόμα διαδρομὲς ἀπὸ τίς δικές του —ἡ τάξη μονάχα νὰ ξαναγίνει, νὰ ξαναβρῶ καὶ γὰρ τὴν ἡσυχία πού'χαμε πρῶτα; "Ο φόνος, ὁ Μύλλερ —εἶμαι ἀνάμεσα στὰ δυό.

"Ἐτσι πᾶμε τρεῖς βδομάδες τώρα —καὶ τίποτα δὲν ἀλλάζει. Πόσες ἀκόμα; Πόσο μπορεῖ νὰ βαστάξει αὐτό; Πόσο θὰ τὸ βαστάξω;

Οπου τέλος, νά τος ὁ Γερμανός, νά το τὸ μπουλντόκ — ὦρα πού σκολᾶμε. Πλυμένος, ντυμένος, μὲ κείνο τὸ γελοῖο μαῦρο πηλίκιο πού φορᾶν αὐτοί, μὲ τὸ σακκάκι του παραμάσκαλα καὶ — τὸ νιώθω — μὲ περιμένει. Ἐτοιμάζομαι κ' ἐγώ, τρέμω ἀκόμα ἀπ' τὴν τρεχάλα, σκουπίζομαι, βγάζω τὴ φόρμα μου — εἶναι κεῖ στὸ διάδρομο καὶ μὲ περιμένει. Περνῶ μπροστά του, κάνω πὼς δὲν τὸν βλέπω, μὲ πιάνει ἀπ' τὸ μπράτσο:

— Πᾶμε νὰ πιοῦμε μιὰ μπύρα, μοῦ λέει.

Εἶναι μιὰ πρόκληση, προσβολή — ἢ προβοκάτσια τοῦ Γιαννόπουλου. Τρέμω ὀλόκληρος, ἀπὸ τὸ θυμὸ μου τώρα, σφίγγω τὰ δόντια — αὐτὸς ἐκεῖ, μὲ κρατάει πάντα ἀπ' τὸ μπράτσο σὰν ἀστυφύλακας. Κατεβαίνουμε, χτυποῦμε μαζὶ τὶς καρτέλες μας, βγαίνουμε στὸ δρόμο, μ' ἀφήνει τὸ μπράτσο, περπατοῦμε δίπλα-δίπλα, χωρὶς νὰ μιλοῦμε — σὰ δυὸ μποξέρ πού πηγαίνουνε γιὰ τὸ ρίνγκ. Μπαίνουμε στὴν πρώτη μπουραρία πού βρίσκουμε, καθόμαστε, παραγγέλνει τὶς μπύρες, δὲ μιλοῦμε ἀκόμα. Ἦρθαν οἱ μπύρες — Πρόζιτ, λέει καὶ πίνω κ' ἐγὼ τὴ δική μου. Ἀφήνει τὸ ποτήρι του, βάζει τὰ χέρια του στὸ τραπέζι. Μὲ μαζεμένα, ὅπως ἔχει τὰ δάχτυλα, εἶναι σὰ δυὸ γουδοχέρια, τ' ἄνα δίπλα στ' ἄλλο. Κοιτάζω τὰ γουδοχέρια — θὰ σοῦ τὰ κόψω, ρουφιάνε — περιμένω.

— Καὶ δὲ μοῦ λές, σὲ παρακαλῶ, λέει στὸ τέλος, γιατί τὸ κάνεις αὐτό;

Θέλει βέβαια νὰ πεῖ γιὰ τὴν καθυστέρηση, νὰ μοῦ

τὴ φορτώσει ἐμένα. Κώστα, λέω, μέσα μου, δὲν τὸν γλυτώνεις τὸ φόνο μ' αὐτὸ τὸ κάθαρμο.

— Ἐγώ; τοῦ λέω. Θέλεις νὰ πεῖς πὼς ἐγὼ τὴν καθυστερῶ τὴ δουλειά;

— Ὁχι, λέει. Θέλω νὰ πῶ πὼς αὐτὸ πού κάνατε σεῖς, μαζὶ μὲ τὸν ἄλλον, εἶναι ἀτιμία.

— Ἀτιμία; Ἐμεῖς;

— Ναί, γκενάου — ἀκριβῶς. Αὐτὸ πού κάνατε σεῖς δὲν εἶναι νόρμα. Εἶναι δουλειά — σκλαβεραί. Δὲν εἶναι δουλειά γιὰ δυὸ ἀνθρώπους αὐτὸ — εἶναι γιὰ τρεῖς. Καὶ τοὺς συνηθίσατε ἔτσι, τοὺς μάθατε ἐσεῖς, ἡσυχάσαν. Καὶ ζημιώνετε ὅλους τοὺς ἄλλους.

Σκύβω τὸ κεφάλι μου ξαφνιασμένος — μονάχα αὐτὸ δὲν περίμενα. Τὸν ἀκούω πού μιλάει. Μιλάει ἄγρια, παθιασμένα, ἐχθρικά, προσβλητικά. Ἐσεῖς, ἐκεῖ στὴν πατρίδα σας, λέει, πεινούσατε, δὲν εἶχατε δουλειά. Καὶ ἤρθατε ἐδῶ. Μὰ πρέπει μιὰ φορὰ νὰ τὸ καταλάβετε. Αὐτὸ πού βλέπετε γύρω σας, καλὰ μεροκάματα, ἄδειες κοινωνικὲς ἀσφαλίσεις, δὲν εἶναι κανέννας παράδεισος. Ἔχουν αἷμα πίσω τους, σφαγὲς πολλὰ χρόνια, γιὰ νὰ γίνουν ἔτσι. Καὶ δὲν θὰ σᾶς ἀφήσουμε νὰ μᾶς τὰ χαλάσετε. Θὰ σᾶς διώξουμε μέχρι τὸν ἕναν. Χίλιους σκλάβους νὰ φέρουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία — ἐγὼ γιὰ δυὸ ἀνθρώπους αὐτὴ τὴ δουλειά δὲν τὴν κάνω.

Σηκώνω μιὰ στιγμή τὰ μάτια μου, τὸν κοιτάζω. Πρέπει κάτι νὰ πῶ, κάτι πρέπει νὰ πῶ — κι ἂς εἶναι χαζό, παιδικό, ἢ σαστιμάρα, τὸ ξαφνιασμα — ἢ ἐνοχή μου πού λέει αὐτός.

— Καὶ τί θὰ γίνει, λοιπόν;

— Θα τούς ταράξω... Μετάνιωσαν πάρα πολύ πού με πήραν έμένα σ' αυτή τή δουλειά. Τοῦ τὰ'πα τοῦ Μύλλερ —εἶταν κι ὁ ἄλλος, ὁ Σράιμπερ στὸ γραφεῖο.

— Καὶ δὲν σοῦ'παν πὼς θὰ μᾶς διώξουν;

—'Εσένα, μπορεῖ στ' ἀλήθεια νὰ σὲ διώξουν —τὸ σκέφτηκα. 'Εμένα τώρα δὲ τὸ μποροῦν. Τὸ συνδικάτο εἶναι πίσω μου, ὁ νόμος. Ἡ θὰ φέρουν τρίτον ἄνθρωπο, τούς εἶπα, ἢ θὰ κάνω φασαρία. Μεγάλη. Καὶ δὲν τὴ θέλουν αὐτὴ τὴ στιγμή —ἔχουν σκοτοῦρες, κ' ἔχουν πολλὰ στὴν καμπούρα τους, κάτω, στὰ κάτω πατώματα.

Σταματάει μιὰ στιγμή, τὸ σφιγμένο μούτρο του φωτίζεται, τὸ μπουλντόκ γελάει:

— Πῶς τὴν πάθαν σὰν ἀγράμματοι, νὰ μ' ἀφήσουν έμένα νὰ πατήσω τὸ πόδι μου στὸ ΑΟΥΤΕΛ.

Τό'να γουδοχέρι ἀνοίγει, σηκώνεται λίγο, ἀπλώνεται, ἔρχεται, μοῦ πιάνει τὸ χέρι.

— Ξέρω γιὰ σένα. Εἶσαι ἐντάξει —ντου μπιστ ιν ὄρντνουγκ. Καὶ λοιπόν, θέλεις μαζί; Νὰ σὲ διώξουν, σοῦ τό'πα, μπορεῖ. Μὰ καὶ σένα σὲ προστατεύει τὸ συνδικάτο, θὰ σὲ προστατέψουμε.

—'Ε, λέω. Τί νὰ προστατέψετε ἀπὸ μένα; Μονάχα ὁ Μύλλερ με κράτησε έμένα, θὰ μ' εἶχανε διώξει.

Γελάει.

—'Ο Μύλλερ; Λίμπερ γκρίχε... Σωματέμπορος εἶναι αὐτός... Σαράντα χρόνια σωματέμπορος, φημισμένος σὲ ὅλη τὴ Γερμανία. 'Ο ἄλλος, μάλιστα. Τοῦ'πα καὶ γιὰ σένα — θὰ τὸν βοηθήσουμε τὸν Ἑλληνα, λέει.

— Ποιός εἶναι ὁ ἄλλος;

— 'Ο ψηλός.

— Αὐτός;

— Αὐτός. Εἶναι τοῦ συνδικάτου. Καινούργιος κόσμος. Καινούργια στελέχη, λέει σὲ λίγο, σὰν κάτι ν' ἀναπολεῖ.

Σωπαίνουμε γιὰ λίγο.

— Καὶ λοιπόν; —λέει στὸ τέλος. Θα πᾶμε μαζί; Εἶναι κι ὁ Σράιμπερ ὁ ψηλός, εἶναι κι ὁ ἄλλος τῆς Σπεντισιὸν κάτω στὴν αὐλή —ἐγὼ πήγα καὶ στὸ πρῶτο πάτωμα. Περιμένουν ἀπὸ μᾶς τούς δυὸ —ἀπὸ τούς δυὸ χαμάληδες, τὸ χρειάζονται πολύ, ἐμεῖς νὰ τ' ἀρχίσουμε. Καί, λοιπόν —θα τὸ πολεμήσουμε μαζί —ἢ θὰ πᾶς μ' αὐτούς; Τί λές, σύντροφε;

Χωρίζουμε στὴ γωνία τῆς Μύλλερστράσσε, χωρὶς πολλὰ λόγια —εἰπώθηκαν ὅλα. Τὸ νιώθω ἀκόμα τὸ σφίξιμο τοῦ χεριοῦ του πάνω στὸ μπράτσο μου. Προχωρῶ λίγα βήματα —εἶμαι πάλι μπροστὰ στὴ βιτρίνα τοῦ μαγαζιοῦ μας —ΑΟΥΤΕΛ. Στέκομαι ἐκεῖ. Τί 'μαι γώ, λοιπόν; Εἶμαι ἓνα ρεμάλι; Εἶμαι ὁ Κάσπαρ Χάουζερ στ' ἀλήθεια, τὸ δίδυμο κουτάβι τοῦ σκύλου μας στὸ ξυλάδικο; Δὲ βλέπω τίποτα —γελιέμαι πὼς βλέπω. Δὲν συλλογίζομαι τίποτα —ἐγὼ ὄνειρεύομαι μόνο — τὸν ὄνειρεύομαι τὸν ἑαυτό μου μέσα στὸν κόσμο, πού δὲν τὸν βλέπω.

Ἄλλα λάθος, ὅλος εἶμαι ἓνα λάθος. Ἡ νόρμα μου

δέν είναι κάτω, στὰ κάτω πατώματα, δέν είναι μέσα στους άλλους —ή νόρμα μου είμαι γώ. Τὸ ΑΟΥΤΕΛ δέν είναι, λοιπόν, φαντασία καὶ ψέματα, παιγνίδια ἀπὸ νούμερα, ν' ἀποκοιμιέσαι τὸ βράδι. Εἶναι ἡ μεγάλη πρέσα γιὰ τὰ καλούπια, κάτω στὸ ἰσόγειο. Ἄνοιχτή γιὰ νὰ περνᾶω ἀνάμεσα μὲ τὸ καροτσάκι μου, φρόνιμα-φρόνιμα. Λίγο νὰ σηκώσω τὸ κεφάλι μου, θὰ κλείσει πάνω μου μὲ τοὺς χίλιους τόννους της —μ' ἔλειωσε.

Στέκομαι ἀκόμα μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴ βιτρίνα πὸ τὴ χαζεύω τ' ἄσκοπα βράδια μου. Τὰ φῶτα της μέσα λάμπουν κι ἀπόψε, τὸ ἴδιο ὅπως πάντα. Μὰ κάποιος, λέω, μικρὸ τους, πρέπει τώρα κάπου νὰ μὲ δείχνει καὶ μένα, μὲ σημαδεύει, στὸ γραφεῖο πὸ ἀναρωτιοῦνται τί θ' ἀποκάνω —εἶμαι μαζί τους —εἶμαι μὲ τοὺς άλλους —ὁ καλὸς ὁ Μύλλερ, ὁ μεγαλύτερος σωματέμπορος τῆς Γερμανίας... Τοὺς ἐνόχλησε τὸ μπουλντόκ —γι' αὐτὸ σηκώθηκε ἀπ' τὴν καρέκλα του, νὰ βγεῖ στὸ διάδρομο —νὰ μὲ σώσει... Κι ὁ Σταῦρος; Σ' ὅλα, λοιπόν, γελᾶστηκε αὐτός, πού'ταν ἀπ' ὅλους μας ὁ καλύτερος; Ὁ ψηλὸς —πού δέν είναι Χάρος, δέν είναι ΑΟΥΤΕΛ, εἶναι μαζί μας —τὸ συνδικάτο, τὰ καινούργια, λέει, τὰ στελέχη μέσα στὴν παραγωγή. Ὁ ἄλλος κάτω στὴν αὐλὴ πὸ μὲ κοιτάζει κι ἀναγουλιάζει —ὄχι, λοιπόν, γιὰ τὴν καθυστέρηση πὸ νόμιζα ἐγὼ —τὸν ξεπεσμό μου σιχαίνεται. Εἶπε καὶ γιὰ τὴν ξανθὴ. Τὴν μητέρα τοῦ παιδιοῦ μου πὸ μεγαλώνει τώρα στὴ μήτρα της —ἡ αἰμομιξία, τὸ σόι μου, ἡ ράτσα μου—σαχλαμάρες ὅλα. Ἡ ξανθὴ 'ναι τῆς ἀστυνομίας, εἶπε ὁ Γερμανός μου.

“Ὅλα λάθος. Μὰ ἡ λέξη εἰπώθηκε —σύντροφε— καὶ δὲ μπορείς πιά νὰ πεῖς πὼς δέν τό'ξερες. Αὐτοὶ περιμένουν —ὁ Μύλλερ τό'βαλε τὸ χοντρὸ δαχτυλάκι του στὸ κουμπὶ τῆς πρέσας. Συλλογιέμαι τὸ καφενεῖο τῶν Ἑλλήνων. Τόσος κόσμος ἐκεῖ καὶ κανένας τους, μωρὲ παιδί μου, οἱ μικροὶ πὸ παιδεύονται σὰν ἐμένα, οἱ σοφοὶ κ' οἱ πολιτικοὶ κ' οἱ φιλόσοφοι, οἱ αὐριανοὶ μας ἡγέτες —κανένας τους νὰ μὴ τὸ σκεφτεῖ πὼς μποροῦσε νά'ναι κι ἀλλιῶς, μποροῦσε νά'ναι κι αὐτό. Οἱ ἱστορίες τους—σαχλαμάρα καὶ φλυαρία. Οἱ θεωρίες, τὰ κόμματα τους, οἱ πολιτικὲς τους ἰδέες, ἡ ἀντίσταση στὴ δικτατορία —παρλαπίπες. Τί'μαστε, λοιπόν, ἐμεῖς; Μπάσταρδοι, λέω. Μιὰ σαλάτα. Καὶ κοιτάξέ τον αὐτόν. Τρία λόγια καὶ στρογγυλά. Στρογγυλά σὰν τὰ χέρια του. Καὶ συλλογίζομαι ἐδῶ, μπροστὰ στὴ βιτρίνα, πόσες γενιὲς Γερμανοὶ προλετάριοι στὰ σιδεράδικα τῶν Σμίτ καὶ τῶν Στάλ, ἀνεβάζοντας, κατεβάζοντας ἀσήκωτες σφύρες —πόσες, λοιπόν, τέτοιες γενιὲς χρειαστήκανε γιὰ νὰ τὰ φκιάξουν αὐτὰ τὰ χέρια. Τὰ γουδοχέρια του —πού'ναι αὐτός.

Ἀφήνω τὴ βιτρίνα, βγαίνω στὴ λεωφόρο. Τὸν συγγραφέα ζητάω —αὐτὸν χρειάζομαι τώρα. Κοιτάζω στὴ λεωφόρο —δέν εἶναι. Εἶμαι μόνος πάλι. Καὶ δέν εἶμαι. Εἶμαι γώ, κ' εἶναι κ' ἡ λέξη πὸ εἰπώθηκε κ' εἶναι κ' ἡ πρέσα. Ἡ λεωφόρος ἀπόψε κάπου μὲ πάει καὶ μένα.

Τὸ πρωὶ τὴν ἄλλη μέρα μπαίνω στὸ ΑΟΥΤΕΛ με τὴν ἀπόφασή μου παρμένη. Εἶμαι ἔτοιμος νὰ δεχτῶ τὴ δοκιμασία. Μπαίνω, χτυπῶ τὴν καρτέλα μου, ἀνεβαίνω ἀπάνω, φοράω τὴ μπλούζα μου —μὲ κανέναν δὲ μίλησα, τίποτα δὲν ἔκανα— μὰ πρέπει, λέω, νὰ φαίνεται πάνω στὸν ἄνθρωπο πὼς τὴν πῆρε τὴν ἀπόφασή του. Ὁ Γερμανὸς πρέπει νὰ τὸ βλέπει κι αὐτός. Δὲ μοῦ λέει τίποτα —μὰ τὸ ξέρει, τὸ βλέπει. Πιάνουμε τὴ δουλειά, πηγαίνω κ' ἐγὼ μετὰ τὸ δικό του τὸ τέμπο. Συναντιόμαστε μπροστὰ στ' ἄσανσέρ, φορτωμένοι κ' οἱ δύο μας —μοῦ χαμογελάει τὸ μπουλντόκ —ἀνοίγει τὰ χέρια του —Μπίτε, μοῦ λέει, περάστε. Ἡ καρδιά μου ἡμερεύει. Σὰ νά'μαστε δύο —ὁ ἓνας τὸ παίζει, ὁ ἄλλος τὸ χαίρεται μέσα μου αὐτὸ τὸ παιγνίδι— πρώτη φορά στὴ ζωὴ μου τέτοιο παιγνίδι. Στενοχωριέμαι μονάχα ποὺ δὲν τὶς ξέρα τις γερμανικὲς τις βρισιές, νὰ τὶς ἀρχίζαμε καὶ μ' αὐτὸν —τὴν προλεταριακὴ μας ἀλληλεγγύη. Μοῦ φαίνεται κιόλας πὼς δὲν ἔχουνε καὶ πολλὲς αὐτοὶ —λίγες εἶναι καὶ μαλακὲς καὶ κάπως κουτὲς— αὐτὲς τουλάχιστον πρὸς μοῦ μάθαινε ἡ Ἔρικα. Ποῦ τὰ δικά μας, λέω, τὰ μεγαλεῖα, τὰ ρομέικα, τὰ τούρκικα, τ' ἀρβανίτικα —ἅλα τὰ ξέρω— εἶμαι καὶ γλωσσομαθέστατος, καθὼς ξέρεις...

Σκολνᾶμε κάποτε καὶ μένουν σαράντα κιβώτια —εἴκοσι δικά μου, εἴκοσι δικά του. —Ὅριστε, κύριε Μύλλερ, λέω τὴν ὥρα ποὺ φεύγω. Νὰ μὴν ξέρω —γίνεται καὶ παραγίνεται, λόγῳ βλακειίας. Νὰ τὸ ξέρω ὅμως

καὶ νά'μαι μαζί σου —δὲν τὸ τρῶς ἀπὸ μένα. Μιὰ ζωὴ φαρμάκι εἶναι πίσω μου —θέλω δὲ θέλω μετὰ τὸ Γερμανὸ θὰ πάω.

Καὶ περιμένω. Τὴν ἄλλη μέρα τὰ κιβώτια ποὺ δὲν κατέβηκαν, γίναν ὀγδόντα, πιάνουν ὅλο τὸ διάδρομο. Κανένας δὲ λέει τίποτα ἀπ' τὸ γραφεῖο —κάνουν πὼς δὲν βλέπουν. Τίποτα δὲ μοῦ λέει κι ὁ Γερμανὸς —περιμένω. Περιμένω καὶ δὲ φοβᾶμαι. Τίποτα δὲ φοβᾶμαι. Μέσα σὲ δύο μέρες τὸ συνήθισα, ξέχασα τὴ φουρτούνα ποὺ πέρασα, τὴν πρέσα, τοὺς Ἑλληνας. Τὰ μεγάλα χαζευτικά μου μεράκια μετὰ πιάσανε πάλι. Εἶχε γούστο, λέω, ν' ἀνακαλύψουμε τώρα πὼς εἶμαι κι ὁ ἴδιος ἀξιοχάζευτο πράμα.

Ἡ βδομάδα πέρασε μετὰ τὰ ὀγδόντα κιβώτια τῆς καθυστέρησης —περιμένω τί θὰ γίνει τὴ Δευτέρα.

Καὶ νὰ ποὺ δὲν ἔγινε τίποτα. Τίποτα. Ἀνεβαίνω τὴ Δευτέρα, τὰ βρίσκω ὅλα ἀλλαγμένα. Εἶναι καὶ τρίτος ἄνθρωπος στὸ διάδρομο. Ἴσπανὸς εἶναι πάλι —ὅπως εἶταν πρὶν ἀπὸ τὸν Τοῦρκο, τὸν καιρὸ τοῦ Σταύρου— ἐγὼ δὲν τὸν ἔφτασα. Ὁ Γερμανὸς μᾶς παίρνει καὶ μένα καὶ κεῖνον, μάνι-μάνι νετάρουμε μετὰ τὰ ὀγδόντα κιβώτια τῆς καθυστέρησης, τὰ κατεβάζουμε στὴν αὐλὴ —πιάνουμε τὴν καινούργια δουλειά.

Κάτι σπουδαῖο, καινούργιο πρέπει νὰ γίνεταί στὸ ΑΟΥΤΕΛ —ἐγὼ δὲν τὸ ξέρω, μετὰ τὸ Γερμανὸ θὰ τὰ μιλῆσανε στὸ γραφεῖο. Τὰ κιβώτια ποὺ πᾶνε γιὰ τὸ κατὰσθημα ξαφνικὰ λιγότεψαν ἀπὸ σήμερα, τὰ κου-

βαλάω και τὰ μετράω, γίναν διακόσια. Αὐτὰ εἶναι πάντοτε τὰ δικά μου —και τὰ βγάζω βέβαια πέρα, χωρὶς νὰ χρειάζεται πιά νὰ τρέχω, νὰ λαχανιάζω. Τὴν ἄλλη παραγωγή τους —οἱ λάμπες ποὺ πᾶνε γιὰ τὰ ἐργοστάσια— τὴν αὐξήσανε μὲ τὸ παραπάνω —γι' αὐτὸ και γίνανε δύο στὸ δεύτερο τμημα. Περισσότερα δὲν προφταίνω νὰ σκεφτῶ και νὰ μετρήσω γιὰ σήμερα.

Ὁ Γερμανὸς τις λογάριασε τις διαδρομές μας, τὰ χεὶ κιόλας κανονισμένα ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, τ' ἀνέβασμα, τὸ κατέβασμα, ὅλη μας τὴν κίνηση. Νά τος κιόλας ὁ μηχανισμὸς ποὺ στήθηκε κιόλας, λέω μὲ τὸ νοῦ μου. Τί θὰ πεῖ μηχανισμὸς; Ἰδού, λοιπόν, τί θὰ πεῖ μηχανισμὸς, ποὺ δὲν τό'ξερα τόσο καιρό: Χωρὶς νὰ μιλήσουμε, νὰ καθήσουμε νὰ τὰ συμφωνήσουμε και γὼ και ὁ ἄλλος, ὁ τορεαντόρος μὲ τις φαβορίτες —δεχόμεστε τὸ Γερμανὸ νὰ μᾶς ὀδηγεῖ. Και μηχανισμὸς λοιπόν θὰ πεῖ πὼς γίνεται κάτι, πᾶς και σύ, μπαίνεις μέσα και δὲν σὲ ρωτᾶνε, δὲν τοὺς ρωτᾶς.

Και μᾶς ὀδηγεῖ σωστά τὸ μπουλντόκ. Ποὺ θὰ πεῖ και αὐτὸ πὼς πάλι δὲ μοῦ χρειάζεται νὰ σκεφτῶ. Προφταίνω κάποτε νὰ καπνίσω τὸ τσιγαράκι μου στὸ διάδρομο, νὰ καπνίσω και στὴν αὐλὴ μαζὶ μὲ κεῖνον τῆς Σπεντισιὸν ποὺ ναι ἐκεῖ —δὲ μὲ στραβοκοιτάζει —Κάτσε λίγο, μοῦ λέει. Ἄνεβαίνω, πάω στὴν ξανθὴ, τῆς δίνω τὴν ἄσπρη μου ἀπόδειξη —αὐτὴ ξανάρχισε τὰ παλιά της δὲν σηκώνει τὰ μάτια της νὰ μὲ δεῖ, δὲ λέει τίποτα πάλι. Νὰ τῆς πῶ και γὼ —δὴσε μου πίσω τὸ παιδί μου, ἀκυρώνεται, δὲ γίνεται βέβαια. Τὴν καταφρονῶ τὴ χαφιεδίνα, τις γυρίζω τις πλάτες —αὐτὲς ποὺ τις ρή-

μαξε μὲ τὰ νύχια της. Κάποτε δίνω ἓνα χέρι στοὺς ἄλλους, κουβαλάω κανένα καρότσι δικό τους. Εἶναι ἀλαφρὸ, σὰν ἡ τσάντα μου μὲ τὰ τρόφιμα τὸ μεσημέρι τὸ Σάββατο ποὺ πήγαινα στὸ χωριό. Εἶχε γοῦστο, λέω, νά'χει λίγο δίκιο και ὁ Γιαννόπουλος μὲ τις ἀλληλεγγύες του.

Τὸ πὼς γίναν τὰ πράματα, γιατί γίναν ἔτσι, δὲν τὸ ξέρω, τίποτα δὲν ξέρω. Μπορῶ νὰ ξέρω μονάχα πὼς γίναν χωρὶς ἐμένα, δὲ γίναν γιὰ μένα. Κάτι ἀλλάζει στὸ ΑΟΥΤΕΛ, ἀναπροσαρμόζουν, φαίνεται, τὴ δουλειά, τὴν παραγωγή τους. Και μέσα σ' αὐτὸ τυχαίνει νὰ πέφτω και γὼ. Τυχαίνει. Εἶχα δίκιο λοιπόν, στὸ πρῶτο κεφάλαιο ποὺ σοῦ τό'λεγα. Ὅλα γίνονται ἔξω ἀπὸ μένα, χωρὶς ἐμένα.

Τέλειωσα μὲ τὴ δοκιμασία, ξεχάστηκαν ὅλα, οἱ βδομάδες τῆς ἀγωνίας, οἱ δύο μέρες τῆς ἀνταρσίας. Καθὼς πηγαίνω μὲ τὸ καρότσι μου, ξεκούραστος και ξαλαφρωμένος, αὐτὸ συλλογιέμαι —τὸ πὼς δὲν ἔγινε τίποτα πάλι. Και λέω —ξέρεις ἐσὺ τί θὰ πεῖ νὰ ξεκινήσεις γιὰ τὴ μεγάλη τὴ μάχη, νὰ δοκιμάσεις τὸν ἑαυτό σου, νὰ χτυπηθεῖς μὲ τὸ ΑΟΥΤΕΛ, καπιταλισμοί, σωματέμποροι, ἀστυνομίες ὅλου τοῦ κόσμου —και νὰ μείνεις στὴ μέση τοῦ δρόμου; Νὰ βρεῖς στὸ διάδρομο τὸν Ἀντώνη τὸ σερέτη, μὲ τὴν πλάτη του ἀκουμπισμένη στὸν τοῖχο, τὸ Γερμανὸ μὲ τὰ χέρια του κρεμασμένα, τὰ πόδια ἀνοιχτά —και σὲ περιμένουν— ὅλα κανονισμένα —κάτω τ' ἄρματα, δὲ χρειάζονται, βάλε τὴ μπλούζα σου...

641.
 Ἔτσι τελειώσαμε καὶ μ' αὐτό, ξαναγυρίζω στὸ
 ΑΟΥΤΕΛ μου, καὶ ἤρωας ἐγὼ γιὰ τὸ δικό σου μυθιστό-
 ρημα, ὅπως βλέπεις, δὲν ἔγινα. Κλεῖσε τὴν τὴν παρέν-
 θεση καὶ —πίστεφέ με— σὲ σκέφτομαι λίγο καὶ σένα.
 Τὸ βιβλίο σου κοντεύει στὸ τέλος του καὶ ἤρωα δὲν
 βρῆκες κανέναν ἀκόμα... Τί θ' ἀπογίνεις;

8. Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΟΛΑΩΝ

Πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια φτάσαν ἐδῶ.

Τοῦ Βασίλη τοῦ'χε γίνει μανία μὲ κεῖνο τὸ τρί-
κυκλο, νὰ τὸ πάρουν ὅπωςδήποτε φεύγοντας. Εἶχαν,
 ἔλεγε, δυσκολίες καὶ τοῦ τό'διναν σὲ καλὴ τιμὴ —τὴν
 εὐκαιρία δὲν τὴν ἀφήνει κανένας— εἶταν σὲ καλὴ κατὰ-
 σταση καὶ θὰ τοὺς εἶταν πολὺτιμο στὴ δουλειά τους ἐ-
 κεῖ πού πήγαιναν. Μὲ τὰ λίγα λεφτὰ πού'χαν μαζέψει
 —βάλανε κάτι κι ἀπὸ τὴ δική της τὴν προίκα— τὸ
 πῆραν κ' ἠσύχασε. Κέρδισαν, εἶπε, καὶ τρία κατοστάρι-
 κα τὴν τελευταία στιγμή. Φορτώσαν ἀπάνω τὴν προίκα
 της, κάτι ψώνια πού κάναν, ὅλη τους τὴ συρμαγιά καὶ
 καβάλα κ' οἱ δύο τους, μ' αὐτὸ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴ Σούρ-
 πη, τὴν ἴδια μέρα τοῦ γάμου τους. Σὲ μέρες τέσσερις
 —τέσσερις μέρες, τέσσερις νύχτες— φτάσανε στὸν ἀνή-
 φορο τῶν Μολάων, ὅπως κατεβαίνεις ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς
 Σπάρτης. Τὸ τρικυκλάκι λαχάνιασε ἐκεῖ, κλώτσησε,
 δὲν τὸν ἔπαιρνε τὸν ἀνήφορο. Κατεβάσανε τὰ μισὰ τους
 πράματα, τὰ τραβήξανε στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου, ὁ Βασι-
 λης ἔφυγε μὲ τ' ἄλλα μισὰ —αὐτὴ κάθησε κεῖ, τὸν
 περίμενε νὰ γυρίσει.

Κοίταξε γύρω τὸν τόπο. Αὐτὸς θά'ταν ὁ τόπος τῆς τώρα. Οὔτε καλύτερος οὔτε χειρότερος ἀπὸ τὸ δικό της. Μελαγχόλησε. Ἐνας τόπος κι αὐτὸς ἐδῶ και τόπος εἴταν και κεῖ κι ἄλλοῦ και παντοῦ —για νὰ δουλέψεις, νὰ ζήσεις αὐτὸ τὸ λίγο πού θά'χεις νὰ κάνεις.

Δὲν εἴταν ἡ νοσταλγία τοῦ δικοῦ της τοῦ τόπου. Γι' αὐτὸ τὸ λίγο πού μένει στὸν ἄνθρωπο —γι' αὐτὸ μελαγχόλησε.

Ὁ Βασίλης ἀκούστηκε νὰ γυρίζει —τὸ πολύτιμο τρίκυκλο— γύρισε, φορτώσανε πάλι, καβαλῆσαν κι αὐτοί, τὸν βγάλανε μιὰ χαρὰ τὸν ἀνήφορο.

Σταματήσανε μπροστὰ σὲ κείνη τὴ μάντρα και τὰ πλαγινὰ βροντήξαν σὰ νὰ χτυπούσανε γκαζοτενεκέδες. Αὐτὸ τὸ βρόντηγμα τοὺς εἶχε ἀλαλιάσει σ' ὅλο τὸ δρόμο, κυνηγώντας τους ἀπὸ πίσω σὰ μιὰ κατάρρα.

—Ἄχ, νὰ φτάναμε κάποτε κάπου κι ἄς εἴτανε και στὴν κόλαση, σκέφτηκε αὐτὴ μιὰ στιγμή.

Τὸ σπίτι δὲν φαινότανε πίσω ἀπ' τὴ μάντρα. Ὁ Βασίλης πήδησε κάτω. Βγῆκε και κείνη ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά.

—Ἐδῶ;

—Ἐδῶ.

Κατεβάσανε και τ' ἄλλα πράματα. Μὲ τὰ δυὸ του τὰ χέρια πιασμένα, αὐτὸς ἔσπρωξε μὲ τὴν πλάτη του τὴν ξύλινη πόρτα. Ἄφησε κάτω τὰ πράματα, ἄνοιξε ἀπὸ μέσα και τ' ἄλλο τὸ φύλλο τῆς πόρτας. Πέρασε μέσα και κείνη. Τὸ περιβόλι μπροστὰ —μεγαλούτσικο —μέσα, στὸ βάθος, τὸ σπίτι —μικρούτσικο αὐτό. Ὅπως και νὰ τὸ πεῖς δὲν εἴταν ἡ κόλαση.

Αὐτὸς βγῆκε πάλι, ἔφερε μέσα ἀπ' τὴ μάντρα τὸ τρίκυκλο, δύσκολα, παιδεύτηκε λίγο. —Νὰ πού τὸ παρκάραμε τὸ θηρίο μας, εἶπε. Πήρανε τότε και κουβαλῆσαν ὅλα τὰ πράματα ὡς τὰ τέσσερα πέτρινα σκαλοπάτια μπροστὰ στὸ σπίτι. Στὸ κατώφλι τῆς πόρτας —μαῦρο τὸ τσεμπερί της, μαῦρα τὰ ροῦχα της— μὲ τὴν πλάτη της στὸ περβάζι και τὰ δυὸ της χέρια ἀκουμπισμένα στὴ λαβὴ τοῦ κοντοῦ μπαστουνιοῦ της, στεκόταν ἡ μάνα του μὲ τὴν πιασμένη της μέση, τὸ κορμί της γερμένο μπροστὰ, τὰ χεῖλια σφιγμένα, τὰ μάτια φαρμάκι —ἕνα σκιαχτρο. Μπορεῖ, λοιπόν, νά'ταν κ' ἡ κόλαση. Ἡ Ἀναστασία ἀνέβηκε τὰ τέσσερα σκαλοπάτια, ἔσκυψε, δίπλωσε τὸ κορμί της νὰ τῆς φιλήσει τὸ χέρι, ὅπως τό'χε ἀκουμπισμένο στὸ μπαστούνι. Ἐκείνη δὲ σάλεψε, δὲν εἶπε πὼς καλωσόρισαν, δὲν εἶπε τίποτα.

Και λοιπόν. Τὰ χρόνια, τὰ πέντε χρόνια ἀπὸ τότε. Ἡ γῆς, ἡ δουλειά της, τὸ σπίτι πού τὸ μεγάλωσαν, ὁ Βασίλης πού ἀγόρασε και τ' ἄλλο τὸ χτῆμα, τὸ διπλανό τους και σχεδιάζει, παιδεύεται μὲ τὰ δόντια σφιγμένα ν' ἀγοράσει και τρίτο, τὰ παιδιά πού γίνανε, μεγάλωσαν, τὰ μεγαλώνει. Ὅπως και νὰ τὸ πεῖς, τὰ χαίρεται βέβαια λίγο. Μὰ κάπως ἔτσι σὰ νὰ μὴν εἶναι παιδιά της, δικά της —εἶναι μονάχα παιδιά— τ' ἀγαπᾶς, τὰ φροντίζεις —μὰ για κείνα μόνο —γιατὶ σὲ χρειάζονται.

Και τίποτ' ἄλλο πιὸ πέρα. Γι' αὐτὸ και κείνα τοῦ ταξιδιοῦ τους —τὸ τρίκυκλο και τὸ βρόντηγμα, τὸ σταμάτημα στὸν ἀνήφορο, ἡ μάντρα, τὸ φτάσιμό τους,

ἡ ἐξώπορτα, ἡ μάνα στήν πόρτα— μείναν ἀκέρια στοῦ νοῦ της, ἀτόφια. Τὸ ταξίδι της μέσα στὴ δική της τὴ ζωή. Κι ὅπως καὶ νὰ τὸ πεῖς, δὲν εἶταν ταξίδι στήν κόλαση. Ἡ μάνα μὲ τὴν πιασμένη τὴ μέση της, μὲ τὰ μαῦρα της, ἀπὸ τότε πού οἱ ἐλασίτες τῆς σκοτώσαν τὸ μεγάλο τὸ γιό της, ἡ σιωπὴ της —δὲν ἀνοίγει τὸ στόμα παρὰ μονάχα γιὰ νὰ καταριέται κάποτε τὸ Βασίλη πού δὲν τῆς σκότωσε τὸ φονιά— μὲ τὸ μπαστούνη της, τὸ φαρμάκι της πάντα στὰ μάτια —ὄχι, κι αὐτὸ δὲν εἶναι κόλαση. Τὸ πολὺ-πολὺ νά'ναι ἕνας ἴσκιος πού πέφτει ἀπ' τὴν κόλαση —πὼς κάπου ἐδῶ γύρω μας, κάπου κοντά μας, βρίσκεται πάντα κ' ἡ κόλαση. Καὶ παραπέρα —δὲν ἔχει τίποτα παραπέρα. Δὲν εἶναι πιά τὸ ταξίδι. Εἶναι τὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ.

677
 Ὁ συγγραφέας βγῆκε στήν πόρτα. Στάθηκε ἐκεῖ, κοίταξε γύρω τὸν ἡμερο τόπο. Ὁ ἀγέρας ἐρχόταν ζεστός ἀπ' τὴ θάλασσα, μύριζε θάλασσα, ἀπάνω στὰ δέντρα στρογγυλεύανε βαθυπράσινα ἀκόμα τὰ φετεῖνὰ πορτοκάλια. Ὁ Βασίλης εἶπε νὰ τὸν συγχωρέσει, πρέπει νὰ πάρει τὸ φορτηγάκι του —τὸ τρίκυκλο ξόφλησε πιά— νὰ κατέβει στήν ἀγορά, ἔχει νὰ πάει στήν τράπεζα, ἔχει καὶ μὲ τοὺς ἐμπόρους του σήμερα τοὺς λογαριασμοὺς —τὸ μεσημέρι θά'χει γυρίσει. Κρίμα πού τοῦ τύχαν ὅλα σήμερα, τελευταία μέρα πού'σαι δῶ —μὰ μὴ φύγεις— τρῶμε μαζὶ καὶ σὲ κατεβάζω ἐγὼ στοῦ σταθμοῦ μὲ τὸ φορτηγάκι.

Εἶπε ναι, θὰ τὸν περιμένει, τὸν εἶδε νὰ φεύγει, ἔκατσε ὅ τερα στοῦ κεφαλόσκαλο. Ἡ Ἀναστασία εἶχε ἀκόμα δουλειές μέσα στοῦ σπίτι. Τέλειωσε κάποτε, βγῆκε, πῆγε κάθησε κι αὐτὴ στὴ σκάλα, δυὸ σκαλοπάτια πὸ κάτω. Ἄν ἀπλώσει τὸ χέρι του, φτάνει τὰ μαλλιά της. Ἄν γυρίσει τὸ κεφάλι της, θὰ βρεῖ τὰ μάτια του. Δὲν ἀπλώνει τὸ χέρι του, αὐτὴ δὲν γυρίζει. Κάθονται ἔτσι, δὲ λένε τίποτα.

— »Ἡρθες καὶ μὲ βρῆκες —εἶταν ἀκόμα στὴ Σούρπη. Εἶμουν, εἶπες, ἡ μικρὴ Διοτίμα σου τότε. Καλὰ τὸ βρῆκες. Ἐγὼ δὲν ἤξερα πολλὰ γράμματα, ποτὲ δὲ διάβασα, σχεδὸν δὲν ἤξερα νὰ σκεφτῶ. Ἐνιωθα μόνο. Ἄγγιζα τὰ πράματα μὲ τὰ δάχτυλά μου —καὶ τὰ βλεπα, μὲ τὸν τρόπο πού τὰ βλέπουν οἱ τυφλοί. Τ' ἀκουγα —μὲ τὸν τρόπο πού πρέπει ν' ἀκοῦν οἱ κουφοί. Ἐτσι τὴν ἐνιωθα καὶ τὴ ζωὴ τὴ δική μου, τὴ δική μας, τὴ μοίρα μας. Καὶ τό'δες ἐσύ, τὸ κατάλαβες. Μέσα στὰ μάτια μου ζητοῦσες νὰ δεῖς τὸ ρομέικο. Ἀρχισες τὸ βιβλίο σου, εἶμουνα πάντα κοντά σου —ἔκανα αὐτὸ τὸ ταξίδι, εἶσουν πάντα μαζί μου. Ἐανάρχεσαι τώρα. Ὡρα τῶν λογαριασμῶν μας. Πέντε μέρες εἶσαι δῶ καί, σὲ νιώθω, μὲ θέλεις. Τρέμεις. Σὲ νιώθω τὴ μέρα, σὲ νιώθω τὴ νύχτα. Τὸ κορμί μου θέλεις. Σοῦ τὸ δίνω, σοῦ τό'δωσα. Χωρὶς καμιὰ θηλυκὴ φιλαρέσκεια γιὰ μένα —τί φιλαρέσκεια; Χωρὶς καμιὰ τύψη γιὰ τὸ Βασίλη —τί τύψη; Ὁ λογαριασμός ὁ δικός μας δὲν γίνεται παρὰ τότε μονάχα —γι' αὐτὸ μὲ θέλεις, γι' αὐτὸ σοῦ δόθηκα.

Δὲν ἔχει, λοιπόν, παραπέρα, πέρα ἀπὸ τοῦτα ποὺ βλέπεις ἐδῶ. Τὰ δέντρα, τὰ κλήματα, τὰ πορτοκάλια, τὰ ζῶα μας, τὰ παιδιὰ μου, τὸ Βασίλη, τὰ χτήματά του, τὰ ἐμπόρια του, τὴ μάνα του, τὸ φαρμάκι τῆς, τὶς κατάρες τῆς —τὴ μέρα ποὺ ἀνοίγει μ' αὐτά, τὸ βράδι ποὺ κλείνει μ' αὐτά. Κάθε μέρα, κάθε μέρα. Ἐδῶ τελειώνουν τὰ ἔργα τῆς γῆς. Πίσω ἀπὸ κεῖνο τὸ βουναλάκι ποὺ βλέπεις ἀντίκρυ μας, τελειώνουν τὰ ἔργα τῆς θάλασσας. Ὅλα. Ἡ ζωὴ μου.

Καὶ τὸ ξέρεις ἐσύ, τὸ ὑποπτεύτηκες τότε, πὼς ἔχει. Ἔχει στ' ἀλήθεια, λοιπόν. Τὰ πουλιά. Κανένας δὲν ξέρει γι' αὐτά, σὲ κανέναν δὲν τό'πα, δὲν ἤξερα νὰ τὸ πῶ, δὲν τολμοῦσα, δὲν ἤξερα ἂν λέγεται, δὲν ἤξερα κὰν ἂν εἶταν ἀλήθεια. Τώρα ποὺ δὲν εἶναι τίποτα ἀνάμεσά μας νὰ μᾶς χωρίζει —καὶ δὲ λέω μονάχα γιὰ τὸ κορμί— διεκδίκηση, ἐλπίδα, ἀναμονὴ τοῦ καλοῦ, τοῦ κακοῦ —τίποτα— μήτε γιὰ μένα μήτε γιὰ σένα —ὅλα τελειωμένα —θὰ σοῦ πῶ σήμερα, πρὶν φύγεις γιὰ πάντα, θὰ σοῦ τὸ μαρτυρήσω τὸ μυστικὸ μου γι' αὐτά.

Τὰ πουλιά, λοιπόν.

Πῶς εἶναι; Εἶναι ἓνα βούισμα στὴν ἀρχή, σὰν ἓνα βούισμα μακρινὸ στὴν ἀρχή. Κάπως ἔτσι σὰ νὰ χτυποῦν ἀπάνω, ψηλά, μακριά, κάποια μεγάλα φτερά. Προτοῦ ν' ἀκούσω τὸ βούισμά τους, τὰ νιώθω πὼς ἔρχονται, πὼς ὅπου νά'ναι θάρθουνε. Καὶ πρέπει τότε νὰ φύγω —φεύγω, γιὰ νά'μαι μονάχη μου. Τρέχω νὰ τὰ προφτάσω. Κρύβομαι κάπου. Μὲ τὸ κεφάλι

μέσα στὰ χέρια, κάθομαι κουβαριασμένη, τὸ κορμί μου τρέμει. Σὲ λίγο τ' ἀκούω ποὺ φτάνουν. Κοπαδιαστά. Τὸ βούισμα δυναμώνει, τὰ νιώθω πὼς εἶναι πάνω μου —κατεβαίνουνε, κατεβαίνουνε, γυρίζουνε πάνω μου. Μὲ τὰ μάτια κλεισμένα τὰ βλέπω. Τὶς βλέπω τὶς μεγάλες φτεροῦγες τους. Τέτοια πουλιά δὲν ὑπάρχουν. Εἶναι φτεροῦγες γαλάζιες, χρυσές, χρυσοπράσινες καὶ λαμποκοποῦν ἀνοιχτές, ἀστράφτουν μέσα στὸν ἥλιο —νύχτα δὲν ἔρχονται— πάντα μέρα. Φτάνουνε κι ἄλλα πιὸ πίσω, γυρίζουν ἀπάνω μου, ἓνα γύρο, δυὸ γύρους, τρεῖς γύρους. Ὑστερα ἀκούω ποὺ ξεμακραίνουν. Ξεμακραίνουνε, τ' ἀκούω ποὺ φεύγουν. Σηκώνω πιά τὸ κεφάλι μου, φύγανε, χάθηκαν. Ἐγὼ τρέμω ἀκόμα. Εἶμαι παράλυτη, σὰ νὰ μοῦ δείρανε τὸ κορμί, δὲ μπορῶ νὰ σαλέψω, δὲ φεύγω ἀκόμα. Σηκώνω τὰ μάτια μου, κοιτάζω πάνω, τριγύρω, κοιτάζω μακριά, κοιτάζω παντοῦ. Γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνανε τόσο μεγάλα τὰ μάτια μου —ἀπ' αὐτὸ τὸ κοίταγμα.

Πόσο κρατάει; Δὲν ξέρω. Ποτὲ δὲ μπόρεσα νὰ μετρήσω. Ὅσο κρατάει, νιώθω πὼς εἶναι γιὰ πάντα, πὼς ἔτσι εἶταν πάντα, πὼς ἔτσι θά'ναι γιὰ πάντα, πὼς δὲν τελειώνει ποτέ. Ὑστερα ποὺ σηκώνομαι καὶ γυρίζω πίσω, εἶναι κάπως ἔτσι σὰ νὰ τὰ ξέχασα κιόλας, σὰ νὰ μὴν εἶταν ποτέ. Εἶμαι πάλι μέσα στοὺς ἄλλους, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, ἴδια καὶ γὼ μὲ τοὺς ἄλλους — κανένας δὲν ξέρει γι' αὐτά. Ὅσο ν' ἀκούσω πάλι τὸ βούισμά τους —καὶ τρέχω πάλι στὸ κάλεσμα.

Ἄπο ποτε; ρωτᾶς. Πρέπει νά'μωνα πολύ μικρή. Κ' εἶταν ἔτσι ἀπὸ τότε. Τ' ἀκουγα ἀπὸ τότε, τό'νωθα πὼς εἶναι νά'ρθοῦν, πὼς ἔρχονται πάλι, ἔτρεχα νὰ φύγω ἀπ' τὸ σπίτι —εἶχα ἓνα δέντρο πὶδ πέρα, καθόμουν ἐκεῖ καὶ περίμενα. Κι ἀργότερα, πού'μωνα στὸ σχολειό, σ' αὐτὸ τὸ δέντρο πήγαινα πάλι. Κάποτε μὲ χάναν ἀπὸ τὴν τάξη —ἔπρεπε νὰ πάω. Ὑστερα πού γύριζα μὲ μαλώναν, ἔσκυβα τὸ κεφάλι μου, μὲ ρωτοῦσαν καὶ δὲν τοὺς τό'λεγα ποῦ βρισκόμουν. Ἦξερα ἀπὸ τότε πὼς τ' ἄλλα παιδιὰ δὲν εἶχαν τέτοια πουλιά. Εἶταν, λοιπόν, μυστικό. Κ' ἔτσι τὴν ἀρχίζα ἐγὼ τὴ ζωὴ μου — τὴ μισὴ μὲ τοὺς ἄλλους, τὴν ἄλλη μισὴ μ' αὐτό μου τὸ μυστικό— τὴ διπλὴ τὴ ζωὴ μου.

Τότε πού'μωνα ἀκόμα πολὺ μικρὴ καὶ τὰ ξανάκουγα νά'ρχονται, πίστευα πὼς θὰ μὲ πάρουν μαζί τους, περίμενα νὰ μὲ πάρουν. Δὲ μὲ παίρνανε καὶ δὲ λυπόμωνα —τὰ περίμενα τὴν ἄλλη φορὰ πού θά'ρθοῦνε —δικὰ μου τά'χα. Λίγο πού μεγάλωσα ἀργότερα, ἔλεγα πὼς εἶταν ὁ ἀρχάγγελος, πὼς αὐτὸς ἔρχόταν μὲ τὰ φτερά τῶν πουλιῶν. Πηγαίναμε στὴν ἐκκλησιὰ μὲ τὴ μάνα μου, ἐγὼ μονάχα αὐτὸν στεκόμουν καὶ τὸν κοιτοῦσα, ἔτσι ὅπως εἶταν στὸ τέμπλο —καὶ μὲ κοιτοῦσε κι αὐτὸς— ἐμένα μονάχα κοιτοῦσε. Εἶταν ὠραῖος κ' εἶταν αὐτὸς —ἐμεῖς οἱ δύο μονάχα τὸ ξέραμε.

Ἐγίνα κορίτσι πιὰ. Τὰ πουλιά μου ἔρχόνταν ἀκόμα. Ὁ πατέρας δὲν ἤξερε τίποτα. Μ' ἔβλεπε κάποτε νὰ σηκώνομαι ἔτσι καὶ νὰ φεύγω κυνηγημένη, αὐτὸς σκεφτόταν βέβαια πὼς πήγαινα κάπου νὰ κρυφτῶ γιὰ νὰ

κλάψω. Ἄλλο δὲν ἤξερε αὐτὸς. Ὁ Κώστας παράδερνε τότε, εἶταν καὶ μικρὸς ἀκόμα, ἀργότερα πού μεγάλωσε, μεγάλωσαμε, ἤθελα πάντα νὰ τοῦ τὸ πῶ —δὲ γινόταν. Ἡ μάνα μας, αὐτὴ, ναὶ —πρέπει νά'νωσε κάτι. Τὶς ξέρεις ἐσὺ τὶς μανάδες μας, αὐτὲς τὶς Ρομιές. Δὲ λένε τίποτα, δὲν ξέρουν νὰ ποῦνε, νιώθουν μονάχα. Ἐνιωθε κι αὐτὴ. Δὲ μὲ ρώτησε ποτὲ —μὰ φαινότανε, φοβόταν. Φοβότανε πὼς ἔχω κάτι, πὼς κάτι γίνεται μ' αὐτὸ τὸ ξαφνικὸ τὸ φευγιό μου καὶ πού δὲ λέω ποῦ πάω. Κ' ἤθελε νά'ναι κοντά μου, ὅσο γινότανε περισσότερο, νὰ μὲ φυλάξει ἀπ' τὸ κακὸ πού δὲν ἤξερε. Μ' ἔπαιρνε στὴν ἀγκαλιά της, μικρὴ, μ' ἔπαιρνε κ' ὕστερα πού μεγάλωσα, μὲ κρατοῦσε μέσα στὰ χέρια της, μοῦ'φκιαχνε αὐτὲς τὶς κοτσίδες, τὶς χαλνοῦσε, τὶς ἔφκιαχνε, τὶς ξανάφκιαχνε, ὦρες ὀλόκληρες, νὰ μέ'χει μέσα στὰ χέρια της. Καὶ μὲ κοιτοῦσε μέσα στὰ μάτια, χωρὶς νὰ ρωτάει. Πέθανε κοιτώντας τὰ μάτια μου.

— Φοβᾶμαι Ἄναστασία γιὰ σένα, εἶταν τὰ τελευταῖα της λόγια.

Ἐγὼ δὲν τῆς εἶπα: —Μὴ φοβᾶσαι —Μὴν τὰ φοβᾶσαι, τῆς εἶπα. Τὰ πουλιά μου εἶναι μάνα.

Καθὼς ἔσκυφα νὰ τὴ φιλήσω, οἱ κοτσίδες πέσανε στὸ πρόσωπό της. Γι' αὐτὸ δὲν τὶς ἔκοψα, δὲν τὶς κόβω. Εἶναι μέσα τὰ πουλιά μου κ' εἶναι κ' ἡ μάνα μου μέσα.

Θὰ μὲ ρωτήσεις τώρα, πὼς εἶναι. Χαίρομαι, φοβᾶμαι, τρομάζω, ἀρωσταίνω; Καὶ φοβᾶμαι καὶ τρομάζω

κι άρωσταίνω —μά χαίρομαι. Τά χαίρομαι πού'ρχονται, τὰ χρυσά τους τὰ φτερά, τὸ μεγάλο τους πέταγμα. Χαίρομαι. "Αμα τὰ δεῖς μιὰ φορά, τότε τὴν ξέρεις αὐτὴ τὴ χαρά. Δὲ μοιάζει μὲ τίποτα, δὲ μετριέται μὲ τίποτα. Εἶναι ἡ χαρά.

Μεγάλωσα. Κ' εἶτανε πάντα μέσα σὲ κείνη τὴ φτώχεια, ὁ πατέρας ὁ μαραμένος, ὁ Κώστας πού τυραννιόταν, ἡ μάνα πού πέθανε μέσα στὴ λύπη. Κ' ἐρχόνταν, τὸ ἴδιο ὅπως πρῶτα. Δὲν πίστευα πιά πὼς θὰ μὲ παίρναν μαζί τους, δὲν πίστευα πὼς εἶταν ὁ Ἀρχάγγελος. Καθὼς μεγάλωνα καὶ τὸ σκεφτόμουνα τί'ταν αὐτὸ πού γινόταν μὲ μένα, φοβήθηκα τότες ἕναν καιρὸ μὴν εἶταν ἀρώστεια, ἀπὸ κείνες τὶς βαριές ἀρώστειες πού δὲν γιατρεύονται, σεληνιασμός, ἡ παραφροσύνη, ὁ παραδαρμὸς τῶν ἀλαφροῦσκιωτων. Τὸ σκέφτηκα καὶ τὰ πουλιά μου δὲν ἤρθανε —τρόμαξα. Καὶ σκέφτηκα πάλι —ἄς εἶταν κι ἀρώστεια, νά'ρχονται μόνο. Καὶ μοῦ ξανάρθαν. Ὡραῖα ὅπως πρῶτα.

Στὸ χωριὸ μ' εἶχανε δεῖ πού καθόμουν ἔτσι κουβαριασμένη σὲ κείνο τὸ δέντρο, τὸ κουβεντιάζανε —τὸ μισοπάλαβο τοῦ ράφτη μὲ λέγανε. Καὶ λέγανε πὼς εἶμουν καὶ μάγισσα —τό'ρες καὶ σύ. Πὼς ἀνακατεῦω τ' ἀστέρια, τοὺς ἀλλάζω τὴ θέση στὸν οὐρανὸ —κι ἀλλάζω τὴ μοίρα τῶν ἄλλων. "Εβγαίνα κ' ἐγὼ τὴ νύχτα κρυφὰ στὴν αὐλὴ μας, καθόμουνα στὸ κατώφλι καὶ τὸ δοκίμαζα ἂν εἶταν ἀλήθεια —τοὺς ἀλλάζα ἀλήθεια τὴ θέση— τὰ περπατοῦσα στὸν οὐρανὸ μὲ τὸ δάχτυλό

μου, ἀπὸ τὴ μιὰ του τὴν ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη. Πεινασμένη, μὲ τὰ κουρέλια πού μπάλωνε ἡ μάνα μας, ξυπόλητη ἐκεῖ, τουρτουρίζοντας κάποτε, χαίρομουν αὐτὸ τὸ παιγνίδι —τὴ δική μου τὴ μοίρα, ξεχωριστὴ μέσα στὴ μοίρα τῶν ἄλλων. Καὶ θά'ρχόταν ἔτσι μιὰ μέρα —μιὰ νύχτα— καὶ θὰ τὴν ἀλλάζα ὀλότελα, πέρα γιὰ πέρα στὸν οὐρανὸ, τὴν τάξη τῶν ἄστρον, ἀλλάζοντας κάτω στὴ γῆ τὴ μοίρα ὀλωνῶν μας...

Καὶ τὴ δική μου μονάχα δὲν ἀλλάζα —δὲν σκεφτόμουν νὰ τὴν ἀλλάξω.

Τὸ στῆθος μου γέμισε, τὸ κορμί μου μέστωσε, τὴν ἄκουγα πιά τὴ θηλυκιὰ του φωνὴ —πολὺ τὴν ἄκουγα ἐγὼ τὴ φωνὴ τοῦ κορμιοῦ μου. Καὶ ζοῦσα ἀκόμα μὲ τὰ πουλιά μου μονάχα —τὴ μεγάλη χαρὰ μου μέσα στὴν ἀπελπισιὰ τὴ μεγάλη. Οὔτε περίμενα πιά νὰ μοῦ δώσουν, νὰ μοῦ φέρουν, δὲν τὰ περίμενα νὰ μὲ πάρουν μαζί τους. Χαίρομουν γι' αὐτά. "Ἢξερα πιά. Τὸ πέταγμα τους ἐκεῖνο —πὼς εἶμουν ἐγὼ. Πὼς τὰ πουλιά μου ἐκεῖνα —εἶμουν ἐγὼ. Ἡ ψυχὴ μου, πού λέτε σεῖς. Καὶ φτερουγίζουν ἀπάνω μου ἐκεῖνα, φτερούγιζε αὐτὴ. Μέσα σὲ κείνη τὴ στέρηση, τὴν ὀρφάνια, τὴ λύπη. Καὶ τὰ χαίρομουν. Χαίρομουν ἐμένα τὴν ἴδια —μέσα σ' αὐτὴ τὴ διπλὴ τὴ ζωὴ μου— ἀπὸ δῶ τ' ὄνειρό μου, ἡ ἀλήθεια της ἀπ' τὴν ἄλλη —καὶ δὲν τὸ σκεφτόμουνα νὰ τὰ ζευγαρώσω, δὲν ἤξερα τότε τί θά'τανε τὸ ζευγάρωμα, σὲ τί μπορεῖ νὰ χρειάζεταιαι».

Σταμάτησε. Μὲ τὰ μπράτσα της —ἐκεῖνα πάντα τὰ λιγνά της μπράτσα —ἀγκάλιασε τὰ γόνατά της, κουβαριάστηκε, ἔμεινε ἔτσι, κοιτάζοντας πάντα μπροστά της, δὲ γύρισε τὸ κεφάλι της πίσω.

—» Καί, ναί, λοιπόν, ἡ διπλή ζωὴ, ἡ διπλή μου ἡ ζωὴ.

Σοῦ εἶπα, πολὺ τὴν ἄκουγα ἐγὼ τὴ θηλυκιὰ τὴ φωνὴ τοῦ κορμιοῦ μου. Λίγο ἀργότερα τῆς ἔδωσα κι ὄνομα. Σταῦρος. Εἶταν μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Κώστα μας στὰ χρόνια —κάτι ἀναβολές, προστάτης οἰκογενείας καὶ τέτοια— ὑπηρετούσανε τώρα μαζί. Παίρναν ἄδεια καμιὰ φορά, τότες ἐρχόντανε ξαφνικά καὶ στὸ σπίτι, μᾶς φέρναν τις κουραμάνες τους. Καθόμασταν στὴν αὐλή, μπροστά στὸ ραφτάδικο, οἱ τρεῖς μας. Κάποτε βγαίναμε στὸ χωριό, περπατούσαμε, μὲ βάζαν στὴ μέση, κάποτε μέναν, κοιμόνταν ἐκεῖ, ἐγὼ τοὺς ἐτοίμαζα τὸ νερὸ νὰ πλυθοῦνε.

Εἶταν γερὸς, βαρὺς, σουλουπωμένος πολὺ μέσα στὰ φανταρίστικα ροῦχα του. Βαρὺ μοῦ φάνηκε καὶ τὸ μάτι του. Ἐνα γερὸ κλουβὶ γιὰ τὰ πουλιὰ τὰ δικά μου νὰ μὴ μοῦ φύγουν ποτέ. Δὲν ἔξέρω πῶς γίνεται μὲ τις ἄλλες γυναῖκες, γιὰ μένα τὸ λέω —τό'νωσα ἀμέσως, εἶταν ὁ ἄντρας μου αὐτός.

Καὶ δὲν εἶταν. Τὸ ξέρετε τώρα καὶ σεῖς —αὐτὸς ὁ Σταῦρος εἶταν δειλός, ἕνας τρομαγμένος ἄνθρωπος, δὲν ἤθελε τ' ὄνειρο, δὲν ἔπαιζε τίποτα, φοβότανε μὴ γελαστεῖ, μὴ σκοντάψει. Φεύγανε, γυρνοῦσαν στὴ Λάρισα, ἐγὼ καθόμουνα καὶ σκεφτόμουν. Νὰ τὸν πάρω ἀπὸ τὸ

χέρι μιὰ φορά, μὴ φοβᾶσαι, νὰ τοῦ πῶ, φεύγα, ἀφοῦ θέλεις, στὴ Γερμανία, κάθομαι ἐγὼ καὶ σὲ περιμένω.

Δὲ τό'κανα. Ἡ διπλή μου ζωὴ ζυγιάστηκε λίγο, γιὰ πρώτη φορά —κ' ἡ παλάντζα της γύρισε στ' ὄχι. Ὅχι, δὲν ἄξιζε αὐτὸς νὰ τὸν σώσω, δὲν εἶταν αὐτὸς τὸ ζευγάρι —ἡ φαντασιά μου μὲ τὴν ἀλήθεια— δὲν ζευγάρι —τίποτα μ' αὐτὸν —τ' ὄνειρό μου πρόδινα μόνο— καὶ δὲν ἔσωζα τίποτα —οὔτε κεῖνον οὔτε ἐμένα. Δὲ λυπήθηκα. Μὲ τίποτα δὲν τὴν πρόδινα τότε τὴ φαντασιά τῶν πουλιῶν μου —δὲν εἶχα ἀνάγκη ἀπὸ τίποτα. Δὲν πῆγα νὰ τὸν χαιρετήσω ὅταν ἔφευγε. Ἐμείνα μόνη, μὲ μένα, μὲ τὰ πουλιὰ μου καὶ δὲν ἄλλαξε τίποτα ποὺ πέρασε ἀνάμεσα αὐτὸς ὁ Σταῦρος.

Τότες εἶταν ποὺ ἀρχίσαν καὶ φιαῖχναν τὸν καινούργιο τὸ δρόμο κοντὰ στὸ χωριό. Οἱ ἐργολάβοι εἶχαν, φαίνεται, καθυστέρηση, δὲν προφταίνανε τις προθεσμίες μὲ τὰ δικά τους κανονικὰ συνεργεῖα. Εἶπαν τότε —καὶ κατεβῆχαν γυναῖκες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά —τις ξέρεις ἐσύ— μὲ τὰ μαντίλια τους στὸ κεφάλι, μὲ τις ποδιές τοῦ σπιτιοῦ μερικὲς, τ' ἀντρικὰ παπούτσια ποὺ τοὺς βγαίναν ἀπὸ τὰ πόδια, τὰ ξεχειλωμένα πουλόβερ, νὰ κάνουνε τις βαριές τις δουλειές, βοηθητικὲς, καροτσάκια, πηλοφόρια, τ' ἀνακάτεμα τῆς ἀσβέστης. Τό'πα τοῦ πατέρα —πήγαινε, μοῦ λέει. —Νὰ μὴ τὸ ποῦμε τοῦ Κώστα. —Νὰ μὴ τοῦ τὸ ποῦμε. Σὲ τίποτα δὲν ἔλεγε ναί. Σὲ τίποτα δὲν ἔλεγε ὄχι. Εἶταν, τὸ ξέρεις, ἀπὸ χρόνια, ἀπὸ τότε, φευγάτος.

Πῆγα. Πηλοφόρι καὶ γῶ, καροτσάκι. Κοίταζα αὐτὲς

τις γυναῖκες πού δουλεύανε γύρω μου, τὰ σπασμένα τους πρόσωπα, τις βουβαμένες καρδιές, τὸ δειλό τους πνεῦμα. Τίς κλέβανε μετὸ παραπάνω, τίς προγκήζανε σὰ νά'τανε ζῶα. Κάτι μποροῦσα νὰ ξέρω γι' αὐτά, τὰ σκεφτόμουνα κι ἀπὸ πρῶτα —τώρα τά'βλεπα μετὰ μάτια μου. Ἡ ράτσα μας, ἔλεγα, ἡ πατρίδα μας, ἡ ζωὴ μας, ἡ μοίρα μας. Ἀπ' αὐτὲς δὲν εἶμωνα καὶ γώ, μ' αὐτὲς δὲ θά'μενα; Ἡ διπλὴ ζωὴ μου ξαναζυγιάστηκε τότες ἐκεῖ. Γυρνοῦσα τὸ βράδι στὸ σπίτι —τὴν ὥρα πού τρώγαμε ἐγὼ κι ὁ πατέρας μου —δὲν πεινούσαμε πιά— ἤθελα μιὰ φορά νὰ σηκωθῶ, νὰ πάω κοντά του, νὰ τοῦ ἀγκαλιάσω τὸ νικημένο κεφάλι, νὰ τοῦ πῶ πῶς τά'ξερα ἐγὼ τὰ περασμένα, τὰ τωρινά του —καί, μὴ φοβᾶσαι, πατέρα, θὰ τὸν πᾶμε ἐμεῖς αὐτὸν τὸν τόπο, θὰ τὸ πᾶμε ἐμεῖς αὐτὸ πού δὲν μπορέσατε σεῖς...

Καὶ δὲν τό'κανα πάλι. Ὁ πατέρας μου εἶχε τὸ θάνατο μέσα του —δὲν θὰ τὴν ἄκουγε τὴ φωνή μου. Πήγαινα βέβαια καὶ χωρὶς αὐτόν. Μὰ ἡ δική τους ἢ συντριβὴ βάραινε πάνω μας. Στραβὸς εἶταν ὁ δρόμος πού πῆραν αὐτοὶ —ποιὸς μποροῦσε νά'ναι ὁ δικός μας; Ποῦ μποροῦσαμε νὰ βγοῦμε, ποιὸς θὰ μᾶς φύλαγε ἐμᾶς ἀπὸ τίς δικές τους καταστροφές; Ποιὸς μποροῦσε νὰ μᾶς ὀδηγήσει; Ἐκεῖνοι πού ὀδηγῆσαν αὐτούς; Πληρώναμε ἀκόμα τὴ δική τους τὴν ἦττα. Τό'βλεπα σ' αὐτὲς τίς γυναῖκες πού'τανε γύρω μου, πόσο βαριά τὸ πληρώναμε. Ἄκουγα κάποτε πίσω μου, σκύβαν ἢ μία στὴν ἄλλη —δισταχτικά, φοβισμένα— ἐκεῖνο τὸ κορίτσι ἀπὸ τὴ Σούρπη, μετὰ λέγανε. Τὸ χαιρόμουν. Τὰ πουλιά μου, σκεφτόμουν, θὰ τὸ χαιρόνταν καὶ κεῖνα. Κάτι

πήγαινε νὰ γίνεῖ μέσα μου, νὰ στηθεῖ, νὰ δέσει, νὰ δεθεῖ μετὰ τὸν κόσμο. Καὶ πήγαινε —καὶ πάλι δὲν πῆγε.

Πρὶν τελειώσουμε τὴ δουλειὰ στὸ δρόμο, ἦρθε κ' ἡ δικτατορία. Ὅλα βουβάθηκαν μονομιᾶς. Οἱ ἀνθρώποι, σὰ νά'ταν ἔτοιμοι, βολέψανε μιὰ χαρὰ τὸ φόβο τους ἄλλοι, τὴν ἀγριεμάρα τους ἄλλοι, τὸν ξεπεσμό τους ὅλοι μέσα σ' αὐτήν. Τέλειωσα τότε καὶ γώ μ' αὐτὸ τὸ ζύγισμα. Οἱ γυναῖκες γύρω μου, τό'νιωθα, τὸ φοβόντανε πιά τὸ κορίτσι τους ἀπὸ τὴ Σούρπη, μ' ἀποφεύγανε, δὲν θέλαν νὰ μοῦ μιλοῦν. Ἡ δουλειὰ τελείωνε σὲ λίγο, θὰ ξαναγύριζα στὸ σπίτι, ὁ Κώστας ἔφκιαχνε πιά τὰ χαρτιά γιὰ νὰ φύγει.

Κόντευα τὰ εἴκοσι πέντε μου χρόνια. Ἡ θηλυκιά μου φωνὴ ἀνέβαινε μέσα μου, μετὰ πλημμύριζε —καὶ σκορπιζόταν, χωρὶς ἔρωτα, χωρὶς ἄντρα. Τὰ παληκάρια λιγοστεύαν καὶ στὸ χωριὸ μας, φεύγανε —κι ἄς εἶχαμε τέτοιον τόπο, τόσο καλόν. Ἀπ' αὐτὰ πού μέναν, κανένα δὲ μ' ἤθελε ἐμένα —τὸ μισοπάλαβο τοῦ ράφτη μετὰ τίς κοτσίδες —τί νὰ με κάνει; Καὶ δὲ μοῦ ταίριαζε καὶ μένα κανένα —τί νὰ τὰ κάνω, τὰ μικρὰ γομάρια μετὰ τὸ ποδόσφαιρο, τίς μοτοσυκλέτες;

Δὲ μοῦ'μεινε τίποτα. Αὐτὸς ὁ Κώστας μονάχα. Ἡ ἄμορφιά του ἢ ἀντρίκεια, ἢ παιδικὴ του ψυχὴ, κατακάθαρη. Τόσο πολὺ πού τὸν ἀγαποῦσα, φοβόμουνα νὰ τὸν ἀγαπήσω καὶ περισσότερο, ἔτσι στερημένοι πού'μασταν καὶ κεῖνος καὶ γώ. Φοβόμουνα μὴ μᾶς βρεῖ κανένα

κακὸ φοβερό, τὸν κρατοῦσα ὅσο μποροῦσα μακρύτερα, νὰ μὴν πέσω καμιὰ μέρα στὴν ἀγκαλιά του. Κάτι σὰν αἴσθημα ἐνοχῆς, τύψη καθαρὴ τῆς αἰμομιξίας μ' ἀκολουθοῦσε ὅλη τὴν ὥρα τὸ σαββατοκύριακο πού'ταν μαζὶ μας.

Πότε σπάζει ὁ ἄνθρωπος δὲν τὸ ξέρει, δὲν τὴν ξέρει τὴ στιγμὴ πού ράγισε μέσα του. Τὴν εἶχα πάντα τὴ φαντασιὰ τῶν πουλιῶν μου. Μποροῦσα νὰ μείνω μ' αὐτά, μὲ τὴ χάρη τους —ἐκεῖνο τὸ πέταμα χωρὶς σύνορα. Ἐνα κομμάτι ψωμί θὰ μοῦ τό'δινε ὁ Κώστας — καὶ νὰ μείνω πάντα τὸ μισοπάλαβο τοῦ ράφτη μὲ τὶς κοτσίδες. Νὰ τοὺς ἀκούω πού τὸ λένε καὶ νὰ γελάω. Νὰ βγαίνω τὴ νύχτα, ν' ἀλλάζω στὸν οὐρανὸ μὲ τὸ δάχτυλό μου τὴ θέση τῶν ἀστρων. Λεύτερη, μόνη, μοναδική.

Μποροῦσα νὰ μείνω μ' αὐτό. Μὰ χρειαζόμουνα πιά τὸ ζευγάρωμά του. Μιὰ δεύτερη φωνὴ μέσα μου τὸ ζητοῦσε. Ἐπίμονα. Ἦξερα πιά τί θὰ πεῖ —πὼς θὰ πεῖ μιὰ μορφὴ, μιὰ πράξη, ἓνα σύνορο. Καὶ κεῖ μέσα, λέω, πρέπει νὰ γινε τὸ σπάσιμο. Φοβήθηκα πὼς κανένας δὲν εἶταν κοντά μου, πουθενὰ δὲν εἶχα νὰ πάω. Εἶδες ἐσὺ καὶ τοὺς ἄλλους. Ἐμεῖς βρεθήκαμε νὰ μεγαλώνουμε μέσα σὲ κόσμο πού σκόρπιζε, φοβισμένος, ἀγριεμένος, ὅπως ἔβγαινε ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο. Ἄπὸ πουθενὰ δὲν εἶχαμε νὰ πιαστοῦμε, πουθενὰ δὲν εἶχαμε νὰ πᾶμε, δὲ μποροῦσαμε νὰ βροῦμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Καὶ πράξη καμιά δὲν ξέραμε —ὁ καθένας μας ἤξερε τὴν ὑπερβολὴ του μονάχα. Ἡ καταραμένη γενιά μας, πού λὲς ἐσὺ —ὄρφανὰ παιδιὰ τῆς ἄλλης, τῆς σφαγμένης γενιᾶς.

Καὶ τότες ἦρθε ὁ Βασίλης. Στὴν ὥρα του. Ἡ δουλειὰ στὸ δρόμο κόντευε στὸ τέλος. Ἐνα βράδι, λίγο πρὶν τελειώσουμε, ἔρχεται δίπλα μου —κάτσε λίγο, μοῦ λέει. Εἶμουν ἔτοιμη, δουλεμένη, τελειωμένη μέσα μου. Ἀκριβῶς ὅπως πρέπει νά'ταν ὁ πατέρας μας νὰ πάει στὸ διευθυντὴ τῆς φυλακῆς.

Πῆγα καὶ κάθησα παραπέρα στὸν ὄχτο, εἶταν ἓνα δέντρο. Οἱ ἀνθρώποι τελειῶναν, σταματοῦσαν τὶς μηχανές, βάζαν στὴ σειρὰ τὰ καροτσάκια, τὰ σύνεργα, ἀρχίσαν καὶ φεύγανε μὲ τὰ φορτηγά, τὰ μοτοσακὸ τους. Ἐγὼ καθόμουν ἐκεῖ, δὲν περίμενα τὰ πουλιά, τὸ Βασίλη περίμενα νὰ τελειώσει. Κανόνισε τὴ μηχανή του, πλύθηκε, ἦρθε σὲ λίγο. Σηκώθηκα, κοιταχτήκαμε μιὰ στιγμὴ, δὲν τὸν ρώτησα τί μὲ θέλει —πήραμε μαζὶ τὸ δρόμο γιὰ τὸ χωριό. Ἐκεῖ, ἄπλωσε καὶ μοῦ πῆρε τὸ χέρι —ἐγὼ τοῦ τ' ἄφησα. Ἐτσι πήγαμε σ' ὅλο τὸ δρόμο. Φτωχὰ παιδιὰ καὶ κεῖνος καὶ γώ, παρθένοι στὸν ἔρωτα, δὲν ξέραμε τί νὰ ποῦμε, πὼς λέγονται αὐτά. Ὅταν φτάσαμε σπῆτι μου εἶχε νυχτώσει. Κρατοῦσε ἀκόμα τὸ χέρι μου. Ἐκεῖ στὴν πόρτα μας πού σταθήκαμε, αὐτὸς μὲ φίλησε —στὸ μάγουλο, ἐγὼ τὸν ἄφησα. Μπῆκα μέσα, ἀνέβηκα πάνω, κάθησα στὸ παράθυρο. Καὶ δὲν περίμενα ἐκεῖ τὰ πουλιά μου. Δὲν ἔρχονται αὐτὰ σὲ τέτοια ραφτάδικα.

Καὶ δὲν ἦρθαν. Ὅχι μονάχα γιὰ τὸ ραφτάδικο. Γιὰ μένα δὲν ἦρθαν. Ὁ Βασίλης δὲν εἶταν ὁ ἔρωτας, δὲν εἶταν κανένα ζευγάρωμα τῆς διπλῆς μου ζωῆς, τὸ σταμάτημά της εἶταν. Εἶπα: —Ἀναστασία, κουράστηκα, φοβᾶμαι,

δὲν ἔχω κανέναν, ἅμα θὰ φύγει κι ὁ Κώστας. Ἄς τὴν πάω κάπου τὴ φτωχὴ μου τὴ μοίρα, μονάχα αὐτὴν, χωρὶς τὴν ἄλλη. Δὲν ἔχει ἄλλο, δὲν ἔχει παραπέρα γιὰ σένα. Ἔτσι εἶπα. Καὶ τότες —ἅμα τὸ πεῖς μιὰ φορά, πουλιά ἀπὸ κεῖνα δὲν ἔρχονται πιά. Δὲν εἶναι δικὰ σου, νὰ τὰ καλέσεις, νὰ τὰ ζητήσεις ὅποτε θέλεις —ἐσύ'σαι δικὴ τους, ἐκεῖνα διαλέγουν.

Καὶ πῆγα στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ μας —ἐκεῖ πού ἐρωτεύτηκα τὸν Ἀρχάγγελο καὶ στάθηκα δίπλα στὸν ἄνθρωπο αὐτόν. Ὁ Μάστορας τὸν εἶπε πὼς εἶτανε μουλωχτὸς —ἐμένα μοῦ'τανε ξένος. Τί μ' ἔνοιαζε πιά; Ἀκόμα πιὸ ξένος μοῦ'ταν ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς μου.

Ἦρθαμε ἐδῶ. Τὸ περιβόλι πού βλέπεις τό'χαν ἀφήσει ἀπὸ χρόνια, τὸ σπίτι ρήμαξε, χρειαζότανε νὰ τὸ φκιαζοῦμε, νὰ τὸ μεγαλώσουμε. Σκληρὰ τὴ δουλέψαμε τούτη τὴ γῆς τὸν πρῶτο καιρὸ. Χέρι μὲ χέρι μ' αὐτόν. Ἡ μυρουδιά της ἀπόμεινε στὸ κορμί μου, τὸ πότισε —μοῦστος καὶ γάλα, σαπισμένα φύλλα, κομμένο χόρτο, ἐκείνη ἢ ζεστὴ κοπριά. Ἡ δουλειὰ τῆς γῆς ἔχει μιὰ δύναμη μυστικὴ καὶ σωτήρια. Τὴν ἔνιωσα τότε, τὴν ξέρω. Μὰ γιὰ ν' ἀλλάξει γιὰ μένα, δὲν περιμένα βέβαια τίποτα.

Ὁ Βασίλης; Εἶχε μέσα του κι αὐτὸς τὴ δικὴ του καταστροφή. Ἡ φτώχεια πού πέρασε τὸν εἶχε φοβίσει. Μουλωχτά, μονάχα μ' αὐτὴν λογαριαζότανε, μέσα του. Πήραμε σὲ λίγο τὴν ἀπάνω βόλτα, ἀγρίεψε ἀμέ-

σως, ἀγριεύτηκε μὲ τὸ χρῆμα πού ἐρχόταν. Μισεῖ μονάχα. Τὸν κόσμο πού βρίσκεται γύρω του, τοὺς ἐργάτες πού δουλεύουνε στὰ χτήματά του —τρία θέλει τώρα νὰ τὰ κάνει —τοὺς χτηματίες ἐδῶ, τοὺς ἐμπόρους στὴ Σπάρτη —μαγαζι θέλει ν' ἀνοίξει κι αὐτὸς— τοὺς καταφρονεῖ. Καὶ τοὺς φοβᾶται πού τὸν μισοῦν, τὸν καταφρονοῦν. Μισεῖ καὶ φοβᾶται. Αὐτὴ'ναι ἡ ζωὴ του. Κι ἀνάπαψη δὲν ἔχει καμιά.

Ἐμεῖς οἱ δύο; Ξένοι φτάσαμε ἐδῶ, ξένοι μείναμε καὶ τὸν καιρὸ πού δουλεύαμε χέρι μὲ χέρι. Καὶ περισσότερο ξένοι δὲν γίναμε τώρα, δὲν ξεμακρύναμε περισσότερο, γιὰτὶ δὲν ἔχει νὰ ξεμακρύνουμε περισσότερο. Τὸ ξέρω καὶ γώ, τὸ ξέρει βέβαια κι αὐτός. Δὲ μὲ μισεῖ. Δὲ μὲ καταφρονεῖ. Δὲν ὑπάρχω.

Μείναμε, λοιπόν, μένουμε, ἡ κόρη ἐγὼ τοῦ νικημένου ἐλασίτη, διπλὰ νικημένη, ἡ μάνα τοῦ παλληκαριοῦ πού σκοτώσαν οἱ ἐλασίτες καὶ ζητάει ἀκόμα τὸ φονιά του, τρίτος αὐτὸς ὁ μισότρελος μὲ τὸ χρῆμα, τρεῖς ζωὲς μοναχικὲς ἐδῶ μέσα, ἀπλησίαστα ξένες, βουλιαγμένες ἢ καθεμιὰ τους στὸν ἑαυτὸ της —μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπίτι πού μεγαλώσαμε, μέσα σ' αὐτὸ τὸ περιβόλι πού τ' ὀμορφήναμε. Καὶ δυὸ παιδιὰ, πού δὲν εἶναι κανενὸς —μαῆς κοιτοῦνε καὶ δὲν ξέρουμε τί νὰ τοὺς ποῦμε.

Καὶ τὰ πουλιά μου δὲν ἤρθανε πιά —δὲν εἶναι νὰ ξαναρθοῦνε, τὸ ξέρω. Καὶ σηκώνομαι ὡστόσο καὶ φεύ-

γω πάλι. Δεν έχω δέντρο. Είναι ένας τόπος έρημικός και χέρσος κι άγριωπός έδω παρακάτω. Έκει πάω. Και τὸ βάζω πάλι τὸ κεφάλι μου μέσα στὰ χέρια μου και κάθομαι κουβαριασμένη, ὅπως πρῶτα, σὰ νά'τανε νά'ρθουνε πάλι. Κάποτε, στὴν ἀρχή, μοῦ φάνηκε μιὰ στιγμή πῶς τ' ἄκουσα πάλι τὸ βούισμά τους, πῶς εἴταν νά'ρθουνε. Και δὲν εἴταν, δὲν ἦρθαν —μὰ νὰ τ' ἀνοίξω τὰ μάτια μου δὲν τολμοῦσα. Φοβόμουνα πῶς θὰ τὰ δῶ γύρω μου σκοτωμένα.

Και πάω και τώρα. Σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν τόπο. Δεν τὰ περιμένω —και πάω. Και δὲν φοβᾶμαι ν' ἀνοίξω τὰ μάτια μου νὰ τὰ δῶ σκοτωμένα —τά'χω σκοτωμένα μέσα μου. Και κάθε φορά πού γυρίζω ἀπὸ κεῖ, στὸ περβάζι τοῦ παραθυριοῦ πεσμένη, εἶναι ἡ γριά μὲ τὰ μαῦρα. Ἔχει μέσα της τὸ δικό της τάφο, ξέρεي πῶς σὲ τάφους εἴμουνα.

Ἦξερα πῶς θὰ ξαναρχόσουνα στὴ μικρὴ Διοτίμα σου. Ἦρθες. Ὡρα τῶν λογαριασμῶν μας, λοιπόν.

Σὲ βλέπω. Ὁ πιὸ νικημένος ἀπ' ὅλους εἶσαι σύ. Μέσα ἀπ' τὶς χαμένες ζωὲς τὶς δικές μας, ἡ δική σου κομματιάζεται χίλια κομμάτια. Τὸ βιβλίο σου δὲν τόφερες, δὲν ὑπάρχει —ξεφτίδια μείναν μονάχα. Κ' ἔρχεσαι ἐδῶ μιὰ τελευταία λέξη ζητώντας. Δεν ξέρω πῶς νὰ τὴν πῶ. Γι' αὐτὸ σοῦ δόθηκα. Νὰ σοῦ τοὺς δείξω, νὰ τοὺς ἰδεῖς, πέρα ἀπ' τὴ μήτρα τῆς μήτρας μου, ἐκεῖ πού'ναι ἡ ρίζα μου τοὺς τάφους τῶν σκοτωμένων πουλιῶν μου. Ἄλλο δὲν ἔχω. Τελειώσαμε, φεύγα».

Δυὸ ὄρες ὀλόκληρες μείναν ἐκεῖ καθισμένοι και λέξη δὲν εἴχανε πεῖ, δὲν εἴχαν σαλέψει καθόλου. Κόντευε πιά μεσημέρι, ὁ Βασίλης θὰ γυρνοῦσε σὲ λίγο. Ἡ Ἀναστασία σηκώθηκε, πέρασε μπρὸς του, μπῆκε στὸ σπῆτι. Σηκώθηκε κι αὐτός, τὴν περίμενε. Ξαναβγήκε σὲ λίγο. Στὶς δυὸ της τὶς χουφτες, ἐνωμένες, κρατοῦσε τὶς δυὸ της πλεξοῦδες κομμένες. Στάθηκε μπρὸς του, ἄπλωσε τὰ χέρια της.

—Ἀχρηστε ποιητή, πού νικήθηκες μαζί μας. Πάρε τὴν ἀπὸ μένα τὴν ἀχρηστη ἀνταμοιβή σου. Τὴν ὑπέρτατη —δὲν ἔχει ἀπ' αὐτὴν μεγαλύτερη. Ἐγὼ ἢ Ἀναστασία τῶν σκοτωμένων πουλιῶν μου, ἐγὼ σοῦ τὴ δίνω. Γιὰ τὸ βιβλίο μας —πού δὲν τό'γραφες...

Ἡ γριά στεκόταν ὀρθὴ στὸ κατώφλι τῆς μέσα πόρτας, μὲ τὴν πλάτη της ἀκουμπισμένη στὸ περβάζι, τὰ δυὸ τὰ χέρια της στὸ μπαστοῦνι και τοὺς κοιτοῦσε. Ἐνας ἴσκιος ἀπὸ τὴν κόλαση.

9. ΕΠΙΛΟΓΟΙ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Σχέδια μισοτελειωμένα, σχόλια, παραλειπόμενα, συμπληρώματα στις ελληνικές ιστορίες αὐτοῦ τοῦ βιβλίου — ὅσα δὲν τέλειωσε ὁ συγγραφέας, δὲν πρόφτασε νὰ τελειώσῃ. Τ' ἀντιγράφω, ὅπως εἶτανε στὸ τετράδιο, χωρὶς βέβαια νὰ πειράζω τίποτα — τί νὰ πειράζω ἐγώ;

Ο παλαικὸς ὁ παπὰς τῆς Πορταρίας πέθανε. Ὁ Μάστορας μεθάει πιά καὶ τὶς Κυριακὲς. Ἐφυγε ἀπὸ τὸ ξυλάδικο. Τὸ παλιὸ μαγέρικο δὲν ὑπάρχει. Τὰ παράδικα γκρεμιστῆκαν. Στὴν παραλία τοῦ Βόλου — ἅμα πᾶτε — εἶναι ἕνας ἄνθρωπος γερασμένος, μισομεθυσμένος πάντα καὶ γυρίζει σέρνοντας μαζί του ἕνα μεγάλο σκύλο κοκκινοτρίχη. Κάποτε τὸ βράδι, παράδες, ἀλανιάρηδες τοῦ λιμανιοῦ, βαρκάρηδες καὶ βαστάζοι μαζεύονται γύρω του καὶ ἀκούν τὶς ἀνατολίτικες ιστορίες του. Σημείωσε: Εἶναι οἱ τελευταῖες ποὺ ἀκούγονται στὴν Ἑλλάδα. Ἐνας κόσμος ποὺ φεύγει.

Μιά λύση αισιόδοξη: Γυρίζει ο Κώστας και τους προφταίνει, τους περιμαζεύει, αγοράζουν, με τὰ λεφτά του Σκουρογιάννη αν θέλεις, έναν τόρνο, μιὰ κορδέλα, εργαλεία και στήνουν μαζί τὸ μικρὸ μαραγκούδικο. "Όλα πᾶνε καλά. "Όχι —φυλάξου. Ἀπόκρουσέ τες τὶς αισιόδοξες λύσεις, τὶς μικρὲς παρηγοριὲς πὸν θολώνουν τὴν εἰκόνα σου —τοῦ κόσμου πὸν φεύγει.

Πέθανε κ' ἡ θεία τοῦ Βόλου, αὐτὸ τὸ στήριγμα τῆς ρομέικης ἐπαρχιωτικῆς κοινωνίας. Στήριγμα και τὴ μισοῦσε. Και πρὸς τὰ πάνω και πρὸς τὰ κάτω. (Μιά σκέψη δική μου πολὺ παλιά: "Όλων τῶν καιρῶν τὰ στήριγματα τῆς κοινωνίας —μπανκιέρηδες, μητροπολίτες, στρατηγοί, δημαγωγοὶ και σωτήρες— μισοῦνε τὴν κοινωνία τους).

Οἱ ἀποκάτω δὲ μπορέσανε ποτὲ νὰ τῆς κάνουν τίποτα αὐτηνῆς τῆς θείας. Ἡ καλὴ τάξη τὴν ἐκδικήθηκε. Ἐνας δικὸς της λεμές, με τὸ λαδωμένο μουστακάκι και τὸ καρὸ του κοστοῦμι, τῆς ἔπεσε δίπλα. Γύρω στὰ πενήντα της. Και τῆς τὴν ἔφαγε μέχρι πεντάρια τὴ μεγάλη περιουσία της, δὲν ἔμεινε τίποτα γιὰ σκοποὺς φιλανθρωπικούς, ἐθνικούς. Τῆς τὸν ἔβγαλε και τὸ σιδερένιο σταυρὸ της. Οἱ Βολιώτες τὸ γλεντήσαν με τὴν καρδιά τους. Ἀπὸ παλιά σ' αὐτὴ τὴν πόλη ξέρανε νὰ διασκεδάζουν με τὶς παραξενιὲς, τὶς ἀναποδιὲς τῆς ζωῆς.

Ἡ ξαδέρφη τοῦ Βόλου —ἐκείνη πὸν τάζαν τοῦ Σκουρογιάννη. Ράφτηκε, ξαναπαρθενεύτηκε, παν-

τρεύτηκε κάποιον και κάνει στράκες στὸ Βόλο, ἀπατώντας τὸν ἄντρα της με σοφὴ μαεστρία. "Όλοι τὸ ξέρονν, κανένας δὲν εἶδε ποτὲ τίποτα. Με τὸν ἐραστή της διαβάζουνε τὰ πορνό, με τὸν ἄντρα της εἶναι ἀριστερὴ —τῶν ἀδέσμευτων— και φανατικιὰ κουλτουριάρα.

Ποῦθε ἔρχεται αὐτὸ τὸ μοῦτρο; Πίσω της εἶναι ἡ μάνα τοῦ Κώστα, ἡ μάνα τοῦ Βασίλη, οἱ μεγάλες γυναικες τοῦ ρομέικου πόνου. Εἶναι κ' ἡ Ἀναστασία με τὰ χαμένα της ὄνειρα. Τὴ δικὴ τους τὴν ἀρετὴ τὴν καταφρονεῖ. Μὰ τὶς φοβᾶται ἀκόμα. Και φορᾶει τὴν προσωπίδα τῆς δικῆς τους τῆς ἀρετῆς πασαλειμμένη με ψέματα —ράβεται και φυλάγεται.

Μ' αὐτὴ τὴν ξαδέρφη και τὴ θεία μαζί σκέφτηκα κάτι νὰ προσπαθήσω, λίγο περισσότερα νὰ πῶ γιὰ τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ ἐπαρχία. Ἡ μικρὴ της πόλη μεγαλώνει, ὁ κόσμος ἀνακατεύεται, ἀλλάζει, οἱ κοινοὶ παρονομαστὲς λιγοστεύουν. Οἱ δυνάμεις ὥστόσο τῆς ἀντοχῆς, τῆς ἀναστολῆς ὑπάρχουν ἀκόμα —ἕνας πυρήνας συντήρησης μέσα στὴν ἀλλαγὴ και τὸ σκόρπισμα τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸν τὸν πυρήνα θέλω νὰ κοιτάξω καλύτερα, τὸ χαρακτήρα του, τὰ θετικὰ και τ' ἀρνητικὰ του. Μοῦ ξεφεύγει.

Τοὺς βλέπω πολὺ καλά τοὺς σπασμένους ἄρμους τοῦ βιβλίου μου. Και βλέπω πίσω ἀπ' αὐτοὺς τὴν οὐσιαστικὴ του ἀνεπάρκεια. Ἡ εἰκόνα πὸν δὲν τελειώνεται μέσα στὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ κοινωνία, ἡ

σημερινή ελληνική κοινωνία πού δὲν τελειώνεται μέσα σ' αὐτήν. Δὲ μπορῶ νὰ προχωρήσω, νὰ τὰ δέσω πρόσωπα καὶ καταστάσεις σὲ μιὰν ἐνότητα. Τὰ πρόσωπα σπάζουν, τὸ σκηنيκὸ πού'ναι πίσω δὲν φαίνεται καθαρὰ —οἱ δυνάμεις, οἱ διαρθρώσεις, οἱ ροπές, οἱ ἀντιστάσεις. Τὸ σκηنيκόν... Δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἐρείπια —εἶναι κομμάτια, ψηφιδὰ σκορπισμένα. Καὶ δὲν ἐνώνονται τό'να μὲ τ' ἄλλο.

Τ' ἀφεντικόν. Σωστὰ τὰ λογάριασε. Τὴν «ἄρπαξε τὴν καλὴν» —(τὴ σιχαίνομαι φοβερὰ αὐτὴ τὴν ἔκφραση). Βάλε τον νὰ πουλάει τώρα γιὰ οἰκόπεδα τοὺς χέρσους τόπους πού ἀγόραζε καὶ νὰ λογαριάζεται πολὺ πλούσιος ἄνθρωπος. Καὶ νὰ λογαριάζεται κ' ἔξυπνος. Εἶναι. Εἶναι ἀπ' αὐτοὺς πού ξέρουν καλὰ τὴν Ἑλλάδα. Κάτι σὰν ἐνστικτο, πείρα παλιὰ κατασταλαγμένη τοὺς ὀδηγεῖ; Νὰ μὴν ἀφήσουν τὸ ρομέικο νὰ γίνει κράτος σωστό.

Ἀπὸ κείνον τὸ Θανάση, τὸν ἀνηψιὸ του μὲ τ' ἄδεια τὰ μάτια τὸ βρῆκε! Καθὼς δὲν εἶχανε κανένα συμβόλαιο, αὐτὸς πεσμένος μὲ τὰ μούτρα στὰ οἰκόπεδά του, ἄρχισε ὁ Θανάσης καὶ τὸ σουλούπωνε τὸ ξυλάδικο —ὑπόγραφε ἀποδείξεις, κρατοῦσε βιβλία, ἔκανε παραγγελίες, ὅλα μὲ τὴν ὑπογραφή τὴ δική του. Σταμάτησε καὶ τὴ μηχανὴ μὲ τὴ μεταχειρισμένη ξυλεῖα, τὸ μεγάλωσε καὶ τὸ μαραγκοῦδικο. Καὶ τοῦ τό'φαγε στὸ τέλος τὸ μαγαζὶ —μ' αὐτὰ τὰ χαρτιά, τὶς ὑπογραφές, τὶς σφραγίδες, πού τόσο πολὺ τὰ καταφρονοῦσε ὁ καημένος.

Ὁ Σταῦρος. Δὲν ἔχω καμιὰ συνέχεια γι' αὐτὸν —δὲν ἀλλάζει πιά τίποτα. Ἀπόμεινε κεῖ, στὸ μαγερικό του, μὲ τὸ γυναικεῖο κτῆνος ἀπὸ πάνω του, σωπασμένος, νικημένος, παραιτημένος ἀπ' ὅλα. Τὸ βράδι μαζεύεται ἡ πελατεία, θέλουν μουζούκια. Αὐτὴ κάθεται στὸ ταμεῖο, τὸ κασετόφωνο δίπλα τῆς, τὸ βάζει νὰ οὐρλιάζει. Αὐτὸς εἶναι μέσα ἀπὸ τὸ χωρίσμα τῆς κουζίνας, φκιάχνει τὶς μερίδες γιὰ τὰ γκαρσόνια. Ἔχει μπαφιάσει μ' αὐτὰ τὰ μουζούκια —ὄλο τὸ ἴδιο— αὐτὸς ὁ σάπιος καημὸς —τὸ κεφάλι του πονάει κάθε βράδι, δὲν τῆς λέει νὰ τὰ βάλει σιγότερα. Τὸ πρωὶ πού δὲν ἔχει δουλειὰ κάθεται, φορώντας τὴν ποδιά του, σ' ἓνα τραπέζι δίπλα στὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ του, στὸ πεζοδρόμιο. Κοιτάζει τὸ δρόμο —τ' αὐτοκίνητα πού περνοῦν, τοὺς διαβάτες, τοὺς γειτονικοὺς μαγαζάτορες. Θυμιέται μονάχα, δὲ νοσταλγεῖ. Σπάνια τὸ συλλογιέται πῶς ἔγινε καὶ τοῦ ξέφυγε ἡ ζωὴ μέσα ἀπ' τὰ χέρια του. Ἀκόμα πιὸ σπάνια γίνεται νὰ κατηγορήσει τὸν ἑαυτό του: Ἦρθαν ἔτσι τὰ πράματα, γιατί ἔτσι μονάχα μποροῦσαν νὰ ῥθοῦνε. Φοβισμένον ἀπὸ γεννησιμιοῦ του τὸν εἶπε αὐτὸν ἡ Ἀναστασία. Εἶταν. Ὑποτάχτηκε στὸ στρατό, ἔγινε ἀπὸ τὰ καλὰ παιδιὰ τοῦ λόχου. Ἔσωσε ἔτσι βέβαια καὶ τὸν Κώστα, πού βαραινόταν μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ πατέρα του —καὶ δὲν τοῦ τό'πε ποτὲς πῶς αὐτὸς τὸν γλύτωσε ἀπὸ τοὺς μπελάδες, ὑποψίες, φακέλους, δηλώσεις. Ὑποτάχτηκε ὕστερα στὸ Μύλλερ, φκιάσαν αὐτὴ τὴν ἀπάνθρωπη νόρμα. Διώξαν

τὸν Ἴσπανὸ πού'τανε πρῶτα, φέραν ἐκείνον τὸν ἔρημο Τοῦρκο —ἀπόμεινε ἢ νόρμα. Τρόμαξε μὲ τὶς πρῶτες δυσκολίες πὸν βρῆκε γιὰ κείνο τὸ σαπουνάδικο, φοβήθηκε νὰ συγκρουστεῖ μὲ τοὺς ἄλλους, συμβιβάστηκε μὲ τὸ ρεστοράν πὸν δὲν ἤθελε. Καὶ παραδόθηκε στὸ γυναικεῖο του κτήνος. Κάμε το ἐδῶ νὰ φαίνεται καθαρὰ ποιὸς τὸν φόβισε: Γύρω του ἀπὸ παιδὶ εἶδε μιὰ κοινωνία πὸν σκορπιζόταν κι ἀγρίευε —ἐκεῖ φοβήθηκε. Εἶταν τίμιος καὶ καλός. Δὲν ἤξερε ν' ἀγριέψει κι αὐτὸς —ἔσκυψε τὸ κεφάλι του. Μὲ πονεῖ πὸν φτάνω στὸ τέλος καὶ δὲν τελειώθηκε αὐτὸ τὸ πρόσωπο μέσα στὸ βιβλίο.

...Τὰ πρόσωπά μου, αὐτὰ τὰ λίγα πρόσωπα τοῦ βιβλίου μου, πὸν τόσο τ' ἀγάπησα. Δὲν τὰ τέλειωσα, δὲν τὰ ὀλοκλήρωσα, τὸ ξέρω. Εἶναι ὅλα γύρω μου ἀπόψε καὶ μὲ κοιτοῦνε. Μιὰ δικαίωση περιμένουν ἀπὸ μένα. Δὲν ἔχω νὰ τοὺς τῆ δώσω. Τὸ μικρὸ δωμάτιο τῆς μοναξιᾶς μου γέμισε ἀπὸ τῆ λύπη τους. Νὰ τὴν πάρω ἀπάνω μου. Ὅλη... Δυὸ γενιὲς νικημένες... Τὴν παίρνω.

Ὁ καλὸς μου ὁ Σκουρογιάννης. Δέρνεται ἀκόμα μὲ τῆ χαμένη του ὑπόθεση, ἀνάμεσα στὴν ἀπελπισία καὶ τὴν ἀνάγκη —τὸ Ντομπρίνοβο μὲ τὴν ἀρκουδίτσα πὸν θὰ ξυπνήσει τὴν ἀνοιξη —τὸ καθαριστήριο, ὁ Τράκας, ὁ ξάδερφος πὸν τὸν κνηγοῦν —κ' ἢ ἐρημιά πού'ναι ἀνάμεσα, ἀπ' ὅπου κι ἂν πάει. Κάμε το ἐδῶ νὰ φαίνεται πίσω του ἡ κοινωνία πὸν σπᾶνε τὰ πλαισιά της.

Ὁ Βασίλης. Πρέπει νὰ τοῦ δώσω μιὰ μικρὴ συνέχεια: Ἀπὸ τὴν ἴδια κοινωνία κι αὐτὸς, πῆρε τὸν ἄλλον τὸ δρόμο. Δὲν εἶναι εὐκόλο, λέει, νὰ σ' ἀφήσουνε στὸ Μοριά νὰ περάσεις. Ἡ νικᾶς ἢ σ' ἀφάνισαν. Νίκησε, λοιπόν, αὐτὸς. Τ' ἀγόρασε τώρα καὶ τὸ τρίτο τὸ χτήμα, δίπλα στὸ δεύτερο, τ' ἄνοιξε πιά καὶ τὸ μαγαζί του στὴ Σπάρτη. Ἐχει τὴ φιλοσοφία τῆς ἀγριάδας του —ἢ φτώχεια μονάχα εἶναι ἢ ντροπή. Τῆς ἀγόρασε καὶ τῆς Ἀναστασίας ἕνα αὐτοκίνητο —δικό της.

—Μπορεῖς πιά νὰ πᾶς μ' αὐτοκίνητο, ἐκεῖ πὸν πᾶς καὶ προσέχεσαι, τῆς εἶπε. Καὶ πὼς τὴν ξέρει καλὰ τὴ γελοία της ἱστορία μ' αὐτὸν τὸν ἄχρηστο συγγραφέα —κομμένες κοτσίδες καὶ σάχλες. Λίγο καλύτερος νά'τανε, τί θὰ ζήλευε ἀπ' αὐτὴν;

Πίσω, λοιπόν, ἀπ' αὐτὸν τὸ Βασίλη, κάμε νὰ φαίνεται ἕνας κόσμος τῆς στέρησης καὶ τῆς φτώχειας πὸν γνωρίζεται τώρα ξαφνικὰ μὲ τὸ χρῆμα, ζαλίζεται, ἀγριεύει καὶ μὴν ἔχοντας ρίζα καμιὰ —χάνεται.

Ἡ ἐρημιά μου —ἐγὼ τῆ ζήτησα; —μονάχη της ἦρθε; —μὲ βαραίνει τὸν τελευταῖο καιρὸ. Δὲν μπορῶ νὰ ζήσω μέσα στὴν ἀγριάδα της καὶ πού νὰ προσφύγω. Νιώθω βαθιὰ γιὰ μένα τὸν ἴδιο ἀπόψε τὴ μοναξιά τῶν προσώπων τοῦ βιβλίου μου. Μέρους τώρα πολλὲς δὲν ἄγγιξα τὰ χαρτιά μου, αὐτὸ τὸ βιβλίο. Δὲν ξέρω πὼς νὰ τελειώσω. Κάποτε μοῦ φαίνεται σωστὰ τελειωμένο, ἔτσι ἀπόμεινε μισοτελειωμένο,

κάποτε σκέφτομαι πώς τιμιότερο θά'ταν νὰ τὸ κα-
τάστρεφα.

Ἡ σιωπή;

Ἀγάπη μου Ἀναστασία, Διοτίμα τοῦ ὄνειρου.
Ἐέρω τώρα τί θὰ πεῖ — Διοτίμα τοῦ θανάτου. Καὶ
μοῦ τὸ δίδαξες, ἐσὺ μοῦ τό'δωσες τ' ἀληθινὸ νόημα
τῆς ἀγωνίας μου. Τὰ μάτια σου εἶναι ἀντίκρου μου
— με κοιτοῦνε. Ὁ οὐρανὸς τῆς λύπης ἀναποδογυρί-
στηκε μέσα τους. Μακριὰ στὸν ὀρίζοντα, τὰ μεγά-
λα πουλιά σου χάνονται — ἓνας κόσμος πὸν φεύγει.
Ἀνήκω σ' αὐτὸν — νὰ φύγω μαζί του: Ὁ συγγρα-
φέας, λοιπόν, πὸν πεθαίνει κι αὐτὸς μαζί με τὰ πρό-
σωπα τοῦ βιβλίου του πὸν πεθαίνουν.

Ἔτσι.

Ἔϊταν κι ἄλλα μερικὰ στὸ τετράδιο, μπερδεμένα
πολύ, σκόρπιες λέξεις, ἄλλες μισές, σβησίματα, μολυ-
βιές χωρὶς νόημα — και δὲ μπόρεσα νὰ τὰ βγάλω. Ἔχω
ὅμως και γὼ τὰ δικά μου τὰ ρομέικα συμπληρώματα
ἐδῶ — κάτι λίγα — νὰ τὰ βάλω κι αὐτὰ με δυὸ λόγια.

Τὸν περασμένο μῆνα ἔπεσε ἡ δικτατορία στὴν Ἑλ-
λάδα. Μεγάλος μύλος πάλι στὸ καφενεῖο. Ὅλοι τους
εἶναι ἔτοιμοι τώρα νὰ ποῦνε — δὲν σᾶς τά'λεγα ἐγώ;
Ὅλοι τους τὰ ξέραν ὅλα, ὅλοι τους τά'χαν προβλέψει.
Και ξαναρχίζουν ἀλλιῶς, τίς ἴδιες μεγάλες κουβέντες,

τίς βαθιές ἀναλύσεις και τίς προβλέψεις. Με τὴν πιὸ
μεγάλη βεβαιότητα πάλι. Ἐγὼ κάθομαι στὴν ἄκρη
μου, θαυμάζω πάλι τὴ μεγάλη τους βεβαιότητα, τὴν
εὐκολία τους νά'ναι ἐντάξει με τὸν ἑαυτὸ τους. Ὅλοι
τους κἀναν ἀντίσταση, τώρα λένε πὼς ὅλοι τους εἶχανε
σχέση με κάποια ἐξέγερση πὸν θὰ γινόταν σὲ λίγο,
ὅλοι τους ὀργάνωσαν τὴν πτώση τῆς δικτατορίας. Ἀκό-
μα κ' οἱ χαφιέδες τοῦ προξενείου — τὴ χούντα, λέει,
πολεμοῦσαν ὅλα τὰ χρόνια, μόνο πὼς εἶναι ἔξυπνοι
και μποροῦσαν νὰ τὸ κρύβουν.

Ὁ Σαββίδης, ὁ Μπρουσάκης, οἱ ἄλλοι σοφοὶ και
φιλόσοφοι φύγαν ὅλοι πατεῖς με, πατῶ σε, νὰ γυρίσουν
στὴν Ἑλλάδα, νὰ προφτάσουν νὰ ἐξαργυρώσουν τὴ
μεγάλη τους ἀντίσταση. Ἔχουν, εἶπαν ὅλοι τους, τίς
μεγάλες θεωρητικές τους ἀντιρήσεις και διαφορὲς και
διαφωνίες με τὴν κυβέρνηση — μὰ μέσα ἀπ' αὐτὴν μπο-
ροῦμε τώρα ν' ἀποβλέψουμε σὲ μεγάλες σοσιαλιστικές
προωθήσεις. Θὰ τίς ἐπιβάλουν αὐτοί, μπαίνοντας ἀμέ-
σως στίς κατάλληλες θέσεις. Τοὺς μισῶ πολύ τοὺς δη-
μαγωγούς αὐτούς. Τόσο πολύ, πὸν λέω καμιά φορὰ
— δὲν ξέκοψα, λοιπόν, ὀλότελα ἀπ' τὸ ρομέικο.

Ὁ Γιαννόπουλος ὁ λενινιστῆς ἔφυγε κι αὐτὸς. Εἶ-
ναι ἔξω φρενῶν, μέρες τρέμανε τὰ γένηια του ἀπὸ τὴν
ὀργὴ τὴν προφητικὴ πὸν χάθηκε ἡ εὐκαιρία γιὰ τὴν
ὠριμασμένη προλεταριακὴ του ἐπανάσταση στὴν Ἑλ-
λάδα — λάθη ὀργανωτικά. Καὶ πάει αὐτὸς νὰ τὰ διορ-
θώσει — θὰ τὴν ἔχουμε σὲ λίγο.

Οἱ ἄλλοι, οἱ μικροί, δὲν φαίνονται νὰ σκοτίζονται καὶ πολὺ μὲ τὴν ἀλλαγὴ. —Καὶ τί ἔγινε, λοιπόν; λένε μερικοί. —Τί'χες Γιάννη; —Τί'χα πάντα, λέν οἱ ἄλλοι. Καὶ —Σία κι ἀράξαμε. Καὶ —Δὲν γίνεται, μωρὲ παιδιά, τίποτα στὸ ρομέικο, κοροϊδεύουμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον... Τὰ περισσότερα πού ἀκοῦς εἶναι τέτοια. Καὶ νὰ σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια —αὐτὰ μοῦ φαίνονται τὰ σωστότερα.

Ὁ Βασιλειάδης ὅμως; Εἶναι βλέπεις κι αὐτὸς —δὲν μπορεῖς νὰ πεῖς δὲν τὸν ξέρω. Εἶναι ἓνα καλὸ παιδί, τὸ καλύτερο τοῦ ἑλληνικοῦ καφενεῖου —καὶ δὲν εἶπα τίποτα γι' αὐτὸν ὡς τώρα. Εἶταν ἀπὸ τοὺς ἀλήθεια κυνηγημένους κ' ἔζησε ἐδῶ πολὺ φτωχικὰ μὲ τὰ λίγα λεφτὰ πού μπορούσε νὰ βγάξει κάνοντας βαριές δουλειές. Ἀριστερὸς —καὶ δὲν τὰ πῆγε καλὰ μ' αὐτοὺς τοὺς δημαγωγούς, τὶς ἐπιτροπές τους, τὶς ἐκδηλώσεις πού λέγανε, τὰ μέτωπά τους. Εἶπε πάντα ἤσυχα καὶ στρογγυλὰ πὼς ἓνα καινούργιο ἀριστερὸ κόμμα χρειάζεται στὴν Ἑλλάδα —ἀριστερὸ μὰ μακριὰ ἀπ' αὐτούς. Καὶ πὼς θά'ναι δύσκολο νὰ γίνει. Ἐμένα μ' ἄρεσε πάντα νὰ τὸν ἀκούω —καὶ γιὰ τὸ καινούργιο κόμμα— μπορεῖ, λέω, στὸ τέλος σ' αὐτὸ νὰ πάω καὶ γώ —καὶ γιὰ τὴν δυσκολία— τὴν καταλαβαίνω καὶ γώ μὲ τὸ μικρὸ τὸ μυαλό μου, ὅσο τοὺς βλέπω καὶ τοὺς ἀκούω τούτους ἐδῶ στὸ ἑλληνικὸ καφενεῖο μας.

—Καλὰ τὰ πῆγαμε ὡς τὰ τώρα, μοῦ'πε προχτές, βολευτήκαμε ὅλοι μ' αὐτὴ τὴ δικτατορία, βολέψαμε τὴν ψευτιά μας. Μπορεῖς νὰ μοῦ πεῖς, σὲ παρακαλῶ, καὶ

τί θὰ γίνουν αὐτοὶ χωρὶς τοὺς δικτάτορες;

Μὲ ἀποχαιρέτησε καὶ ξαφνικὰ μ' ἀγκάλιασε καὶ μὲ φίλησε. Συγκινήθηκα πολὺ πού νὰ πάρει ὁ διάβολος. Εἶχε γοῦστο, λέω, ν' ἀποκτήσω τώρα καὶ πολιτικὴ συνείδηση μ' αὐτὸν τὸ Βασιλειάδη.

Ἔφυγε κι αὐτός.

Ἀραιώσαμε ἔτσι πολὺ στὸ ἑλληνικὸ καφενεῖο. Μείναμε ἐμεῖς πού'μαστε δῶ καὶ δουλεύουμε. Κ' ἔμεινα καὶ γώ πού δὲ δουλεύω πιὰ —ρέστος ἐδῶ.

Παίρνοντας φέτος τὴν ἄδειά μου —αὐτὴ τὴν τέταρτη ἄδεια τῆς πέμπτης χρονιᾶς μου στὴ Γερμανία— λογάριαζα νὰ πῆγαινα ὡς τὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ δὲν εἶναι πιὰ κ' ἡ δικτατορία. Νὰ δῶ τὴν Ἀναστασία καὶ νὰ γυρίσω λίγο νὰ δῶ καὶ τοὺς ἄλλους. Τὸ λογάριαζα νὰ πάω καὶ φοβόμουν ἀπ' τὴν ἄλλη —πὼς νὰ πάω; Πῶς θὰ τοὺς βρῶ, πὼς θὰ τοὺς ἀντικρύσω αὐτοὺς τοὺς λίγους ἀνθρώπους μου, τί ἔχω νὰ κάνω μαζί τους —ἔμεινε τίποτα; Φοβόμουνα δηλαδὴ πὼς στενοχώρια μονάχα μπορεῖ νὰ τοὺς ἔδινε —νὰ πρέπει νὰ κάθονται νὰ μοῦ λέν τί ἀπόγιναν— ἀφοῦ δὲν ἔγιναν τίποτα, θάλασσα τὰ'καναν ὅλοι. Τί νὰ τῆς πεῖς τῆς Ἀναστασίας γι' αὐτοὺς τοὺς τάφους, πού μήτε τάφοι δὲν εἶναι; Τί νὰ τοῦ πεῖς καὶ τοῦ Σκουρογιάννη γιὰ τὴν ἀρκούδα του; Καὶ τί νὰ τοῦ πεῖς καὶ τοῦ Σταύρου, ἔτσι πού ἀπόμεινε μισοπεθαμένος; Καὶ τοῦ Βασίλη; Τὸ Μάστορα,

τὸν ἅγιο σκύλο μου — πῶς νὰ τοὺς ἰδῶ; — τί νὰ τοὺς πῶ; Τί ἔχω νὰ πῶ;

Καὶ σκεφτόμουν ἀκόμα πῶς στενοχώρια πάλι μπορεῖ νὰ τοὺς ἔδιναν, μὴν ξέροντας νὰ τοὺς πῶ τίποτα καὶ γιὰ μένα — γιὰ τὸν ἑαυτό μου, τί τὸν ἔκανα, τί τὸν κάνω, τί θὰ τὸν κάνω.

Ὅχι, ἔλεγα στὸ τέλος, ἄς μὴν πάω στὴν Ἑλλάδα καὶ φέτος μ' αὐτὴ τὴν τέταρτην ἄδεια. Νά'τανε κάτι σὰ δοκιμὴ, πὲς το ἀναμέτρηση, δὲν ξέρω μὲ τί, ἀπολογισμός, κάτι ν' ἀρχίσω, κάτι νὰ τελειώσω ἐκεῖ — μάλιστα, νὰ πῆγαινα. Μὰ δὲν ἔχω τίποτα νὰ δοκιμάσω ἐκεῖ, νὰ ξεκαθαρίσω τίποτα. Ἕνας ἐξίριστος θά'μαι, μὲς στὸν δικό μου τὸν τόπο, ἕνας πρόσφυγας, ὅπως εἶναι ὅλοι τους. Αὐτὰ σκεφτόμουν, αὐτὰ φοβόμουν.

Μὰ δὲ χρειάζεται πιά νὰ τὸ σκέφτομαι, νὰ φοβᾶμαι γι' αὐτά.

Τὸ ΑΟΥΤΕΛ διαλύεται — δὲν ὑπάρχει κανένα ζήτημα μὲ τὴν ἄδεια τῆ δική μου. Τὸ ξέρει ὅλος ὁ κόσμος γιὰ τὴ διάλυση, τὸ γράψαν, μοῦ'πανε, κ' οἱ ἐφημερίδες, τό'μαθα, τελευταῖος καὶ γώ. Εἶναι μέσα στὴν κρίση τοῦ γερμανικοῦ αὐτοκινήτου, εἶπαν οἱ σοφοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ καφενεῖου. Φορτσάρουνε, λοιπόν, τὴν παραγωγή, νὰ τελειώσουν μὲ τὶς παραγγελίες πού'χανε πάρει ἀπ' τὰ ἐργοστάσια καὶ κατεβάζουν συνέχεια τὴν παραγωγή τους γιὰ τὸ κατάστημα, δηλαδή τὶς ἔτοιμες λάμπες γιὰ τὸ ἐμπόριο. Αὐτὴ πᾶνε νὰ τὴ σταματήσουν

ὀλότελα. Καὶ τελειώνοντας γρήγορα-γρήγορα τὶς παραγγελίες θὰ τὸ κλείσουνε πιά. Τώρα τὸ βλέπω κ' ἐγὼ — δὲν εἶταν ἐργοστάσιο, εἶταν σταθμός, ὑποσταθμός μονάχα παραγωγῆς. Γιὰ μοντάρισμα μόνο. Πού θὰ πεῖ πῶς τό'χαν λογαριασμένο σὲ λίγα χρόνια μονάχα νὰ βγάλουνε τὰ λεφτά τους. Ἡ τεχνολογία μέσα σ' αὐτὸν τὸν καιρὸ θά'χε ἀλλάξει — οἱ μηχανές του περνοῦνε στὶς πρέσες γιὰ παλιοσίδερα, τὸ κλείνουνε καὶ τὰ λεφτά τους τὰ βάζουνε σ' ἄλλη δουλειά — μέσα στὸ σύστημα πάντοτε τῆς παραγωγῆς, πού γυρίζει συνέχεια τὶς κεραῖες του, τὶς στρίβει ἀπὸ δῶ, τὶς πάει ἀπὸ κεῖ, μένοντες πάντα τὸ ἴδιο. Ἡ κρίση μὲ τ' αὐτοκίνητο, τοὺς ἔσπρωξε τώρα νὰ τὰ κάνουν ὅλα πιὸ γρήγορα, μάνι-μάνι νὰ τελειώσουνε μέσα στὰ πέντε χρόνια. Τὸ πᾶν, λοιπόν, πρέπει νά'ναι αὐτὴ ἡ ταχύτητα τῆς προσαρμογῆς, τῆς ἀναπροσαρμογῆς κάθε φορά.

Πάνω στὸν ἐγκέφαλο, σὲ κάποιο γραφεῖο ξεχωριστό, θά'χουν ἀρχίσει πιά νὰ τὴν ὀργανώνουνε τὴ διάλυση, νὰ τὴ λογαριάζουνε μέχρι καὶ τὸ τελευταῖο μάρκο — νὰ τὴν ἐτοιμάζουν, μέχρι τελευταία λεπτομέρεια. Σκέφτομαι πῶς εἶναι ὠραῖα ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ βλέπει κανένας ἀπ' τὸ ἑλληνικὸ καφενεῖο καὶ νὰ τὶς λέει τὶς μεγάλες του θεωρίες. Τά'μαθα καὶ γώ μαζί τους, ξεφτεράκι ἔχω γίνει. Μὰ ἐγὼ — ὁ ἴδιος ἐγὼ μὲ τὰ χέρια, τὰ πόδια μου, τὸ μιστό μου, τὴν ἔξοδο τοῦ Σαββάτου, τὸ δωμάτιο, τὰ ψώνια μου, εἶμαι ὁ ἴδιος μέσα σ' αὐτὴν τὴ διάλυση. Ὅχι κάποιας γερμανικῆς ἐπιχείρησης, μὰ τοῦ ΑΟΥΤΕΛ τοῦ δικοῦ μου. Καθὼς μαζεύεται τώρα — μιὰ μέδουσα — οἱ μηχανές του θὰ πᾶ-

νε στὶς πρέσες, ἐμεῖς πετιούμαστε, πέφτουμε ἀπ' ἔξω, περισσευόμενοι. Μὲ τὶς θεωρίες, λοιπόν, εἶναι ὅλα ἐντάξει, μὰ τώρα πιά μπορῶ νὰ τὸ δῶ καθαρὰ μὲ τὰ μάτια μου πὼς τίποτα δὲ μποροῦμε νὰ κάνουμε. Τώρα τὸ καταλαβαίνω καλύτερα ἐκεῖνο τὸ ἀνύπαρκτος ποὺ λέω γιὰ τὸν ἑαυτό μου.

Φαίνεται ὡστόσο πὼς δὲ λογαριάζουν μονάχα τὰ μάρκα, λογαριάζουνε καὶ τὰ φένιχ —τὰ φοινίκια ποὺ τὰ λέμε ἐμεῖς. Μὲ φωνάξανε προχτὲς στὸ γραφεῖο. Ὁ Μύλλερ κάνει πάντοτε τὴ δουλειά του, σὰ νὰ μὴ συμβαίνει τίποτα —μαγνητόφωνο πάντα στὸ στόμα, σωματεμπόριο στὸ μυαλό του— δὲν καταδέχεται βέβαια νὰ μοῦ μιλήσει αὐτὸς γιὰ τὰ δέκα ψευτοφοινίκια μου. Ὁ ψηλὸς —αὐτὸς ποὺ τόσο γελάστηκα καὶ μ' αὐτὸν— ἔχει πάντα τὴν ἴδια δουλειά, κάπου θὰ γυρίζει πάλι. Ἡ ξανθὴ μοῦ τὰ λέει. Ἡ κοιλιά της δὲν ἔχει ἀρχίσει νὰ φαίνεται ἀκόμα. Μοῦ λέει, λοιπόν, πὼς τελειώνουν ὅπου νά'ναι μὲ τὸ ΑΟΥΤΕΛ, δὲν θὰ χρειάζεται ἀνθρώπος γιὰ τὶς λάμπες ποὺ πᾶν στὸ κατάστημα, τέλος μὲ τὶς λάμπες αὐτές. Καὶ μὲ σκολνᾶνε. Ἔτσι θὰ γίνῃ σιγά-σιγά καὶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους, ὅσο θὰ προχωροῦν στὴ διάλυση. Καὶ θὰ γίνῃ βέβαια καὶ μ' αὐτὴν τὴν ἴδια. Σηκώνει τὰ μάτια της, μὲ κοιτάζει.

—Ὅχι, τῆς λέω. Ἐσὺ τὴν ἔχεις τὴ θέση σου στὴν ἀστυνομία. Θὰ σὲ βάλουν σ' ἄλλο ἐργοστάσιο νὰ κατασκοπεύεις τὸν κόσμον ποὺ ἀγοράζει ὁ Μύλλερ.

Τῆς τὸ χρώσταγα, τῆς τό'πα κ' ἠσύχασα. Κατεβάζει τὰ μάτια. Μιὰ στιγμὴ μονάχα. Τὰ ξανασηκώνει,

ἄδεια μέσα, παγωμένα, σφίγγει τὰ χεῖλια της. Ἔχουν κάνει, λέει, τὸ λογαριασμό μου, μπορῶ νὰ τὴν πάρω ἀπὸ τώρα τὴ φετεινὴ μου τὴν ἄδεια, ἀπὸ μεθαύριο κιόλας — καὶ μεθαύριο νὰ περάσω κι ἀπὸ τὸ ταμεῖο τους, θὰ μ' ἔχουν ξοφλήσει, τόσα καὶ τόσα πού'χω νὰ παίρνω, τόσα γιὰ τὴν ἄδεια, τόσα τὴ μικρὴ ἀποζημίωση ποὺ μοῦ δίνουν γιὰ τὴν ἀπόλυση.

Τώρα βγαίνω ἀπ' τὸ ταμεῖο τους, δὲν εἶχα πάει ποτέ, μὲ τὰ λεφτὰ ποὺ μοῦ καθάρισαν —τρεῖς ξεχωριστὲς ἀποδείξεις, ἄλλη γιὰ τὰ μεροκάματα μέχρι σήμερα, ἄλλη γιὰ τὴν ἄδεια, ἄλλη γιὰ τὰ λεφτὰ τῆς ἀποζημίωσης. Ὑπογράφω. Τρεῖς φορές στὸ κάθε διπλότυπο —καὶ τὸ χαίρομαι. Δὲν ἔχω βάλει πολλές ὑπογραφές στὴ ζωὴ μου. Πρέπει, λοιπόν, νὰ βρῶ μιὰ τέτοια δουλειά ποὺ νὰ κάνουν κάθε μέρα τὴν ἀπόλυσή μου —νὰ ὑπογράφω κάθε βράδι τρία διπλότυπα καὶ νὰ ὑπογράφω καὶ κάθε πρωί, ποὺ μὲ ξαναπαίρνουν.

Τελευταία φορὰ περνᾶω τὴν πόρτα τοῦ ΑΟΥΤΕΛ — εἶναι σὰ νά'κλεισε πίσω μου. Τέλος —εἶμαι στὸ δρόμο. Ἀπέναντί μου εἶναι ὁ σταθμὸς τῶν σιδηροδρόμων. Ἡ πίσω πόρτα του. Πηγαίνω ὡς ἐκεῖ κάθομαι λίγο πιὸ πέρα ἀπ' τὴν πόρτα, πάνω σ' ἓνα κασόκι. Μπροστά μου —φάτσα, τὸ ΑΟΥΤΕΛ. Ἀπάνω μας πέφτει στὴν εὐθεία της ἡ μεγάλη λεωφόρος —ποὺ δὲν φτάνει ἐδῶ. Ὁλη ἡ γερμανικὴ μου ζωὴ. Πίσω μου τὰ τραῖνα, ὁ μεγάλος κόσμος —ἀνύπαρκτος. Μπροστά μου αὐτὸ τὸ ΑΟΥΤΕΛ —ἀνύπαρκτο τώρα κι αὐτό. Στὴν εὐθεία, ἡ μεγάλη λεω-

φόρος —δὲ φτάνει ὡς ἐδῶ.

Εἶμαι στὸ δρόμο —καὶ δρόμο δὲν ἔχω κανέναν. Κάθομαι σ' αὐτὸ τὸ κασόνι, πουθενὰ δὲν ἔχω νὰ πάω — ἓνας χαμάλης ἀπολυμένος ἀπ' τὴ δουλειά του, ἓνας ἄνεργος Ἕλληνας μετανάστης στὴ Γερμανία. Ἔχω καὶ τὸ βιβλιάριο ἐργασίας στὴ τσέπη. Ξυλουργός, λέει, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως εἶχα δηλώσει καὶ δὲν πιάνεται — ἀνειδίκευτος γιὰ τὴ Γερμανία. Δὲν τὴ λογαριάσανε καθόλου καὶ τὴ μεγάλη διήμερη ἀνταρσία μου καὶ μοῦ δώσανε κ' ἓνα χαρτί μὲ τὶς καλὲς τους συστάσεις. Ὁ μεγάλος ἀόρατος μηχανισμὸς ποὺ βλέπει τὰ πάντα, τὸ ξέρει καὶ αὐτό, πὼς ἐγὼ δὲν εἶμουν ἀπὸ κείνους ποὺ θὰ σκεφτόνταν τὴν ἀνταρσία —ἔτυχε μόνο κ' ἔπεσα μέσα —καὶ μοῦ τὸ δώσανε τὸ χαρτί τους. Εἶμαι, λοιπόν, ἓνας ἄνεργος μὲ καλὲς συστάσεις. Γιὰ ν' ἀρχίσω νὰ ζητάω τὴν καινούργια χαμαλίτικη θέση μου μέσα στὸ μεγάλο μας κόσμος, ἓναν ἄλλον Μύλλερ νὰ μὲ νοικιάσει. Καὶ μιὰν ἄλλη ξανθὴ τῆς ἀστυνομίας νὰ τὴν ἀγκαστρώσω; —γίνεται κ' ἔτσι.

Σκέφτομαι ἐδῶ, τὰ ξανασκέφτομαι ὅλα, θέλω νὰ τὰ σκεφτῶ. Στὴν Ἑλλάδα νὰ ξεκινήσω νὰ πάω πίσω, δὲν θέλω. Ἔτσι τό'πα καὶ φεύγοντας, ἔτσι τὸ ξανάπα πολλές φορές ἐδῶ, ἔτσι τὸ σκέφτηκα καὶ μὲ τὴν ἄδεια. Ἡ Ἑλλάδα γιὰ μένα θὰ πεῖ τὸ ξυλάδικο. Δὲν ξαναγυρίζω ζωντανὸς στὸ ξυλάδικο.

Ἐδῶ; Πέντε χρόνια τὸ σκέφτομαι κάθε μέρα, εἶμαι τὸ ξένο τὸ σῶμα. Εἶμαι καὶ δὲν εἶμαι. Περαιστικὸς εἶμαι ἐδῶ —γιὰ κάπου— γιὰ ποῦ; Ποῦ εἶναι ὁ κόσμος, ποιὸς εἶναι ὁ δικός μου; Ἐγὼ πέντε χρόνια τώρα, δὲν

τὸν εἶδα. Σκέφτηκα, ξανασκέφτηκα μὲ τὸ μικρὸ τὸ μυαλό μου, ἄκουσα καὶ τοὺς ἄλλους, προσπάθησα νὰ τὸν δῶ —καὶ δὲν εἶδα τίποτα. Οἱ τζαμαρίες εἶναι μπροστά μου δὲν βλέπεται ὁ κόσμος αὐτός, ὁ σημερινὸς ὁ δικός μας. Οἱ ἄλλοι, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά —κι αὐτοὶ δὲν βλέπονται. Τὰ πρόσωπά τους μοῦ ξεφεύγουν. Ὅσους εἶδα, λαθεμένα τοὺς εἶδα. Εἶχα ἓνα καρότσι καὶ μὲ περπατοῦσε αὐτὸ στὸ διάδρομο τοῦ ΑΟΥΤΕΛ. Ὅλα τ' ἄλλα πηγαίνανε σὰν ἀπὸ μόνα τους —μὲ πηγαίναν. Τώρα ποῦ δὲν τό'χω, δὲν ξέρω νὰ πάω, νὰ περπατήσω μονάχος μου —ποῦ νὰ πάω. Καὶ σκέφτομαι, ξανασκέφτομαι ἐδῶ. Κόμματα, βιβλία, φυλλάδες, ἐφημερίδες, σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι, σοφίες ὅσες κι ἂν πεῖς —κ' ἐμένα μιὰ λέξη σωστή, νὰ μοῦ πεῖ τί νὰ κάνω τούτη τὴν ὥρα, δὲν εἶναι κανένας.

Κάθομαι ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ κασόνι καὶ μοῦ φαίνεται, δὲ θὰ σηκωθῶ ποτές ἀπὸ δῶ. Στὸ τέλος, λέω, θὰ μὲ φορτώσουν καὶ μένα μαζί μ' αὐτὸ τὸ κασόνι, θὰ μὲ κλείσουνε σὲ κανένα βαγόνι —ἔτσι θὰ φτάσω νὰ τὸν βρῶ τὸ μεγάλο τὸν κόσμος. Καὶ χωρὶς νὰ κάνω τίποτα πάλι.

Καὶ τότες ἔρχεται ὁ συγγραφέας. Ἐγὼ δὲν ἤξερα ^{οὐτὴν} ἀκόμα γι' αὐτόν. Γυρίζοντας στὴν Ἑλλάδα, σὲ λίγο ποῦ γύρισα, τὰ'μαθα —ἢ Ἀναστασία μοῦ τὰ'πε μαζί μὲ τ' ἄλλα ποῦ μοῦ'πε.

Καί, λοιπόν, αὐτός. Δὲν κάθησε ἐκεῖ νὰ περιμένει

νά'ρθει ὁ Βασίλης. Κατέβηκε ἐκεῖνα τὰ τέσσερα σκαλοπάτια — αὐτὴ στὸ κορφόσκαλο ὀρθή, παραμέσα, πίσω, ἢ γιὰ μὲ τὰ μαῦρα — πέρασε τὸ περιβόλι χωρὶς νὰ γυρίσει τὸ κεφάλι του, ἀνοιξε τὴν αὐλόπορτα κ' ἔφυγε. Δὲν πῆγε στὸ σταθμὸ τῶν λεωφορείων. Βγῆκε ἀπ' τοὺς Μολάους, ἄφησε σὲ λίγο τὴ δημοσιὰ καὶ τράβηξε δεξιὰ μέσ' ἀπ' τοὺς δρόμους τῶν χωραφιῶν, κατεβαίνοντας ὅλο τ' ἀπόγεμα. Ὁ ἥλιος ἔγερνε ὅταν ἔφτασε πιά στὴν ὄχτη τοῦ Εὐρώτα. Ἐκεῖ πήγαινε. Στάθηκε. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια τό'χε σκεφετῆ. Ἐδῶ σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν τόπο ἐκεῖνος ὁ δεῦτερος Φάουστ τοῦ Γκαῖτε, νέος, γερὸς καὶ γενναῖος, τὴν εἶχε βρεῖ τὴν Ἑλένη του γιὰ κεῖνο τὸ ἐξαίσιο ζευγάρι τῶν Νέων καιρῶν.

Ἐρημες εἶναι γύρω του οἱ ὄχτες τοῦ Εὐρώτα. Γι' αὐτὸ κατέβηκε ἐδῶ. Ὅλα σταματημένα στὴν ἐρημιά. Πικρὴ εἶναι ἡ ψυχὴ του, σωπασμένη ἢ σκέψη του, τὸ φίλημα τοῦ θανάτου, ὅπως τοῦ τό'δωσε ἐκεῖνη, πάνω στὰ χεῖλια του. Καί, λοιπόν, αὐτὸ τὸ ζευγάρι ἀπόμεινε μόνο. Αὐτὸ — τοῦ θανάτου. Καὶ σκοτεινιάζει. Φωνὴ δὲν εἶναι καμία, ὁ θρῆνος τῶν δέντρων μονάχα — ἡ τέχνη ἢ δική του πεθαίνει. Ἄνοιξε τὶς χουφτες του καὶ τὰ κομμένα μαλλιά της σκορπιστήκανε στὸν ἀέρα. Τέλος.

Κανένας δὲν τὸν ξανάδε ἀπὸ τότε, δὲν ἔμαθε τί ἀπόγινε — πέθανε ἐκεῖ; — κρύφτηκε; — σῶπασε; — γιὰ πάντα; Ἐκεῖνη τό'ξερε πὼς πήγαινε ἐκεῖ, δὲν τὸν στάματησε, δὲν τὸν ἐμπόδισε, δὲν πῆγε μαζί του. Στὰ χέρια της ἀπόμεινε τὸ μισοτελειωμένο βιβλίο του — αὐτῆς τῆς τ' ἄφησε. Σὲ κεῖνο τὸ καταραμένο τους σπίτι τῶν

Μολάων, ἔσκυφα μαζί της καὶ τὸ διαβάσαμε, χαϊδεύοντας ἕνα-ἕνα τὰ φύλλα του. Καὶ ξανακούσαμε τὴ φωνὴ του, ἀπόκοσμη κάπως κι ἀταίριαστη, ἐκεῖνη τὴ ζεστὴ καὶ συγκινημένη φωνὴ του. Ἡ Ἀναστασία ἔκλαψε διαβάζοντας τὸ βιβλίο, ἔκλαψε πολὺ καὶ γι' αὐτόν.

— Ἀδερφή μου Ἀναστασία, τῆς εἶπα, τόσο πολὺν καημὸ καὶ τὸν βάσταξες;

— Καημὸς εἶναι ὅλο τὸ ρομέικο, Κώστα. Σοῦ τό'πε καὶ σένα.

— Καί... μπορεῖς ἀκόμα καὶ κλαῖς; Δὲ στόμωσε μέσα σου ἀκόμα;

— Μπορῶ καὶ ξαναγεννιέμαι ξαναμπορώντας.

Στῆς Ἀναστασίας τὰ χέρια ἔμεινε καὶ τὸ μικρὸ του τετράδιο μὲ τὰ σχόλια, τὰ σχέδια, τὰ συμπληρώματα στὶς ἑλληνικὲς ἱστορίες — αὐτὰ ποὺ βάλουμε στὴν ἀρχὴ σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, ὅπως μπορούσαμε βέβαια ἐμεῖς νὰ τὸ κάνουμε.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ τετράδιο εἶχε κ' ἕνα φύλλο ξεχωριστὸ κ' ἔγραφε γιὰ μένα. Εἶταν πολὺ καθαρογραμμένο, χωρὶς καθόλου σβησίματα, εὐκόλα μπόρεσα καὶ τ' ἀντίγραψα:

Τέσσερα κεφάλαια, κάποια σχέδια μισοτελειωμένα κι ἀνολοκλήρωτα, κάποια σχόλια δικά μου. Τελείωσα μὲ τοὺς ἄλλους, τ' ἄλλου βιβλίου, πού'τανε

τόσο δικοί μου και γνώριμοι κι αγαπημένοι μου πάρα πολύ. Παιδιά νικημένα τοῦ δικοῦ τους καιροῦ, στοῦ δικό τους τὸν τόπο, μετὴν πρόληψη ἢ μετὴν τύψη τους, τὴν ὑπερβολή τους, τὴν ἐμμονή τους ἢ τὴν φυγή τους —τὴν κοιμισμένη τους ἀρκουδίτσα, τὰ σκοτωμένα πουλιά τους γιὰ νὰ τὰ κλαῖνε, ἄλλοι τὸ πάθος τους τὸ παράλογο —μιὰ δικτατορία τουλάχιστο γιὰ νὰ παρηγοροῦνε τὸν ξεπεσμό και τὴν ἀχρηστία τους— φύγαν ὅλοι, παίρνοντάς τον μαζί τους και τὸν καιρὸ και τὸν τόπο τους. Μποροῦσα, ὅπως τό'πα, νά'χω τελειώσει και γώ. Νὰ σωπάσω. Νὰ φύγω μαζί τους. Μαζὶ μ' αὐτὴ τὴν Ἑλλάδα πού φεύγει μαζί τους.

Τ' ἄλλο βιβλίο, τὸ δεύτερο, τὸ δικό σου, ἀπὸ κεῖ ξεκινάει κι αὐτὸ —ἀπὸ κάποια μικρούτσικη Σούρη, ἀπὸ τὸ ξυλάδικο τοῦ καραγκιόζη, τὰ ρομέικα πάθη σου. Καὶ πάει πέρα ἀπὸ κεῖ, μετὴ τὴ ζωὴ πού πάει πέρα ἀπὸ κείνους Ἐπὸ τὴ μεγάλη λεωφόρο ἀρχίζει αὐτὸ —ξαναρχίζει. Περνάει και ξαναπερνάει τὴ στεῖρα της ἄσφαλτο, μες στὰ γυαλιά, τὰ σίδηρα, τὰ τιμμένα πού τὴν κλείνουν ἀπὸ παντοῦ. Μπαινοβγαίνει μαζί σου στοῦ ΑΟΥΤΕΛ, μετὴ τὸ διάδρομο πού δὲν ἀκούγεται καμιὰ φωνή, μετὴ τὴν προβοσκίδες τῶν μηχανῶν πού σκύβουν ἐπίφοβα πάνω σου. Μετράει τὴ νόρμες, τὸ σύστημα, τοὺς μηχανισμοὺς πού σὲ δένουν, τὰ γρανάζια πού σὲ κρατοῦνε στὴν ἐντέλεια ταιριασμένα, τοὺς ἀόρατους ἐγκέφαλους πού στέκουν ἄγρυπνοι πάνω σου. Καὶ τοὺς βλέπει —καπιταλιστές, σωματέμπορους, στρατοὺς και χαφιέδες, δημα-

γωγούς και σωτῆρες, τὴ βία και τὴν ἀπάτη, τοὺς τύραννους, πού σὲ παραμονεύουν ἀπὸ παντοῦ. Καὶ πάει μαζί σου, ἔτσι ὅπως πᾶς, χαζεύοντας κάποτε, παραπατώντας ἄλλοῦ, σκοντάφτοντας.

Βιβλίο τῆς μοναξιάς εἶναι κι αὐτὸ —τῆς δικῆς σου τῆς μοναξιάς τὸ βιβλίο, στὸν κανένα τόπο, τὸν κανένα καιρὸ —πού βρίσκεσαι ἐσὺ πεταγμένος και πού'χω φτάσει και γώ. Ἡ παλιά μας κληρονομιά δὲν σὲ βοηθάει σὲ τίποτα, ἢ φαντασία γιὰ τ' αὔριο λείπει. Τὸ δικό μας πνεῦμα κουρνιάζει πιά σωπασμένο μες στοῦ λυκόφως τῶν καιρῶν. Καὶ τὸ βιβλίο δὲν ἔχει μέσα τὴ συμβουλὴ και τὴ ὁδηγίαν πού σοῦ δίνουν ἀπὸ παντοῦ, τὴ παρηγοριὰ πού ξεγελάει γιὰ λίγο, δὲν τὴν ἔχει τὴν πυξίδα πού σοῦ λείπει, τὴν πανοπλία πού σοῦ χρειάζεται νὰ ντυθεῖς —νὰ φυλαχτεῖς, νὰ χτυπηθεῖς, νὰ νικήσεις. Δὲν τό'χει αὐτὸ τὸ βιβλίο τὸ λυχνάρακι τὸ μαγικό τοῦ Ἀλαδίνου νὰ δεῖς πὺ πέρα ἀπ' τὴν τζαμαρίες πού'ναι μπροστά σου.

Κι ὡστόσο... Τῆς ἐλπίδας τὸ βιβλίο θά'θελε νὰ ἔναι τὸ δεύτερο αὐτὸ τὸ δικό σου. Γιὰ τὸ σημερινό, τὸ δικό μας τὸν κόσμον, πού δὲν τὸν βλέπεις ἀκόμα, δὲν ξέρεις πῶς εἶναι —και δὲν τὸν φοβάσαι. Γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων —πού πάει πὺ πέρα. Μετὴ τὴ δική σου τὴν ἐφηβείαν: Ἀμόλετη ἀπὸ τὴν πρόληψη και τὴν τύψη πού βασάνισαν ἐμᾶς, τὴν ἀνταπάτην πού ἀφήσαμε ἐμεῖς νὰ μᾶς βαυκαλίζονται, γυμνὴ κι ἀπὸ τὰ στολίσματα τὰ δικά μας, σκληρὴ σὰν ἀπὸ χρώμιον, ἔτσι πού μοῦ τὴν ἔδειξες στὰ τέσσερα κεφά-

λαια πού'ναι για σένα. Αὐτῆς τῆς ἐλπίδας πῶς ἔτσι πηγαίνοντας, μέσ' ἀπ' τὴν ἔρημη λεωφόρο, περνώντας ἀκόμα μέσ' ἀπ' αὐτὴν δὲν ξέρω πότε, θὰ βροῦμε στὸ τέλος τοὺς ἄλλους. Ποὺ δὲν ἔχουν πιά περισσότερα ἀπὸ σένα, δὲν βλέπουν, δὲν ξέρουν κι αὐτοὶ περισσότερα. Τὰ μιλιούνια τῶν ξένων, τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν μπάσταρδων, τῶν τιμωρημένων ἀπάνω στὸ Ν^ο 14, τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων χαμάληδων, τὰ γουδοχέρια, τὴν "Ερικα —ἐκείνη τὴν "Ερικα, τὴν παπαρούνα, ποὺ πολεμάει νὰ σπάσει τὴν ἄσφαλτο... Τοὺς εἶδες τώρα, τοὺς ξέρεις, πῶς τρέχουνε τὸ πρωὶ στὰ λεωφορεῖα, πῶς κατεβαίνουνε στὰ μετρό, πῶς ἀραδιάζονται —ἀνύπαρκτοι, τὰ νούμερα μόνο— μπροστὰ στὰ πράσινα μηχανάκια μὲ τὶς καρτέλες, πῶς τὸ ζητᾶνε τὸ βράδι καὶ κείνοι τὸ κάτι αὐτὸ τὸ ἀνεκπλήρωτο τὸ δικό τους. Ὡς τὴν ἄλλη μέρα, ὡς τ' ἄλλο πρωί, γιὰ νὰ τὸν ἀρχίσουν πάλι τὸν ἴδιο δρόμο, τῆς δικῆς τους τῆς μοναξιᾶς ὁ καθένας. Αὐτῆς τῆς μοναξιᾶς ἢ συνείδηση, εἶναι ἢ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ σου —μέσα ἀπ' αὐτὴν θὰ περάσει.

Καὶ θὰ τοὺς βροῦμε, θὰ μᾶς βροῦν. Καὶ θὰ τίς κάνουμε τότε μαζί τους δικές μας τίς μεγάλες αὐτὲς πολιτεῖες τῶν ξένων. Σὲ μιὰ καινούργια ἀνθρώπινη κοινωνία —τοῦ δικοῦ μας κόσμου, τοῦ σημερινοῦ. Μὲς στὶς καινούργιες κοινότητες τῶν ἀνθρώπων —χωρὶς τυράννους, χωρὶς σωτῆρες ἀλάθευτους. Μὲ τὴ νόρμα τους, ποὺ τὴ θέλεις, χωρὶς τοὺς Μύλλερ. Μὲ τὴν τάξη τους, ποὺ ἀγαπᾶς, χωρὶς ξανθὲς τῆς ἀστν-

νομίας. Μὲ τοὺς ἐγκέφαλους στὰ πάνω πατώματα, ποὺ νά'ναι ὁ ψηλός, νά'ναι ἀπὸ μᾶς. Μὲ τὴν ἀφθονία τους —ποὺ νά'ναι ἢ χρήσιμη καὶ νά'ναι γιὰ ὅλους. Καὶ θὰ τὴν φκιάσουμε ἔτσι καὶ μιὰ πατρίδα γιὰ μᾶς —ἐκεῖ στὴν πατρίδα μας, τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ νὰ τος.

Αὐτὸ εἶναι. Ἐνατρίχιασα μιὰ στιγμή βλέποντάς τον. Ξανάρχεται ἀλήθεια, λοιπόν. Ὁλοζώντανος. Σηκώνομαι ἀπ' τὸ κασόνι ποὺ κάθομαι τόσες ὥρες ἀναποφάσιτος. Στεκόμαστε ὁ ἓνας ἀντίκρυ στὸν ἄλλον. Τ' αὐτοκίνητα ἀρχίζουνε τότες ὅλα μαζί καὶ κορνάρουν, σειρῆνες ἀπ' τὰ ἐργοστάσια σφυρίζουνε γύρω μας, ἑκατομμύρια βίντσια στριγγλίζουνε πίσω μας στὸ σταθμό, μηχανὲς ἀγκομαχᾶνε. Κάτι μοῦ λέει —καὶ δὲν ἀκούεται. Δὲν ἀκούεται —καὶ καταλαβαίνω. Πολὺ καθαρά τὰ καταλαβαίνω μέσα στὸ δαιμονισμένο θόρυβο. Εἶναι κεῖνα πού'γραψε στὸ ξεχωριστό του σημείωμα. Γιὰ μένα. Γι' αὐτοὺς τοὺς ἄλλους ποὺ λέει. Γιὰ τὴν ἐλπίδα. Κι ἄς εἶναι καὶ λίγο γιὰ τὴν Ἑλλάδα —γιατί νὰ μὴν εἶναι;

Τιμή 160 δραχμές

Κεντρική διάθεση ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ
Ζωοδόχου Γ' γής 3 τηλ. 360 3234 'Αθήνα